

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia (1772an predikatua): Larramendiren beste sermoi baten kopia ote?¹

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia (predicado en 1772): ¿copia de otro sermón de Larramendi?

Sermon de Maria SS.^a Concepciocoa (prononcé en 1772) : s'agit-il de la copie d'un autre sermon de Larramendi ?

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia (preached in 1772): a copy of another sermon by Larramendi?

LAKARRA, Joseba A.

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

joseba.lakarra@ehu.eus

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2014-2025>

DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v1i70.295>

Jasotze-data: 2024/07/19

Behin-behineko onartze-data: 2024/12/03

Behin betiko onartze-data: 2024/12/10

¹ Egitasmoak: Zientzia eta Berrikuntza Ministeritzaren «Monumenta Linguae Vasconum. VI. Avances en cronología de la historia y la prehistoria de la lengua vasca» (PID2020-118445GB-I00) eta EJren «Hizkuntzalaritza Diakronikoa, Tipologia eta Euskararen Historia / Diachronic Linguistics, Typology and the History of Basque» [Eusko Jaurlaritza, IT1534-2] laguntza jaso du.

Laburdura eta sigla bereziak:

AJF = Antso Jakitunaren Fundazioa; AndS. = Agustin Leitzakoaren Omenezko *Andoango Sermoia* (1764); AS = *Asuntzioko Sermoia* (1740); AzkS. = *Azkoitiko Sermoia* (1737); b.l. = baino lehen; BurDot. = *Burgosko Dotrina* (1747); EKC = *Euskal Klasikoen Corpusa*; HH = *Hiztegi Hirukoitza* (1745); KS = *Kontzepzioko Sermoia*; L. = Larramendi; LEM = Lehen Euskara Modernoa; LitB. = Literatura bizkaieraz; LitG. = Literatura gipuzkeraz; MendSG. = *Mendibururi egin Sarre-ra Gutuna* (1747); OEH = *Orotariko Euskal Hiztegia*; SAgS. = *San Agustinen Sermoia* (~ 1750). OEHko laburdurak erabiliko dira lekukotasun aipatuenentzat; gainerakoak osorik emango dira.

Laburpena

Arestiko lan batean (Lakarra 2023a) egile, data eta tokirik gabeko *Asuntzioko Sermoia* (aurrerantzean AS) Loiolan 1740ko abuztuaren 14an Manuel Larramendik emandakoaren kopia dela erakutsi genuen. Oraingoan argitaratzen dugun *Kontzepzioko Sermoia* (aurrerantzean KS) hau harekin batera gordetzen da Gasteizko Antso Jakitunaren Fundazioaren artxiboan. Honek 1772ko data darama, baina data hori ez benetako egilearen lanari, baizik kopiagile ezezagun batek nonbait (Goierrri aldean, seguruenik) zuzeneko edo zeharkako kopia predikatu zueneko aldiari dagokio, ezta gorde den lekukotasuna ekoitzi zeneko urteari ere; nolanahi ere kopia hori(ek), originala baino zenbait urte —eta are hamarkada— modernoagoa(k) bide d(ir)a.

ASrekin gertatu ez bezala, KSrentzat peitu dugu testuaz beraz kanpoko berririk egiletasunaz edo jatorriaz eta, horrenbestez, testuaren beraren barneko analisiaz baino ezin egin liteke oraingo aitzina gai horien ikerketan. Era askotako arrazoi bateragarrietan funtsaturik, erakutsiko dugu KSren kopia hau (gutxienez) aurreko original baten zordun dela —beharbada tarteko kopia gehiagorena ere bai, halaber—. Orobat, hizkuntzaren analisiak, bereziki, bere lexiko hain markagarriaren azterketa xeheak, ia ezinbesteko egiten du Larramendiren eskutik atera zela ondorioztatzea. Nahiz haren AzkS., SAgS. eta (batez ere) AndS.aren mailako *omatusera* ez iritsi, sermoia ez da inolaz ere arrunta eta hain dira ugarri KSren HHrekiko zorrak eta L.ren gainerako testuekiko kideetasunak, non gure azterketek ezin gindermatzaketen bestetara. Aipatu ezaugarri horiezaz landa, KSn ez dira falta era ezberdinetako (testu- eta hiztegi-) hapaxak edo ia hapaxak, 1800 arte bertakotu gabe ziren hitzak edota —HHn lekukotu ez arren— hor aurreikusitako erara L.ren beraren eta gainerakoen testuetan legeztar sortutako formak; ezin ahantz litezke, berariaz ohi baino oparago erabiliaz haien ezagutza hedatzeko KS bezalako testu labur honetako forma errepikatuak ere.

Aurreko argudio multzo guztiaren indargarri, analisi bideetan ere berrikuntzarik ekarri nahi izan dugu; demagun, L.k sortu, «bataiatu» nahiz iturri ezberdinetarik jaso eta zabaldu zituen hitzen bidez —ez horrelako bakarraz baina hiruzpalauz— hornitutako hainbat esaldi aztertuaz; horien bidez, aurretiaz horietako bakoitzean eriden Larramendiren egiletasunaren aldeko frogak sendotzen eta are gainditzen dituzten sare lexikoak ikertu ditugu, beren frogabaldioaren berebiziko garrantzia erakutsiaz.

Gako-hitzak: Larramendiren egiletasunaz; barneko analisis; azterketa lexikoa; HHrekiko lotura; Larramendiren euskal testuak; sare larramenditarak.

Eskerrak AJFko langileei eta zuzendaritzari emandako erraztasunengatik, Iñaki Caminori zenbait adizki eta bestelako formen inguruko laguntzagatik eta Josean Munitari ur-markekin eskainitakoagatik. Blanca Urgellek ohi bezalako testuaren irakurketa artatsua eta banan-bana aitortutakoan, kedanetarik gorako iradokizun paregabeak oparitu dizkit, formaz nahiz edukinez hainbat hobetuaz aurreko idaztaldia. Azkenik, baina ez gutxienez, HIZBEAkoek ere asko lagundu didate testua txukuntzen. Gelditzen diren akats eta okerrak, neureak dira.

Resumen

En un artículo precedente (Lakarra 2023a) mostramos que el *Sermón de La Asunción* (*Asuntzioko Sermoia*, en adelante AS) sin autor, fecha y lugar conocidos, es copia del predicado por Manuel Larramendi el 14 de agosto de 1740 en Loiola. El manuscrito del *Sermón de La Concepción* que publicamos aquí (*Kontzepzioko Sermoia*, en adelante KS), se conserva junto con el anterior en el archivo de la Fundación Sancho el Sabio de Vitoria-Gasteiz. Este trae fecha de 1772, y corresponde, con total seguridad, no al año de composición del original, escrito de mano del verdadero autor, sino al año de predicación (probablemente en Goierri) de la copia directa o indirecta realizada por otro autor desconocido; en cualquier caso, la copia o copias fueron presumiblemente realizadas años o décadas después del texto original.

Al contrario de lo ocurrido con AS, en KS carecemos de cualquier dato externo referente a su autoría y origen y, así, solo podemos avanzar en la investigación de ambas cuestiones, a partir del análisis interno del texto mismo. Basándonos en diversos razonamientos convergentes, evidenciaremos que esta copia del KS es (por lo menos) deudora de un original anterior —y quizás de más copias intermedias—. Por otra parte, el análisis lingüístico del texto, especialmente el de su marcado léxico larramendiano, hace casi inevitable concluir que efectivamente el sermón original fue compuesto por el propio Larramendi. Aunque su nivel de *ornatus* no llegue al del resto de las composiciones de AzkS., SAgS. y, sobre todo, de AndS., puede afirmarse que KS no es un sermón corriente para la época, ya que guarda numerosas reminiscencias del *Diccionario Trilingüe* y abundantes paralelismos con el resto de escritos de L., que, como decimos, nos conducen irremediablemente a reclamar la autoría del jesuita. Además de las características citadas, no faltan en KS hapax o quasihapax (textuales y lexicográficos), voces no atestiguadas antes de 1800, o palabras que —aun no incluidas en el *Diccionario Trilingüe*—, resultan ser voces creadas a la manera del corpus allí recogido y empleadas del mismo modo que en los textos del propio L. y de sus seguidores; tampoco olvidemos aquellas otras formas utilizadas abundante y reiteradamente a lo largo del sermón, a pesar de la brevedad de este, y cuya finalidad es propagar el conocimiento y uso de tales voces.

Con el objeto de reforzar nuestro argumentario, también hemos querido aportar novedades metodológicas en el análisis lingüístico del texto; por ejemplo, se han examinado múltiples frases conformadas no solo por una palabra, sino por tres y cuatro voces, creadas, «bautizadas» (dadas por vascas) o tomadas por L. de diversas fuentes y difundidas por él. Esta nueva vía de análisis centrada en las redes léxicas viene a reforzar la hipótesis de la autoría de Larramendi, convirtiéndose en una prueba difícilmente refutable de ello.

Palabras clave: autoría de Larramendi; análisis interno; criterios léxicos; ligazón con DT; textos vascos de Larramendi; redes larramendianas.

Résumé

Dans un précédent article (Lakarra 2023a) nous montrions que le *Sermon de L'Assomption* (*Asuntzioko Sermoia*, ci-nommé AS) sans nom d'auteur, ni date, ni lieu connus, est une copie du sermon de Manuel Larramendi du 14 août 1740 à Loyola. Le *Sermon de La Conception* que nous publions ici (*Kontzeptzioko Sermoia*, ci-nommé KS) est conservé, comme le précédent, aux Archives de la Fondation Sanche le Sage de Vitoria-Gasteiz. Il est daté de 1772 et correspond, non pas à l'original de l'auteur véritable, mais au moment où le sermon fut prononcé (probablement dans le Goierri), la copie directe ou indirecte ayant été faite par un autre auteur inconnu, et en tous les cas à une époque beaucoup plus récente que l'original de l'auteur.

Contrairement à ce qui s'est passé pour l'AS, en ce qui concerne le KS nous manquons d'information extérieure concernant l'auteur et l'origine du document et nous ne pouvons donc avancer dans nos recherches sur ce document que par l'analyse du texte. En nous basant sur différents raisonnements convergents, nous montrerons que cette copie du KS doit beaucoup à un document original précédent (et peut-être aussi à des copies intermédiaires). Par ailleurs, l'analyse linguistique du texte, et surtout l'examen exhaustif de son lexique si particulier, font que nous ne pouvons que conclure que le sermon original est l'œuvre de Larramendi. Bien qu'il n'arrive pas au niveau de l'*omatus* de AzkS., SAgS. et, surtout, de AndS. de L, on peut affirmer que ce sermon n'est pas courant pour l'époque, mais étant donné la quantité de choses que le KS doit au *Diccionario Trilingue* de L. et les ressemblances avec les autres textes de ce dernier, nos analyses ne pouvaient nous mener à une autre conclusion. En plus des caractéristiques citées, le texte du KS ne manque pas de hapax ou de presque hapax (textuels et lexicographiques), mots non attestés avant 1800 ou qui, n'ayant pas été trouvés dans le *Diccionario Trilingue*, sont des mots créés dans la forme prévue, qui sont utilisés dans les textes de L. ou d'autres auteurs. Nous ne pouvons pas non plus ignorer d'autres mots utilisés aussi abondamment dans un texte aussi court que le KS, afin d'en élargir la connaissance et l'usage.

Afin de renforcer l'argumentaire précédent, nous avons souhaité apporter des nouveautés supplémentaires dans le travail d'analyse, par exemple en examinant plusieurs phrases composées de mots larramendiens, non pas d'un mais de trois ou quatre mots dans chacune des phrases, créés ou «baptisés» (basquisés), issus de plusieurs sources et diffusés par L. Cet examen nous a permis d'analyser de multiples réseaux lexicaux et de montrer leur importance, car ils réaffirment et augmentent le nombre d'éléments apportées auparavant, prouvant que Larramendi était bien l'auteur du texte.

Mots-clés: création de Larramendi; analyse interne; critères lexicaux; lien avec DT; textes basques de Larramendi; réseaux de Larramendi.

Summary

In a previous work (Lakarra 2023a), we demonstrated that an *Assumption Sermon* (*Asuntzioko Sermoia*, AS) without any date, place or author was in fact a copy of that given by M. Larramendi in Loiola on 14 August 1740. This by now published *Conception Sermon* (*Kontzeptzioko Sermoia*, KS) is stored, together with the preceding one, in the AJF Archive in Vitoria-Gasteiz. The 1772 date it bears does not correspond to the work of the real author, but to the period when an unknown copyist preached somewhere (probably in the Goierri region), nor does it adhere to the time when the preserved testimony was produced, which dates from several years later.

Unlike in the case of the AS, in regard to the KS we lack any information about extra-textual authorship or provenance and only an internal analysis of the text could be carried out in researching these precursors. Based on multiple reasons, we have shown that this copy of the KS is indebted to at least one earlier original (and perhaps also to more intermediate copies) and the analysis of its language (especially a detailed analysis of its remarkable lexicon) makes it almost inevitable that it came from Larramendi's hand. The KS is not ordinary in terms of *ornatus*, and its enormous debt to the *Diccionario Trilingüe* and affinities with other texts by Larramendi are so numerous that our studies cannot lead us to any others. Besides the mentioned features, there is no shortage of different types of (textual and vocabulary) hapaxes or quasi-hapaxes, words which were not normalised until 1800—although not present in the HH— even though the forms were created legitimately in texts by Larramendi himself and others in the manner foreseen there; one should not forget that they are repeated even in a short text like the KS, being used more profusely than usual to expand their understanding.

In support of the previous set of arguments, we have also invoked innovation our means of analysis, e.g. Larramendi's creation or «baptized» (basquised) by him, or by analysing the sentences he received from different sources and spread through words, providing not just one, but three or four of them; through them, we have examined the networks that strengthen and even surpass the evidence in favour of Larramendi's authorship in each case, demonstrating their importance and their value in corroborating Larramendi's authorship.

Keywords: Larramendi's authorship; internal analysis; lexical criteria; linkage with DT; Larramendi's Basque texts; Larramendi's networks.

LAKARRA, Joseba A. (2025). «Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia (preached in 1772): a copy of another sermon by Larramendi?», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 70 (1): 159-305.

1. Sarrera
 - 1.1 Ez originala baina kopia
 - 1.1.1 Eskuizkribua
 - 1.1.2 Grafia
 - 1.1.3 Larramendiren testuetako usadioa²
2. Lehen susmo eta aztarnak
3. *Ornatusa Kontzepzioko Sermoian*
4. *Kontzepzioko Sermoiaren hizkuntzaz zerbait*
5. Lexikoan sakonduaz
 - 5.1 Irizpideak finduaz
 - 5.1.1 P irizpideaz
 - 5.2 Aztertutako hitzak
6. Emaiza orokorrak
 - 6.1 Datuen sailkapena
 - 6.2 Argudioen pisua egiletasunaren hipotesian
7. Ondorio moduan
8. Eranskina Mendiburuz

Bibliografia

Eranskinak

- A) Maria SS.^a *Concepciocoaren Sermoia*: testuaren transkripzioa
- B) Maria SS.^a *Concepciocoaren Sermoia*: eskuizkribuaren facsimilea

² L-ren testuetarako Altuna eta Lakarra (1990) darabilgu baina SAgS.rako baita Kaltzakortaren edizio kritikoa ere (2018), hor ezarritako formak hurbilago baitira L-ren originalekoetatik edo haren kopiarik zaharrenetakoetarik. OEHTik eta EKCTik hartutako aipuetan bertako grafiak errespetatu ditugu. Larramendiren hizkuntz eta kultur egitasmoaz mintzatu naiz lehenago ere (Lakarra 1985a, 1992b, 1993-2017 eta 2017); aurkezpen bikain eguneratu baterako, ikus Urgell 2018.

1. Sarrera

1.1 Ez originala baina kopia

Maria Santissima Concepciocoaren Sermoia deritzon Antso Jakitunaren Fundazioko 1670. eskuizkribura (sign. ZRV 4418) karanbolaz iritsi nintzen: aldameneko 1671.aren (Lakarra 2023a-n argitaratu *Asuntzioko Sermoiaren*) ikerketa aurreratuxea nuelarik, inguruan ziren gainerako laurai³ ere begiratu bat ematea on zatekeela bururatu zitzaidan eta, orduan hartu nuen KS hau transkribatzeko eta astiro irakurtzeko erabakia. Aurreko AS bezala, hemen ere ez da ageri egile-izenik, ekoizpen-urterik eta ezta sermoia eman zeneko tokirik ere. Lehen orrialdearen gainaldean titulua *(Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia)* jarraipen gisa eta haren letra eta tamaina berarekin «... predicatu nuen 1772.rren urtean» daramalarik, ez nuen itxaroten KS honek Asuntzioko kidearen pareko interes filologikorik izan zezakeenik. Data horrek berez burura dakartzan zailtasunez landa ere, zail baino gehiago ezinezko neritzon, zinez, bata bestearen ondoan Manuel Larramendiren bi idazki artean ezezagun aurkitzeko zoriari⁴. Ezin pozgarriago gertatzen zait —azterketa aski luze eta neketsuaren ondoren— itxuraz oker nenbilela aitortzea eta are baieztatzea ene oraingo aburuz Larramendiren egiletasunarena dela, hain zuzen, aukera edo hipotesirik egokiena KS honen originalaren inguruan ere.

³ Bosteko multzoan bat argiro XIX. mendeko letraz idatzia da (1669.a) eta gainerakoak, hurrenez hurren 1670.a (ZRV 4418) hemen argitaratzen dugun *Kontzepzioko Sermoia*, 1671.a (ZRV 4419) *Asuntzioko Sermoi* urte eta leku gabea (ikus Lakarra 2023a), 1672.a (ZRV 4420) San Migelena, Idiazabalen 1783an emana eta 1673.a (ZRV 4421) Seguran 1788an emana, guztiak anonimoak. ASk, halabeharrez, ez du ur markarik baina gainerakoek bai eta esanguratsu gerta litezke marka horiek beren jatorriaz argiren bat egiteko. Azterketa zehatzagoa gure helburu eta ahalmenetarik landa gelditzen den arren, «BIGORRE»ko marka dute KS honek eta baita enparauek ere eta XVIII. mendearen 80ko edo 90eko hamarkadakoak izan bide litezke.

⁴ Artxiboan ere ez dakite gauza handirik jatorriaz, hots, bai noiz eta nori erosi zitzaion baina ez hark nondik eskura zezakeen. K. Ulibarrik gogorazi didanez, AndSz landa (hau Madrilgo Historia Akademian da jesuiten paperen artean), gainerako sermoien apografoak (AzkS.: Zarauzko Frantziskotarren komentuan) nahiz kopiek (SAGS.: Azpeitiko apaizaren eskuetan, J.I. Aranaren garaiari), AS (?), KS (apaiz edo fraile goierritar baten eskutan 1772 aldera) izan zuten hedadurarik Konpainia deserritutakotik landa. Ikus Ulibarri (2015) bera eta Urgell (2018) garaiko sermoigintzaren hainbat alderdi.

1.1.1 *Eskuizkribua*

AJFko 1670. eskuizkribuan gordetzen da KS, hots, 1772ko edo, seguruenik, geroagoko haren kopia, urte horretan elizgizonen batek egindako ahozko emanaldia, lehenago elizgizon horrek berak edo beste norbaitek eskuratutako originaletik edo —egiantzekotasun handiagoz— originalaren kopia zaharrago batetik egin bide zen. Antso Jakitunaren artxiboan gordetako eskuizkribu hori kopia dela —eta derragun berriro, ez, agian, originalaren gainean egindako lehen kopia ere—, ez zirriborroa edo original burutu gabea, aski erraz antzematen da egituraren —orrialde bakoitzeko lerro-kopuruaren—, idazketaren (letrakera, tatxoi, ezabaketa, lerroarteko gehiketa eta lekualdaketa) aztarnen eta era ezberdinetako erraten —haplografien eta duplografien— arabera.

Kopiaketa-laneko akats eta aztarna hauek gehituaz doaz 5. orrialdetik aurrera, hainbat non, azkenengo 10.era iristen garenean, errazki ohar gaitezkeen sermoiaren lehen zatikoak halako bi direla era ezberdinetako tatxoiak, ezabaketak eta lerroarteko gehiketak. Agian, are nabarmenago dena, beheko ertzeraino idatziaz (eta lerroarte estuagoz azken herenean) ohiko 27-29 lerroak 32 bilakatu dira. Zalantzarik gabe, lana abiatzerakoan gaizki kalkulatu zen orrialdeko lerro-kopurua eta azken orduan ezohiko baina ezinbesteko erabaki horiek hartu behar izan ziren 12 orrialdetako koadernotxoan zuririk gera zitezen lehena eta azkena, sermoiaren estalkitzat.

1.1.2 *Grafia*

Grafian ere badakusagu kopiagilearen aldaketarik: 1772an literatur euskaran, bereziki Gipuzkoa aldekoan, dagoeneko atzerakoi zen (edo ez, bederen, guztiz aurrerakoi) <tc>-ren erabilera dugu /e/ eta /i/ bokalen aurretik: *arquiten*, *sortcetic*, *beartcen*, *etcirala*, baina *ditzagun*, *gucientzat*, *itzgaia*, *etzuan*, *gorputz* eta abar, *a-*, *o-* eta *u-* bokalarekin. Ia mende erdi lehenago agertu *El Imposible Vencidon* (1729) Larramendik <ts> eta <tz>-ren erabilera sistematikoa proposatu zuen bokal guztientzat:

Finalmente, dos pronunciaciones se harán difíciles a algunos y son las que traen *tz*, *ts* y, sin embargo, son muy suaves y dulces, v.g. *otzá* frío, *gatzá*, sal, *hitzá* palabra y *otsá* ruido, *lotsá* vergüenza, *otsoá* lobo, *atsoá* mujer vieja, *utsá* vano. Acertaráse con su pronunciación si se hieren ambas consonantes juntas, como partes de la sylaba siguiente. (1729: 339)

Hala, <tz>-ren hiru adibideetan, halabeharrez, *tza* da baina Arteko aurreko ataletan badira: (37) *bátzuec*, *bátzuen*, *bátzuei*...; (38-39) *bederatzi*, *amazortzi*, *hemeretzi*; (53) *ecarritzea*, *icusitzea*, *eseritzea* (...) «esta dicción *tzea* (...) *artzea*, *uquitzea*, *aguintzea* (...)» (54); «(...) añadiendo *tzen*, *aditutzen*, *arritutzen*, *egositzen* (...)», (55) *ateratzerat*, (159) *nintzen*, (319) *loacartzen*, *esnatzean*...⁵

Usadio horixe da halaber *Hiztegi Hirukoitzekoa* ere: *lotzurra* ('taba'), *bel-tzuntza*, *eultzarra* ('tábano'), *iltze*, *ultze* ('tabaques'), *dilidontzia* ('tembladera'), *dauzcatritz* ('yo los tengo', etc), *totzic* ('tómalos, al muchacho'), *dacar-tiz* (x -*tzi*), *espartzua* ('trenza'), *iurtzuria* ('trueno'). Ez dugu <tzo>-rik aurkitu T- letrako sarrerak ikuskatuaz, halabeharrez, baina, berariaz bilatuz geroz, arrunt dira enparauetan: *atzo* ('ayer'), *hitzontzia* ('hablador'), *mintzoa* ('habla'), etab.

1.1.3 Larramendiren testuetako usadioa

Orain arte ezagutu Larramendiren euskarazko sermoi eta gainerako testu labor autografoetan dozenaka eta are ehundaka dira <tz>-ak, erregulartasun osoz bost bokalen aurrean. Ez dugu salbuespenik aurkitu eta <tze> eta

⁵ Are markagarriago gertatzen da liburuaren akaburantz euskarazko poesiaren adibidetzat eman Joanes Etxeberriren *Noelak* eta *Manual Debotioezkoatik* gehi Haranbururenetik zati guztiak <tz>-rekin jasoak izatea, edozein dela ondoko bokala. *Noelak*: *bihotzera*, *batzuc*, *citzaisten*, *aitzina*; MD: *bihotzez*, *gaitzetsi*, *baitatzaquec*; Har.: *laudatzen*, *jauntzat*, *defendatzen*... Urgellek (2005) markatu legez, aldaketa bera Ax., EZ, Harizmendi eta Beriainen testuetan ere egin zuen.

Orobat Larramendiren beraren horko «Euskara» bertsoan eta gainerako haren ekoizpenetan: (383) *guertatzen*, *cebiltzan*; (391) *ausartzi*, *etzeran*, *etzan*... Halaber, *Hiztegi Hirukoitzaren* hitzau-rean: *aditzen*, *batzuec*, *gaitzic*, *hitzontziac*, *isiltzeco*, *daquitzan*, *edertzen*, *utzi* (22 kasutatik).

<tzi>-ren adibideetarik eskutada ematera mugatuko gara *Kontzepzioko Sermoiko* usadioarekiko erkaketa errazteko:

- A. Azkoitiko Sermoia (AzkS.): *argitzen, cecartzien, hitzic, etzigon, etziran, malmetitzen, etzeuala*⁶.
- B. San Agustinen Doanditza (SAgS.)⁷: *ondratzen, daramatzien, biotzetic, utzitzen, etzion, itzatzu, camporatzien, iritzian, etzera*.
- C. Andoaingo Sermoia (AndS.): *biotzez, etzinde, dauzcatzienac, hiltzez-coa, etzituzten, esnetzallea, hitzontziqueria, eragotzi, garbitzera*⁸.

Ez da esan beharrik KS(ren kopia)ko usadioa ez datorrela bat L.ren testuekin, ez Arteko dotrinarekin edo HHko usadioarekin (salbu eta, KS legez, inoren kopian gordetako ASrenarekin; cf. Lakarra 2023a). Ezin sailhestuzko iruditzen zaigu, dagoeneko aurreratu bezala, gaurko honetan arestian aztertu ASren kasuan legez, ez Larramendiren originalaren baina ondoko norbaitek egindako kopia (edo kopiaren kopia)⁹ batekin dihardugula ondorioztatzea.

Ordea, ez da harritzeko L.ren originaleko —originaletako, bai honen eta baita ASren— <tz>-rik ez gorde izana. Erregelari lotu zitzaizkien Larramendiren jarraitzaile ortodoxoenak (Ubillos, Lariz...) baina ez segizioko guztiak Kardaberatzen *Berri Onacetik* bertatik ezagun den bezala (cf. Lakarra 1985a eta 2023a): <tz> arauzkotzat eman arren, egile horren beraren usadioak ez du horrela bermatzen, jakina denez.

⁶ AzkS.ko eta *Korografiako* usadioa markatuak zituen Koro Segurolak (2004: 251).

⁷ Aranak eta ondokoek <tz> dakarte edozein bokalen aurrean baina ez da fidagarri suertatzen, beste hainbat puntutan ere modernotu egiten baitu L.ren sermoi horretako usadioa, Kaltzakortak bildu Aranaren gainerako kenketa eta aldaketek landa. Ikus Arkotxa eta Lakarra (2019), L.k frikari/afrikatu bereizkuntzan Leiz.rekin duen zorraz.

⁸ Orobat *Korografian* (izcuntza, hitzoncia, etzeatiet, oroitzar, 17 kasutatik —salbuespen bakarrak: *guertazen, lotsacen; akatsak ote?*), eta bat ere ez *Sobre los Fuerosen*: *zaizquitzu, biotzaren, batzuec, garbitzen, etzidin, ateratzeco, 30etatik*; orobat Mendibururi eginiko Sarrera Gutunean *arguitaratzeco, utzi, ayenatzen...* (34tatik), <tc> bat ere gabe.

⁹ Gogora San Agustinen Sermoiarekin gertatua (cf. Kaltzakorta 2018); Kaltzakortak, noski, bere edizioa kopiarik zaharren(ar)en gainean eratu du.

2. Lehen susmo eta aztarnak

Asuntzioko Sermoia ikustean legez, *Kontzepzioko Sermoiarekin* ere fite ohartu ginen ez zela Lehen Euskara Modernoa deritzogun garaiko (cf. Urgell 2018) sermoi arrunt ugarietarik, gauza aipagarriak ez ezik harrigarriak ere azaldu baitzitzaizkigun bertan begiak jarri eta berehalakoan: 2. orrialdeko *aldecoja edo circunstancia*-ren ondoren, 5.ean *aldecoi edo circunstancietan* dator, hemen hautagai ez diren *Birjinia*-k, Egiategik, Añibarrok eta Iztuetak nahiz are berankorragoren batek soilik inoiz darabilen hitza¹⁰; KS honek, aldiz, hirutan darabil espazio aski laburrean. Ondoren, 4. orrialdean *erabacde edo decretoan* dugu eta 6.ean *erabacde edo decretoac*: OEHren arabera, HHn sortu eta Harrieten hiztegian ehorzten da hitz hau eta testuei dago-kienez, soilik 1903ko Kortazar idazle ilun eta oso berantiarren lekukotasun bakanean aurkitzen dugu¹¹. Hots, HHz geroz ia 160 urtean *erabakde* inork ere ez darabil KSz landa, are gutxiago eskuartearen dugun auzian erabakior gertatzen den XVIII.aren bigarren zatian.

Aurreraxeago, sermoiaren 7. orrialdea amaitu aurretxoan, «nolaco izan oi ezta zuen oztasuna *ezequinera* edo *inaccioa* urte osoan becatuan egoteco?» esaldiarekin topo egiten dugu eta OEHn *ezequinera* hori begiratzean ez dirudi euskararen historia osoan beste inon ageri denik, testu nahiz hiztegi; horregatik OEHn hitz horrek sarrerarik ez izana (erants bedi ez datorrela EKCn ere). Alabaina, HHn «inacción» begiratuaz, «*ceguiqueta, ecequinera*. Lat. Actionis omissio» biltzen dira bertan, eta honakoan bai, 1.koan sarrera labur bat eskaintzen zaio OEHn, nahiz ezin murriztagoa izan: «*zegiketa*: Inacción, Lar», gainerako inoren testu ez hiztegitako batere erreferentziarik gabe.

Orain arte ikuskatutako hitz mordoxkak gaztigatzen digunez, ez gara nolalahiko testuaren aitzinean, hots, ez —holako edo halako xehetasun dialektalez landa— hainbat dozena eta are ehundaka sermoi arrunt ugarieta-

¹⁰ Antiak ere bai EKCren arabera, baina ez Cb.ek, ez Ub.ek, ez Mb.k, ez AAk, ez Gco.k, ez Lard.ek.

¹¹ Eta EKCK ere Antiaren (1901) bi adibide gehitu ahal ditu bakarrik, *San Frantzisko Asiskoren bizitzako* 11. eta 19. «berezieretatik» bana, hain zuzen ere.

riko baten aurrean¹². Lehen irakurketako ondorio pizgarri honen berrespena 6.-7. orrialdeetan genuen, lehen soan oharkabea itzuri zitzaizkigun hiru esaldiotara berriro itzuli eta astiroago miatuaz aurkitzen duguna:

6. Nolaerebait aztuaz bere providenciak ipinitaco legue *jaquin eta gucienzacoaz* eta esateco moduan guedeituaz edo anulatuaz bere erabacde edo decretoac.

Ib. Icusico ere eztan guertaera bacan batequin igarotcen da *beticoa eta guciequicoa* dirudien legue baten gañ.

7. Onetara arquitcen det bere *guciequico* Providenciak ipini cituen leguen gaña igarotcen dala.

OEHN *guziekiko* (*guziakiko/guztiakiko*) «universal, general» eta «bueno con todos, amable con todos» adieretan dator, bietan ere Larramendiren HHko «público, común» eta «universal»etik atereak. Are gehiago, OEHk —Ub., Mg., Izt., Lard., Legaz, Loidi baino lehen— L.ren SAgS. eta BurDot.ko adibideak ematen ditu (hots, ugari eta are sistematikoki haren testu llabur bezain garrantzitsuetakoak), baina ez Cb., Mb. edo Gco.renetarik. Zehatzago, OEHko sarrerako 7 autoreren 13 adibide aipatueta-rik 6 *guziekiko* dira egile bakar batenak, Larramendiren 2 testu ezberdinetakoak, alegia. Areago dena: testu horietan adibide gehiago OEHN sartu gabe gelditu da eta, halaber, bere ohiko irizpideei loturik¹³, Andoaingo Agustin Leitzakoaren ohoretan egindako sermoia eta AzkS. ez dira kontuan izan eta hauetan ere bada kasu haboro bilaketa arin batek erakusten digunez (ikus behean § 6.2ko *guziekiko* sarreran)¹⁴.

¹² Sermoigintzaz ikus Ulibarri 2015 eta Urgell 2018. Halaber, aipagarri bilakatzen da *ezdiña edo indigna* (3) HH 'indigno', *ezdiña* ondoren soilik *Birjina*-ren bi esalditan aurkitzea KS honetatik landa —aztergai honen egiletzako ezinezko hautagai diren Uriarteren eta K. Otaegiren bana gehitzen du EKCK—, bidenabar *bil-leku*-rekin gertatzen den bezala-bezalaxe. Ez da ahanztekoa *dina*-z Larramendik zioena HHn hitza «bataiatu» asmoz (ikus lan honetan aurrerago, § 6.2ko dagokion sarrerako iruzkina).

¹³ Blanca Urgellek gogoratu didanez, OEHren irizpide orokorra egile bakoitzeko (ez testu bakoitzeko) adibide bakarra ematea baita, arrazoi berezirik ez egotera; horrenbestez, L.ren 3 testutarik 6 adibide emanik haren corpusaren ohi baino lagin zabalagoa eskaintzen du, nahiz ez iritsi filologoak beharrezko duen osotasunera.

¹⁴ EKCn *guziekiko* Lizardi (6), Larramendi (5), Mendiburu (2) (biak *Mendiburunen idazlan argitaragabeak* obran [eta bi-biak *guzi*-ren erabilera arruntak dira]) Mirandek beste 2 eta Pouvreauk 1

OEH eta EKCKo corpora zabalduaz, KSKo *guziekiko*-ren hiru agerraldi berriekin ia bi dozena adibide genituzke, zortzi egile ezberdinetarik bilduak; baina aztergaitzat soilik 1772 arte lekukotuak hartzen baditugu, KSren originalari legokiokkeen legez, dozenatsu bat kasu genituzke, itxuraz bi egilerengandikoak: hiru KStikoak —egilearenak, ez segurki, kopiagilearenak— eta gainerakoak guzti-guztiak L.ren lau testu ezagunetakoak: AzkS., SAgS., BurDot. eta AndS.koak, alegia, HHkoaz gainera. Hau guztia, jakina, baldin eta adibideak oro (baita KSKoak ere), L.renak ez badira, hots, L. bera ez balitz KSren originalaren egilea, gure aburuz hipotesirik merkeena den bezala¹⁵.

Guziekiko gehi horren aldaerak (*guzienzako*, adib.) oso larramenditarrak badira, zer esan *jatorri*-z! (cf. Lakarra 2022, 2023a, 2024). Izan ere, «Bada, Maria garbia ederra eta osasungarria dator *jatorri* ustel eta becatari arrazatic» irakurtzen da KSren 5. orrialdea amaitu baino lehen. *Jatorri*-ren erabilerak (hots, enparauko lekukotasunetan usuenik aldean eraman ohi duen *edo*-rik gabe, gainera)¹⁶, 1850 b.l. duen ondorio ia erabatekoarekin aski genukeen arren —KSren originala L.rekin lotzeko segurtasun aukeraz ari gara, noski— esaldi bereko *osasungarri* «apalagoak» ere merezi du hitz erdi: OEHren arabera SPren testu bateko agerraldi bakarra dugu soilik HH baino lehen, eta hiztegi honetan *osasungarri*¹⁷, *senderagarri*, *sensera*, *senseragarri* eta —badaezpada-*edo*— *osasungarriro*, *senseragarriro*, *senserequi*, *senserquiro*, *senseragarriquiro* ere biltzen dira (s.u. «saludable», «saludablemente»)..., nahiz guztietarik batek ere inongo atarramendurik ez izan ondoko testu-tradizio osoan, OEHk dioskunez. Soil-soilik, *osasungarri*-k berak du segizio-ren bat eta honek ere ez luzeegia, nahiz aski adierazgarri gertatu guretzat,

dakar. Bestalde, horko L.ren guztiak SAgS.koak ditugu eta 5ak *guziekiko eta guzierako* formulari dagozkio.

¹⁵ 1772 arte, ez da Cb., ez Mb.ren adibiderik bildu (ikus § 6.2ko sarrera, ezta modernoagoen artean AA edo Gco.renik ere; ez da esan beharrik zeinen esanguratsu den KSKo usadio hau bere 10 orrialde laburrak eta L.ren 100 eskaxak eta aipatu gainerakoon ehundaka eta are milaka luze-za-balekin erkatzean.

¹⁶ Eranskin hori gabeko salbuespen bakarra edo ia bakarra XVIII. mendean Larramendiz landara Gandara genuela genioen Lakarra 2022n.

¹⁷ EKCK: Tx. Agirre 38, Zabala 11, Larreko 6, Lizarraga 5, Iztueta 4, Arrue 3, Erkiaga 2, Azkue, eta 20 bat 1-2rekin, baina ez Mendiburu eta XVIII. mendekorik.

halere: Iztuetak eta Arruek dakarte, hain zuzen, gure KSren kopia baino 75 edo ia 100 urte geroago, hurrenez hurren, —eta are 100 eta 125 urte HHre-kiko horrenbestez—, literatur gipuzkera eta literatur bizkaiera zabaletako aldi luze eta aberatsean enparauko kiderik ageri ez dutelarik¹⁸. Ez dirudite apartekotasun txikiak KSren *guziekiko*, *jatorri* eta *osasungarri*-k zeinek bere aldetik agertzen dituzten hauek, eta are markagarriago hiruren konbinaketak KSren testuari eta bere egiletasunaren auziari dakarzkieten guztiek, jakina.

Harridurekin jarraitzeko, 6. orrialdeko *guedeitu* (*edo anulatuaz*) ere ez dator OEHn baina bai HHn: «anular, abrogar, *guedeitzatú*, *indarbaguetu*, *indarcaiztú*. Lat. Irritum facere, abrogare. Véase “revocar”» (partizipioan soilik «anulado, abrogado, *guedeitzatua*, *indarbaguetua*) eta «revocar, anular, *guedeitu*, *guedeitzatu*». Era berean, *gedei* «revocable» bada OEHn, baina HHn «revocable, *guede*, *guedeitza*»-ri «Lar → H» soila erantsiaz, eta hitz bataz zein besteaz testu-iturririk aipatzeke aurkitu ez dutelako, noski, beren corpusen¹⁹; EKCK bakarra eransten dio, Cb.en *Ejercicio*aken (1765): «*Sentenzia sekulan gedeituko edo errebokatuko extana*».

Lana ia hasi berritan bistaratutako bitxitasun harrigarriak amaituaz joateko, hara azkenik, [< 3 > Baña ò Maria, nere gurte edo culto eta confianza bigun eta osoaren jomuga dina, ezagutzen det nere alabanza bearri ez-tezula]: esaldi hau miatuaz, ez da ia hitz bakar bat ere KSren eta bere garaiko lexikoaren azterketa zehatzagoa abiatzera behartzen ez gaituenik. *Jomuga*-k erakarri zuen nire arreta lehenik, LEz landa, soilik Izt.k eta ondo-ko gutxi batzuek baitarabilte «blanco a donde se tira»-ren ordain gisa —*zurria*, *cozca* eta *joberni*-rekin batera— HHn agertu eta gero; horrenbestez, KS hau L. eta Izt. bitarteko inork beretzat erreklamatzeko aukera garbirik ez duela iradokitzen digu. Aipatu dugun pasarte horretara itzuliaz, *gurte* ere HHn sortzen da («culto, adoración»-en) eta Ubillos (1785) dugu horren lehen erabiltzailea baina, markagarriro, gainerako LitB. eta LitG.ko kide orok hitz hori biltzeari muzin egiten diote: AA, Mogeldarrak, fB., Izt., Lard.,

¹⁸ Lehen *guziakiko*-rekin egindako iruzkinean bezala, 1772 artekoak begiratuaz, inor ez, L.z landara arrarotasunon jabe izan litekeenik.

¹⁹ Antzera gertatzen da 9.-10. orrialdeetan datorren *klaruro*-rekin; ikus behe-rago § 6.2ko sarrera horretako iruzkina.

Gco. falta ditu erabiltzaileen zerrendan²⁰. Orobat, aztertzen ari garen pasarteko *diña* ere hitz larramenditar maiteenetarik dugu (cf. § 6.2ko dagokion sarrerako iruzkina); eta zer esan *alabanza* famatuari²¹ buruz?

Esaldiko lau hitz markagarriokin —*gurte*, *jomuga*, *diña*, *alabanza*— lehen soa amaitzean ezin ukatu Larramendi bera dugula (HHko zein euskal tes-tuetako L. berbera, alegia) aukerarik hoberena, ez kopia honen, noski, bai-zik KSren originalaren egiletzat... , goragoko paragrafoetako *aldeko*, *erabak-de*, *ezeğinera*, *ezdiña*, *guziekiko*, *gedeitu*, *klaruro*, *osasungarri* eta *jatorri*-ren iruzkinetik eta ondoko analisisiko beste hainbat eta hainbatena iragartzen eta berresten diguten bezala²².

3. *Ornatua Kontzepzioko Sermoian*

ASri buruzko aurreko lanean (Lakarra 2023a) gogoratu nituen, L.k ga-raiko sermoigintzaren akatsez egindako kritika eta adierazpen gogorrak, are sermoi kaxkar horien egileak «pulpitora entzuleei barre egitera» igoak ote ziren galdetzeraz ere iritsia zela; ezagun denez, juzgu gogor horretatik salbue-tsitako bakarrak Zarauzko frantziskotarrak ziren.

Beharbada, San Agustinen Sermoiaren edo Andoaingo Agustin Leitza-koaren ingurukoaren landutasunera eta dizdirara iritsi ez arren, Kontzepzio-koan ere entzulearen arreta erakartzeko lanabes eraginkor eta ugariak aur-kitu ditugu, garaiko sermoigintzan ohiko izan zitekeen batezbestekoa baino gehiago eta jasoagoak:

- BOKATIBOAK: nere enzuleac (5, 6), Ona nere enzule maiteac (6), arre-ta edo atencio pisca bat nere enzuleac (6); nere Jangoicoa (9), bai be-catariac, zuec... (9).

²⁰ Iztuetairen eta Etxagarairen *gurte*- ere bestelakoren analisi okerrak dira EKCn.

²¹ Cf. HHn, s.u. «*Alabanza*, es voz Bascongada...», § 6.2ko sarreran aipamen osoa eta iruzkina: hor markatzen denez, HHren ondoren hitza Hegoaldean normaltasun osoz erabiltzen da eta, alde askotatik esanguratsua dena, L.k bere idazkietan ere ez zion iskin egin, Gandararentzako gutu-nean, AndS. edo S. Tomasen otoitzean baitarabil, esaterako.

²² Ikus bereziki § 7.2n bildu «3»ko (larramenditartasun hierarkia goreneko) dozenaka hitz.

- GALDERA ERRETORIKOAK: Baña cer becatu motatic izan zan gordea? Gucioc berarequin sortcen gueraden becatu etorqui edo originaletic (1), Cergatic... ceren... (8).
- GALDERA-KATEAK: Certatic bada gordetcen du? Ote da beartasun edo pobrezatic? Guraso bear edo pobre[en]gandic... Ote da humiltasunetic? Ez bada... Ote da bidegabe eta naigabetatic?; Ezagutcen dezue...? Ezagutcen dezue...? Ezagutcen dezue...? (8).
- ESKLAMAZIOAK: Oh eta cein gauza andiac (1); Baña ah! (5); Ona nere enzule maiteac, O! (6), O! Ah! (8).
- KONTRAJARPEN edo KONTRAESANAK: Zorioneco egoera / galduco zutela beren zorion gucia... beti zorionecoac izango cirala / zorigaiztoco guertaera... (2); amaren gloria bezala / amaren deshonra... (3).
- ADARREZTATZE HIRUKOITZAK edo ugariagoak: Certatic bada gordetcen du? Ote da beartasun edo pobrezatic? Guraso bear edo pobre[en]gandic...? Ote da humiltasunetic? ... Ote da bidegabe eta naigabetatic? (6); eduquiaz... emanaz... eguiñaz... emanaz... (8).
- EZEZTAPEN-ZERRENDAK: eztu gordetcen... ez... ez..., ez eta... (7).
- EPITETOAK: Gucia daguiquen Jangoicoac (1).
- KONPARAKETAK eta AREAGOTZEAK: Baldin... arrazoi gueiagorequin... (1), ez bacarric... baita ere... (8).
- «PROGRESIOAK»: Maria izan zan gracion sortua, graciaz indartua... Maria izan zan gracion sortua esan nai det..., Maria izan zan graciaz indartua edo sendotua: esan nai det...(1).
- ETIMOLOGIAK: ama izateco ezdiña edo indigna.
- EDO EGITURAK: becatu etorqui edo original (*hainbat aldiz*); iguitasuna edo gorrotoa (3); bacarra edo particularra (5); oarmen ansidunac edo importanteac (6); eragozqueta edo impedimentu (6); arreta edo atencio (6); ecarrai edo efectoa (8).
- HITZ ERREPIKATUAK: sortze (12), naigabe (10), bekatu etorki (9), mende (7), mirari (7), ondasun (5), miragarri (5), negargarri (4), laguntasun (4), humiltasun (4), amatasun (3), atsegintasun (3), guziekiko (3), zorioneko (3).

Eta gehitu egin behar oraindik erlatibo adjektiboen zerrendak eta nonahi dakusagun hitz eta esamolde-aberastasuna... Bada, gainera, Larramendiren

euskarazko testuekin (AzkS., AS, SAgS., AndS., MendSG., liburuetako zati laburrak) zuzenean lotzen den lexiko aski espezifikoa ere: *arreta, batasun, bukaera, diña, eriozko, guzia dezakeen* (ASn *guztia dagikean*), *guziekiko, iduripenezko, jatorri, kutsatu, lenen, mende, mirari, mugarri, ondasun, zorion eta zorioneko*...²³

Azkenik, baina ez gutxienik, KS honetan HH eta Axularrekin ere lotzen duen pasarte zehatz bat ere bada: «*Azalduco dizuet bide batez mandatu bi eguiten ditudala*» (1-2. or.); cf. Ax. 284 (V 189): «*Presuna haserretuen artean [...] edireiten da ongi demonio gaixtoa, han bide batez egiteintu bi mandatu*», *apud* OEHn, s.u. eta, hor bertan aipatua, HHn, s.u. «(De una) vía, dos mandados, *bide batez, mandatu bi*». Gogora bedi bere beste testu bateko «*Badu itsasoak bere xedea, bere marra, bere mugarria eta zedarri iakina, zein baita kosta*» (Ax. 113; V 75) eta «*Beste itxaso orri, paratu zionean Jainkoak ondarrean bere marra eta esia*» (L. SAgS., 10); eta baita haren ikasle Añibarroren «*Neurri, marra ta mugarik ez daben ontasuna*» (Añ. Lora-sorta *espirituala*, 130 e.h.), *apud* OEHn, s.u. (ikus Lakarra 1985b).

Salbuespenak salbuespen, gutxi dira LEM osoan maila honetara hurbil zitezkeen saioak, artean ezagutzen genituen Larramendirenak landa, jakina, eta iruditzen zaigu arrazoi aski badela KSren egile-izen, toki eta urte gabeko kopia honen jatorrizko originala ere L.ren eskutik atera zirenen multzora hurbiltzeko²⁴; behin betikoz han sartu eta kokatzeko izango bide da oraindik beste bide batzuetarik datorren laguntza osagarri eta are sendagorik?

²³ Ikus § 7ko emaitzen analisisian B eta C sailetan KS eta HHn landa L.ren beste testu batean edo bitan bederen ageri diren hitzen zerrenda. Abian da L.ren euskal testu ezagunetako lexikoi hain beharrezkoa.

²⁴ Cf. Mitxelenak Agustin Leitzakoaren omenezko sermoia ezagutzean zioena:

«Larramendik, hori ere esan da, ez omen zuen erdaraz baizik idatzi (...). Euskal idazle eta sermolarien artean irabazi zuen izena eta omena ez zuen erdarazkoen bitartez irabazi soil-soilik. Bere garaikoek eta ondotik etorri zirenek bazekiten, orain ahaztuxe badaukagu ere, gai zela Larramendi beste edozein bezain ongi, erderaz ez ezik, euskaraz mintzatzeko, bai hitzez eta bai izkribuz. Ez zuten itsu-itsuan gidarizatzen hautatu» (Mitxelena [2017] *apud* Kaltzakorta 2018: 41-42).

4. Kontzepzioko Sermoiaren hizkuntzaz zerbait

On eta are behar-beharrezko litzateke ikerketa luze sakona L.ren hizkeraz, haren bidez KSrena ASrenarekin eta gainerakoenarekin erkatzeko eta osatzeko. Alabaina, ez dugu oraingoz horrelakorik eta ez da egiteko errax-erraxa ere, ñabardura eta alde markagarriak baitira haren testu batetik bestera: esaterako, zentzu askotan «bereagotzat» jo litekeen Agustin Leitza-koaren ohorez Andoainen 1763an egindako sermoiaren hizkeran **ezan* da iragankor irrealiseko laguntzaile bakarra (ez da *egin*-ik, alegia), 7 aditz nagusi partizipiorik gabe dira indikatiboaz kanpora (baina *-tu* 1, eta 4 *-i*), indikatibo bitransitiboetako pluraletan, 13 *-zki*, 8 *-ioz-* eta, beharbada, hor espero ez genituzkeen 2 *-i(r)aux-*.²⁵ ere bai. Horrekin batera, *duen/zuen* 3. p. sing., *zuten* 3. p. pl. *-ana/-ala izan-en*, *iduquitu* eta *izandu* partizipio berri gutxi batzuk eta baita futurozko 3 *-en* ere (*izanen*, *eguiñen*, *esain*), nahiz *-ko* marka izan orokorra funtzio horretan.

KSren testu honi, egilearen gainerakoei legez, berehalakoan antzematen zaion literatura hizkuntza garatzeko borondatea dela eta, ia ezinezko gertatzen da sermoiaren hizkuntz ezaugarri larrienak hizkera edo bailara jakin batekin lotzea, bestelako corpus gehienekin ohituak garenaren aurka. Izan ere, testuaren laburrean, ezaugarrien artean antzeman litezkeen zenbait «kontraesanek» —estilo-borondate argiz eratutako konbinaketek, hobe— erakusten du hau hobekienik, delako bailara estu honen edo haren mugak gainditu eta eremu zabalagora (gramatikan Probintzia osora eta lexikoa baita Euskal Herri gehienara ere) iritsi nahia, alegia.

Hots, betiere Bonapartez geroz (cf. baita Bähr 1925 klasikoa ere) gipuzkeratzat hartu ohi den eremuaren barruan, esan genezake KS hau (bere originala, ez gorde den kopia, alegia) ez zela hego-mendebaldekoa, Urola edo Goierrikoa eta, beraz, jatorriren bat markatzekotan Beterrikotzat edo, oro har, Probintziaren ipar-ekialdekotzat jo beharko genukeela: esaterako

²⁵ Cf. Jaincoari zor ciozcatenen álde eguítco (76), escári ta mesedé guciac eguiten ciozcala (81), argui erráñu guciac nai diozcala itzúñgui (82), escátzen diozcadán mesédeac (83), Jaincozco gáuzac maizágo gogoráco ciauzcúla (77), Jaincoác emátén diaiúzcun arguiz (82), etab. L.k berak azken hauek HHn Urola aldekotzat markatu zituen.

**edun*-i dagokionez, ez da ageri Goierri-Urolako *deu/deba-*, *debe-*, *zeba-/zebe-* egiturakorik²⁶, baizik eta iparralderagoko *du*, *du(t)e*, *zuan/zuala*, (hark) *zuen-cituen*, *zuten*. Ezagun denez, XVIII. mendearen akaburako literatur gipuzkeran hartutako forma hauek Gipuzkoako hego-mendebaldeko testuetan ere zabaltzen ziren, aurreraxeago aipatu bertako «jatorragoak» ahozkoa baztertuaz bakoitzean era sistematikoagoan. Alabaina, hemen gertakari horren aurreko mende erdi edo herenean ari garenez, beren lehenagoko distribuziotik —eta ahozko euskaran are egungotik— hurbilago aurkitzen ditugu eta hori da gogoan izan behar genukeena.

Adizkietan *-a-* lotura da nagusi (*duala*, *dituana*, *cituan*, *dala*...) atzizkiaren aurrean, baina *zuen* eta *dituen*, *cituen* *du*, aldiz, *zuan-cituan*-ez landa, eta *zuten*, *zutela*; alabaina, orobat *due/dute* eta *dituzuen*, *dauzcatzuen*, *daucazue*, *dezue*, baina *cerate*, *dezutenac* eta *dituzutenac* ere bai.

SAGS. bezalatsu, **ezan* laguntzaile iragankor irrealisa darabil ia soilik: 4. *nizaque*, 4. *cezaquean* (2), 6. *dezagun* (3), 7. *nezaque*, 9. *dezaquet*, *dezaquean*, 10. *dezaquezun*; *egin*-en adibide bakarrak (NORK-NORI-ZER bi eta NORK-ZER bat) kopiagilearenak izatea litekeena da, nahiz ez halaberharrezko: 4. *eutci ceiquion*, 10. *iritzi eguiguzu*, 10. *ciquindu deiquean*²⁷.

NORK-NORI-ZER paradigmako indikatiboko datiboan singularreko *-i-* forma ugari ditu (*dien*²⁸, *digu-*, *dizuet*, *digue*, *dizuen*, *cien*, *dion*, *cion*, *cioten*..., espero bezala); pluralean kasu askoz gutxiago dugu eta ez da dagoeneko aipatu Azkoitiko L.ren 1737ko sermoiko *-i(r)au-* ugaririk eta ezta ipar-ekialderagoko (edo modernoago) *-izki-* dunik ere²⁹, soilik 1 *diozcan* eta 10 *diozcatzun*; ez da ahaztekoa Larramendiren Arteak eta literatur gipuzkeraren hedadurak *dioz-/zioz-* formen zabaleran izandako zerikusia, Leturiagak ere

²⁶ Aspaldi aztertu nuen (Lakarra 1985b) L.ren 1737ko AzkS.ak bertako hizkeratik hurbilago ziratekeen *deu/deban/deben*, *zeban/zeben* eta *-i(r)au-* datibo pluralak zekartzan (*zki* gabe), *egin* eta **ezan* irrealisetan, eta funtsean ditransitiboak lehenarentzat, besteak beste.

²⁷ Orobat, SAGS.ak bezalatsu KSk, *duan-/duen-* orrialde berean, *etzala*, *zan*, *bizitu*, *egondu*, *zutela*, *ziozcatela* eta *ziozcan*, baina SAGS.ak *-tu* gabe aditz nagusia irrealisetan eta *-tu/-du-* rekin KSk (gorde-tako kopiak bederen). *Egin* eta **ezan*-ez gipuzkera zahar eta berrian, ikus Leturiaga 2022a eta 2022b.

²⁸ Zehatzago, bi *dien*, bata arrunta eta bestea pluraleko komunztadura falta duena.

²⁹ Honetan bat dator ASrekin eta SAGS.arekin.

(2019 [2021]: 159) holako formak eriden baititu Lariz, Ubillos, Agirre As-teasuko, Lardizabal eta Otaegirengan; ikus, orobat, Leturiaga 2020.

5. Lexikoan sakonduaz

Aurreko paragrafoetan zirriborratutako hizkuntz erabilera ñabar honek ezin liezagukeen erabateko laguntzarik eman, ez ASren eta ez KSren kasuan —ezta, beharbada, gainerako testuetan ere, bestelako xehetasun eta ezau-garriengatik ez balitz— horietarik bakoitza L.rena den edo ez den erabaki-tzeko orduan. Horrenbestez, xede horixe delarik gure KSren inguruko az-terketaren egiteko nagusia, ertz horretatik eskax zen argitasunaren orde-z beste alderdi batzuetan sakondu behar izan dugu oraingo honetan laguntza seguruagoaren bila³⁰.

Ikusi dugunez, —hizkuntza hutsean nahiz *ornatusean*— *Kontzepzioko Ser-moiaren* testu honetan gutxi da halabeharrez gertatzen dena, egileak ongi hautatu eta pisatu ondoren osagai bakoitza bere tokian ezarriaz osatua bai-zik. Edukiari adina garrantzia formari eman zaio eta hizkuntz osagai bako-i-tza tentuz hautatu eta kokatu izan da; horregatik beragatik, osagai horieta-rik lexikozko markagarrienak OEH eta EKC erabiliaz iruzkinduko ditugu, gehienetan sermoiaren jatorri eta egiletasun zehatzaz zertzelada aski garbi eta errotuak atereaz (aurreratu da, orobat, susmo eta aztarna mordoxka aitzineko ataletan). Halaber, saio honetan OEHko zenbait baieztapen, aur-kezpen eta laburpeni ohar jakingarriak gehitu ahalko dizkiogu usu, sarrerak finduaz eta aberastuaz, gure ustez.

Alegia, egiletasunaren froga-bide sendoenak lexikoaren azterketatik da-toz eta horiei lotu gatzaizkie: 1737ko Azkoitiko Sermoi egilegabearekin ika-si genuen legez (cf. Lakarra 1985b), ASko hitzen historia eta erabilerari buruzko zertzelada nagusiak miatu genituen 2023a-ko lanean eta halaber

³⁰ Haatik, «ñabardura» eta «kontraesan» errepikatuak esanguratsuak izanik izaera eta kopuruan, hortik ere L.ren egiletasunaren aldeko froga edo aieru aipagarriak eskuratzen ahal dugu, eta ez bide dira mespretxatzekoak nahiz, beharbada, seguruagoak izan lexikoaren hustiaketatik jaso di-tzakegunak.

KSrenak egin gogo ditugu oraingoan. Egin ere, sakontasun eta segurtasun are handiagoz egin ahal izan dugu azken bi hauetan beste aspaldiko hartan baino, bai gainditu beharreko zailtasunen larritasuna, baina baita ikertzai-leak eskura dituen lanabesak ere, duela 40 urte eskura zituen edozer baino askoz erabilgarri eta bikainago direlako garbiro. Horiezaz baliatuaz berehalakoan antzeman eta lan poxi batez froga litekeenez, testu hauek (AS eta KS) —zehazki beren originalak— ez LEMko edo «Larramendiren garaiko» egile huts bat(zu)enak (cf. Murugarren 1984, adibidez), baizik eta Larramendiren beraren testu artean ezezagunei zor zaizkiola erakutsi nahi izan dugu, ziurtasun osoz ez bada bai fidagarritasun handiz bederen, gure aburuz³¹.

5.1 Irizpideak finduaz

Emaitzen analisisan sakontzeko eta usteak eta argudioak ahal den neurrian fintzen eta pisatzen saiatzeko (ikus § 7), sarrera bakoitzaren akabuan emandako datuen eta argudioen lehen sintesi eta sailkapena eratu dugu atal honetan, gure gogoetak eta argudioak zenbait azalpen lerrotarantz hurbilduaz. Hara antolamendu horretan KSk hitzak ezaugarritzatzeko garatu ditugun irizpide-sailak:

- A) Hegoaldeko lehen agerraldiak;
 - A1) Erabateko (Hego eta Ipar) lehen agerraldiak;
 - A2) Hegoaldeko 2. agerraldia (L.ren beste baten ondotik)³²;
- B) KSn eta HHn bietan lekukotuak;
 - B1) KSn, HHn eta L.ren beste testu batean gutxienez lekukotuak;
- C) KSn eta L.ren gainerako testuren batean lekukotuak;
 - C+) KSn, eta L.ren beste testu bitan gutxienez lekukotuak;

³¹ Fidagarritasun handiagoz ASren kasuan aurreratu dugunez, sermoiaren testu hutsaz landako aztarna garrantzitsuak baikenituen horretarako, *Loiolako Kolegioaren Historiako* liburuaren lekukotasuna eta AS eta HHren arteko paralelismo esanguratsuak, esaterako.

³² Usuenik KS aurretiko L.ren beste lehen lekukotasun horiek HHn bilduak dira, baina bada AzkS., AS eta are Arteko zenbait ere, dagokien sarreretan markatu bezala; esan gabe doa hauetan KS eta L.ren testuen arteko lotura oso aipagarria egiten dela.

- D) Iparraldeko testuetarik L.k Hegoaldean bertakotutako hitzak³³;
- E) L.k asmatuak edo «bataiatuak» (maileguak ondare zaharrekotzat emanak);
- F) Hegoaldeko testuetan 1800.ean edo are beranduago bertakotutako hitzak;
- G) Ez L.ren testuetan eta ez beste inon aurkitzen ez diren hitz eta egitura lexikoak;
- G1) 1900 arte bertakotu gabeko hitz oso esporadikoak;
- H) HHn B letratik aurrera eratorriekin egindako lan ez-exhaustiboagatik (cf. Urgell 2002a) hiztegi horretan ez baina KSn edo L.ren gainerako idazlanetan agertzen direnak;
- J) Hizkuntza geografiaren arabera, Urolako edo aldirietako hitz esanguratsuak;
- K) Sermoi honetan ugari (= 5 aldiz edo gehiago) erabilitako hitzak.

Sarrera bakoitzaren bukaeran parentesi batean adieraziak joango dira irizpide-sail bakoitzari dagozkion letrak eta, hurrenez hurren, ondoko zenbakietako bat ere erantsiko zaie:

- «(1)» datu edo argudio bateragarriak L.ren egiletasunarekin baina ez esanguratsuak,
- «(2)» L.ren egiletasunaren aldeko datu eta argudio markagarriak edo,
- «(3)» huts-hutsean harturik, L.ren egiletasunaren aldeko datu eta argudio erabakigarriak³⁴.

³³ Hara Hiztegiko pasarte ezin adierazgarriagoa: «Estas diferencias y las que están en el Arte, hacen principalmente este dialecto [lapurtera] y no digo nada de los nombres y verbos porque estos deben hacerse comunes a todos los dialectos, como lo procuro en el Diccionario» (HH, xxviii).

³⁴ Hasieran 2. multzoan sailkatu genituen dozena-erdi bat hitz 3.era eraman ditugu, 3 argumentu edo irizpide ezberdin edo gehiago biltzera iristen zirenak, batez ere A multzokoetan (lehen leku-kotasunak), B-koetan (KS eta HHren arteko loturak) eta C-koetan (L.ren testu ezberdinen arte-

Sail guztiak emankorrak eta garrantzitsuak dira azken helbururako, hots, *Kontzepzioko Sermoia* Larramendiren testu berri artean ezezaguna dugula erakusteko, baina, beharbada, E sailekoak (HHn asmatu eta «bataiatutako» hitzak), G-ko ia hapaxak eta, bereziki, B eta C-ko azpisail ezberdinetakoak (KSk L.ren gainerako lekukotasunekin partekatu hitzak) lirateke argudio pisutsuenak eskaintzen dizkigutenak. Orobat, oso pisuzkoak lirateke A-koak (lehen eta bigarren agerraldi sail ezberdinetakoak), D-koak (Iparraldetik bertakotuak) eta K sailean bildu usu erabiliak ere, bereziki batzuek eta besteak B eta C-koekin (Larramendiren lekukotasun ezagunetakoekin) konbinaturik datozkigunean. Azkenik, maila apalagoan, beren ekarpena egin dezakete J-ko Urola aldekoek ere.

5.1.1 *P irizpideaz*

Bistakoa da, hitz bakoitzak (eta argudio mota bakoitzak) zeinek bere aldetik izan lezakeen froga indarra —dela L.k asmatua, dela Iparraldetik Hegoaldera birlandatua, izan L.ren testu artean argitaragabeetan erabilia, izan hapax edo 1800 baino lehen erabili gabe..., kasuan kasukoa— erruz biderkatzen dela hitz esanguratsuen pilaketa eta ezaugarri edo argudiabide horien gurutzaketa edo metaketa gertatzen denean.

Larramendiren eskutik sortu edo igarotako hitzak zein bere aldetik azalduz ere testu batean, —erlazio estuaren adierazle direnean bereziki, esaterako «(3)» multzoko gehien-gehienak— edota ugari erabili direnean, froga-balio pisutsua hartzen dute, nabarmen. Gainera, hitz horietarik morдохka lekukotzen bada testu labur batean —KSn, demagun, 105etik 60 bai, 10 orrialde txiki soiletan— lotura hori are arrunt garbiagoa dateke, demagun, delako hitz horiek Cb.en, Mb.ren, AAren edo Gco.ren ehundaka orrialdetako bildumetan behin lekukotuko balira baino.

AS aztertzean ikusia dugu (Lakarra 2023a) zenbait hitz-bikote edo sintagma (*miraldizko berritasun*, esaterako) 3 edo 4 bider errepikatzen

ko paraleloak) aldi berean zituztenak. Aldiz, dozenatik gora dirateke «3»tik «2»ra jaitsiak, —barkarrean, besteren laguntzarik gabe— egile ezezagunaren aukera guztiz ezabatzen ez zutelakoan.

direla inoiz 30 edo 40 lerrotan, eta baita *eta/edo* batez sinonimoren batekin loturik ere (*ditxa eta zorion*) 15-16 aldiz 250 lerro soiletan. Gertakari horiek ezin argiroago erakusten dute egileak zuen grina hitz horiek hedatzeko eta, artean ez bezala, ezagun egiteko: hori litzateke KSn *mende*, *mirari*, *naigabe* edo *sortze*-ren kasua (ikus dagozkien sarreretako iruzkinak).

Orain, aurreko lanekotik zerbaixka aldendu edo aitzinatu arren, garatzen ari garen irizpide berriak badu eiterik, ordea: gure iritzian garrantzi berezia eman behar bide zaio artean gutxi landutako P irizpidea (= «perpauskide irizpidea») deituko dugun³⁵ lexikoaren azterketaren alderdi bati: hainbat hitz (7 dozenatik gora, horietarik 6, gainera, «2» eta, bereziki, «3» sailetakoak) sintagma edo, usuago, esaldi ez luzeegietan mordoka konbinaturik aurkitzen ditugu³⁶, hots, KS honen azterketarako hautatu bi —eta sarritan are hiru edo lau— hitz markagarri ere («larramenditar susmo argiko») este-katuaz.

Har dezagun berriro aurreko § 3n dagoeneko aipatu dugun pasartea: [Baña ò Maria, nere *gurte* edo culto eta confianza bigun eta osoaren *jomuga dina*]. Nahiz *gurte* nahiz *jomuga* nahiz *dina* HHtik atereak³⁷ dira eta, zalan-tzarik gabe, haren ezagule eta zordun larri batek edo HHren egileak berak baino ezin osa zezakeen horrelako esaldirik. Esan bezala, KSn dozenaka sintagma edo esaldi dira zeinetan P irizpidea gure ikerketarako aztergai hau-

³⁵ Aurreko ASri buruzko lanaren akaburantz honelako zerbait garatzen hasi beharra aipatzen genuen bere sendotasun eta garrantzia ordurako garbiro agertzen baitzen; harako hartan «irizpide sintagmatikoa» deitu nuen baina nahiago izan dut «perpauskidetatuna» markatu irizpidearen izenean, gehienetan ez baitira sintagmetan baina perpausetan gertatzen, usuenik kolokazioek ez bezala, beren arteko lotura gramatikalik ez dutelarik. Elkarren arteko askatasunak eta, halere, era honetako hurbileko metaketak ematen dio garrantzirik larriena, gure ustez, irizpide honen pisuari.

³⁶ Inoiz edo behin esaldia motxegia zelako edo beste arrazoiren batengatik, aurreko edo ondoko esaldiaren hurbileneko lerroan zirenak aipatu izan ditugu nahiz benetako premiarik ez izan.

³⁷ «Atereak» horrek ez du ezinbestean «sortuak» esan nahi, L. bidez dialekto batetik besteetarako egindako zubilana ere berdintsu bailitzateke larramenditartasuna erakusteko. Gure hemengo erabilerarako, behintzat, hain larramenditar dira batzuk zein besteak, izan ere beren historia (idatzizko euskaran, bederen) ez baita ulergarri L.ren lana kontuan hartu gabe.

tatu 105 hitzetarik 85ekin betetzen dutenak³⁸ —horien inguruan edo horietarik zenbait konbinatuaz antolatuak, alegia— eta, gainera, baita hainbat hitz HHn ez ezik L.ren testuetan ere errepikatzen direlarik... Horrenbestez, KS eta L.ren arteko metaketa-kate hau —behetik gorantz goazela, lehen-dabizi esaldi mailan, gero paragrafoetan eta azkenik orrialdeetan eta testu osoan— ezin trinkoago bilakatzen da eta, horrekin batera, sendoago bihurtzen L.ren alde KSren egiletasunaren hipotesia.

5.2 Aztertutako hitzak³⁹

- 1) *Alabanxa* ∴ [$< 3 >$ Baña ò Maria, nere gurte edo culto eta confianza bigun eta osoaren jomuga dina, ezagutcen det nere *alabanxa* bearric eztezula, ni naiz zure laguntasunaren bearrean arquitcen naicena].

«Ia soilik Hegoaldekoa, Iparraldean bakarrik EZk eta Bordelek dabilte», dio OEHk. Hegoaldean ere 1745 b.l. ez dira ugari hitz honen lekukotasunak (Beriainen bi liburuetan eta gipuzkerazko *Misereren*). Gauzak gero aldatzen dira errotik eta baduke horretan zerikusirik HHko sarrerak:

Alabanxa, es voz Bascongada: sin añadir ni quitar letra, significa semejanza de hija, y como es natural hablar con cariño y estimación de una hija, así a las expresiones de aprecio y estimación en favor de alguno se dio el nombre de *alabanxa*⁴⁰.

HHren ondoren hitza Hegoaldean normaltasun osoz erabiltzen da (Cb., Mb., Mg., AA, Añ., Gco., Zabala, Izt., Azkue aita eta TxAg. tarteko); halaber, L.k bere idazkietan ez zion iskin egin, OEHk ai-

³⁸ Hitz ezberdin bakoitzeko kasu bana zenbatzen dugu hemen, baina arruntena horietarik gehienak hainbat sare ezberdinetan kausitzea dugu eta, beraz, beren arteko, HHrekiko eta L.rekiko loturak are gehiago (200etik gora) sendotzen dira.

³⁹ Ikertutako hitz bakoitzaren sarrera-buruaren aldamenen kaxa artean hitz horren KSko agerrialdi guztiak bildu ditugu, P irizpidea are nabarmenago egin dadin.

⁴⁰ Bere garrantziaz oharturik OEHk ere aipua osorik ematen du, s.u.

patzen duen Gandararentzako gutunaz landa, AndS. edo S. Tomas-en otoitzean baitarabil, esaterako.

L.ren euskarazko testu laburretan (hirutan gainera) hainbat erabili izanak argi adierazten du egilea saiatu zela hitz hau, ez soilik teoriarik, baina praktikan ere bertakotzen edo, hobe, bertakotua zena euskarazko jatortzat ematen⁴¹.

KS L.ren eragina izan zuten askotariko beste bat baino gehiago izan zela adierazten du emandako lekukotasunari P irizpidea ezartzeak: esaldi berean *gurte*, *jomuga*, *dina* eta *laguntasun* hitz esanguratsuekin konbinatuaz (ikus dagozkien sarrerrak), KSk *alabantza*-ren atzean L. bera dela eta ez beste diosku.

(B / C+ / E) → [3-P].

- 2) *Aldekoi* ∶ [< 2 > Zorigaiztoco guertaera onen *aldecoi* edo circunstancia guciac; < 5 > Andia *aldecoi* edo circunstancietan eta batez ere bacantasun eta bacartasunean; < 5 > Andia da bere *aldecoi* edo circunstancietan. Baldin Jangoicoac oiezbecelaco bideren batez Maria mundura ecarri balu].

Ez da Hegoaldeko ez Iparraldeko agerraldirik 1745 b.l.; HHn «(En las) circunstancias presentes, *oraingo aldekoietan*».

Lekukotasun (positibo eta negatibo) oso markagarriak OEHren arabera: bai *Birjinia*-k, Egiategik, Añ.k (*Misionari Euscalduna*), Izt.k, EEk (Antia gehitzen du EKck); ez Cb.ek, ez Ub.ek, ez Mb.k, ez AAk, ez Gco.k, ez Lard.ek.

⁴¹ KSn bertan erabilitako L.ren beste «bataio» baterako, cf. < 4 >: «bere amatzat atera zuala etsaien menpeko eta gu becela bere aserre gucién *diñaco doncella* bat?» eta HH s.u. *doncel*: «(...) Viene de el Basquence *doain el, doainez el*, que significa llegarse lleno y adornado de prendas (...)». Aldamenean daraman *diñaco* hain larramenditarraz, ikus testuan beheragoko sarreran. *Alabantza* bezala, *dontzeila* ere HH ondotik arrunki darabilte (Cb., Mb., Ub., *Birjinia*, AA, Mg., Añ., fB...), lehenagoko Lazar., Cap., OA, Bar. eta enparauez gainera. Urgellek (2018: 576) dioenez, «euskal hitz petoak bailiran aurkeztuak dira hamaika mailegu», *alabanza*-z landa, *aberia*, *alanbre*, *alboroto*, *alegere*, *arroganzia*, *arroz*, *arte* eta *azaña* ere ematen ditu pareko adibide gisa A letratik atera gabe.

L. eta KSren arteko erlazio nabarmena dugu Iztuetaz landako gipuzkerazko hutsune larria kontuan hartuaz.

P irizpidearen arabera erantsi bekizkio esaldi bateko *zorigaiztoko* eta *gertaera*, besteko *bakantasun* eta *bakartasun* eta enparauko *oiezbezelako*-ren iruzkinek *aldeko*-renari gehitu indarra (ikus zein bere sarrreran iruzkinetarako).

(A2 / B / E / F) → [3-P].

- 3) *Alderandu* ∴ [< 4 > beste jaquinsu ascoren iritcian Mariaren bicitza guztitit *alderantzeco* asco añacoac dirade; < 8 > becatu etorqui onec aimbesteraño isusquitu eta Jangoicoag[and]ic [*alderanduco*]⁴² urrutiratuco zuen Maria nun eta Jangoicoac secular bere amatzat autuco etzuan eta ona becatuaren ecarrai edo efectoa].

«Apartar, apartarse. (V-gip, G-goi)» (OEH). Hitz honen orain arteko lehen lekukotasuna 1890eko *Patxiko Txerren* izanik (ez dugu besterik aurkitzen EKCn ere) ezin izan liteke erabakiorra, baina hitzaren hedadura modernoak ez du zailtasunik suposatzen KS L. rena izan daitekeela aldarrikatzeko.

P irizpidearen arabera erantsi bekio lehen esaldiko *jakinsu*, nahiz hau ere ez izan froga sendoenetarik eta, batez ere, bigarreneko *bekatu etorki*, *itsuskitu*, *autu* eta *ekarrai* (ikus bakoitzaren iruzkina dagokion sarreran). Guztien artean ezin argiago egiten dute, batetik, *alderanduco* KSren aurreko geruzakoa zela —originalekoa segurtasun osoz— eta ez azken kopiagilearena; bestetik, L.ren KSrekiko egiletasunaren aldeko froga. Ikus 100. hitza: *urrutiratu*.

(A1 / F / J) → [2-P].

- 4) *Amatasun* ∴ [< 3 > Jangoycoaren *amat[a]sunagatic* batasun miragarri bat dauca; < 3 > Mariac Jangoicoaren *amatasunagatic* dauzcala; < 6 > eragozqueta edo impedimentu andi bat Jangoicoaren *amat[a]asunari*].

⁴² Eskuizkribuan tatxatua; testuko oharrean esaten den bezala, aurrekoa eta are originalekoa behar du berarekin konbinatzen diren hitz larramenditarrak kontuan izanik.

Ez da Hegoaldeko agerraldirik 1745 b.l. OEHk Pouv. «maternité, *amatasun*» ematen du baina ez HHren «maternidad, *amatasun, amaizatea*» (nahiz «Lar» badakarren); *-tasun* atzizkia se-guruenik iturrian jaso zuen eta ez berak erantsia. Lekukotasun horrek, noski, azaltzen du Mattered, EZ eta Argainaratzek ekarri ondoren —L.ren iturri-gai dira lehen biak— Mb.k⁴³, Gco.k, LEk eta Añ.k (nahiz Dv.ek) ere ekartzea, HHren zordun ezagun diren bezala. AA, Astarloa, Gasteluzar, Mihura, Harizmendi ere gehitzen ditu EKCK, nahiz horrek gure ondorioetarako eragin urria izan.

L eta KSren arteko erlazio egiantzekoa nahiz ez erabatekoa.

P irizpidearen arabera erantsi bekizkio *miragarri* eta *eragozketa* garrantzitsuak (ikus beren iruzkinak dagozkien sarreretan).

(A2 / B / D) → [2-P].

5) *Andinaizko* ∶ [$< 10 >$ *andinaizco* becatu bacar bategatic].

Ez da oinarriaren (*handinahi*) Hegoaldeko adibiderik 1745 b.l.; Iparraldean EZ, Ax. eta SPren *Philotea*. HHk «ambición, *antusia, andinaya, omenaya, andigura, irrítsá*» eta «ambicioso, *antusiduna, andinaia, omenaya, andigura, irrítsaria*».

Badakar Cb.ek baina gero TxAg. eta Manezaundiganainoko jauzi erraldoia dugu. EKCK ez du lekukotasunik.

Andinaizko-ri zuzenean helduaz, bada SPren adibideren bat baina ez da hautagai egokia L.rentzat eta ez da Hegoaldekorik, ez OEHN eta ezta EKCn. *Irudipenezko* eta *usteltasunezko* bezala, KSn *Arteko* ereduaren arabera eratua dugu, HHn bertan kanpoan utzi den arren:

El Romance tiene unos casos que parecen del genitivo de posesión, y son en Latín, o del ablativo o son adjetivos (...) y estas locuciones en Bascuence no son del genitivo sino del adjetivo,

⁴³ Soilik bi agerraldi, bat argitaragabea 1982 arte (= Altuna [arg.] 1982).

vg. *Urrezc6 buruá, cillarrezc6 escuá, zurezc6 guizoná (...)* Y la razón es porque los sustantivos que significan la materia de que se compone algo, forman adjetivos en *ezc6*, como en Latín en eus, *urré, cillár, zur*, aurum argentum, lignum, *urrezc6, cillarrezc6, zurezc6*, aureus, argenteus, ligneus. (Larramendi 1729: 26)⁴⁴

Datuon aurrean L. eta KSren arteko lotura markagarria, *Gramatikara*, HHra eta L.ren testuetara ere hedatzen dena, hitz-eraketari dagokionez, bederen.

(A1 / G1 / H) → [3].

6) *Anditasun* ∴ [< 9 > beste *anditasun* guciac].

Oso hedatua Hego nahiz Ipar 1745 b.l.: Kap., OA, Irazusta; Mat., EZ Man., Ax. eta Ht.en VocGr. HHn «Grandeza, *anditasuna*, *aunditasuna*», «Magnitud, *anditasuna*, *andigoa*», «grandor, *anditasuna*».

Ondotik, Cb., Mg.en *Konfesio ta Komunioco...* eta *Konfesino Ona*, AA, Gco., Astarloa, Izt., etab. (EKck Mb. ere gehitzen du).

Atzizki honen bidez eratu gehienak ezin izan litezke froga sendoeria ezertarako, (cf. 16. sarrerako *beartasun* hitza, *-tasun*-en iruzkinerako) baina bai datu txiki bat gehiago L. eta KSren arteko loturaren alde eta baita seguruenik *-tasun* dagoeneko HHren iturrian zela susmatzeko zio ere (honetarako aukera bat baino gehiago du dakusagunez Iparraldean). Litekeena litzateke, noski, egile ezezagun batek hitza Cb. edo Mb.n ikasia izatea ere.

(A2 / B / D) → [1].

7) *Ansidun* ∴ [< 6> oarmen *ansidunac* edo importanteac].

«*Ansidun* (-ns- Lar). «Importante» Lar (Dv, H, A), *ansidun* (V, G ap. A). A *ArdiGaldua*» (OEH).

⁴⁴ Lakarra 2023a-n ere aipamen bera egin genuen, ASn ere baitira beste zenbait atzizki horixe erabiliaz sortuak (eta HHn kanpoan utziak).

Bakarrik hiztegi hitza —EKCh ez dakar ezer Azkueren *Ardi Galdua* hain bereziaz landara—, eta hor ere esanahi ezberdinarekin: «cuidadoso, solícito».

Gainera, testuko *ansidun* bakarra *oarmen*-ekin konbinaturik (ikus bere sarrerako iruzkina); ondorioa, KSko sintagma honen arrarotasuna, are nabarmenago bilakatzen da.

KSren L.rekiko lotura estuaren eta L.ren egiletasunaren froga sendoa.

(A2 / B / E / F) → [3-P].

- 8) *Apainduri* ∷ [< 8 > Munduco *apainduri*, janci eta beste vanidade-tan].

«Atestiguado por primera vez en textos meridionales de principios del s. XIX. [CatElg., Mg.en *Confesio ta Comunioco*... eta *Confesino Ona*, AA, fB. aipatuaz]. Es algo más frecuente en la tradición vizcaína. En textos guipuzcoanos su empleo va aumentando desde mediados del s. XIX, alternando con *apaindura*, a menudo en un mismo autor» eta «V-gip» dakar OEhk, Etxeberriaren Eibarko eta Elexpururen Bergarako hiztegien lekukotasunarekin⁴⁵.

L.k ez du biltzen HHn ez DVCn, baina ikusitako hitzaren hedaduraren arabera, Loiolatik asko urrundu gabe errazki ezagut zezakeen hitza dirudi.

(A1 / J) → [1].

- 9) *Arreta* ∷ [< 6 > nola itzaldia eguin bear degun onen gañ: *arreta* edo atencio pisca bat, nere enzuleac].

«Propio de la tradición meridional; se documenta desde mediados del s. XVIII», dio OEhk; hots, HHko «advertencia», «aplicación», «atención», «tiento, miramiento» sarreretan lehendabizikoz agertu

⁴⁵ EKCn Mb.ren 19 agerraldi eta Cb.en 14 gehi Añ. eta Zabalaren beste batzuk datoz, itxuraz, baina banaka xeheki begiratuaz guztiak dira *apaindu*-ren flexioak, *apaindurik(o)*, batez ere.

(-eta bidez eratu edo moldatua)⁴⁶ eta L. ondotik Hegoaldean [Cb., Ub., Mg., AA, Gco.] hedatua. EKCK Mb., Izt. eta Uriarte ere gehitzen ditu.

KS ere gutxienez aurreko paragrafoak bezain zordun HHrekiko, harritzeko ez dena, baina marka bedi L.ren testuetako 4 *arreta* (2 AndS., 1 SAgS., 1 MendSG.) ezagutzen ditugula; horrenbestez KSk *arreta* ere L.ren hitz honen aldeko isuriaren eta beraz, L.ren egiletasunaren aldeko aztarna dugu.

Gehi bekio *itzaldi* P irizpidearen arabera (ikus dagokion sarrera).

(A2 / B / C+ / E) → [3-P].

- 10) *Atseingarri* ∴ [*< 5 >* cembat negargarriago dan pozoieriozcoaz cutsatua egotea, ambat *atseguingarriagoa* dala sugue madaricatua oñazpiratcea].

OEHK izen bezala SPren *Imit.* eta *Phil.* ematen ditu eta hortik Añ. eta Zabalorengana jauzi egiten; adjektibo gisa «lo hallamos desde mediados del s. XVIII; es algo más frecuente al Sur» diosku, Mb. (4 agerraldi, 2 idazlan argitaragabeetarik), Ub., Mg. eta Gco. direlarik lehen lekukotasunak. Gero Izt., Dv., Antia, Zabala eta Uriarte (EKC).

Ez da HHn agertzen, baina bai «placer, *atseguña*, *gozaldia*, *placera*. Lat. Voluptas, gaudium»; halere, -*garri* bidez eratutako hainbat dira KS honetan (ikus 70 *konsolagarri*, 79 *miragarri*, 81 *mugarri*, 83 *negargarri*, 90 *osasingarri*, 95 *protxugarri* ere). Nahiz SPrengandik hartua izan litekeela dirudien, egile hori ez da L.ren iturrien zerrendan eta *atseingarri* ere KSn (L.ren beste testuetan bezala) -*garri*-ren bidez eratutako hainbat eratorriekin bildu behar bide genuke.

⁴⁶ Lehen agerraldiak HHko «advertencia, *oarra*, *oarquera*, *oarpidea*, *arreta*, *arta*, *sená*, *contua*», «aplicación, cuidado, atención, *arreta*, *oarquera*, *artha*», «atención, *arreta*, *oarra*, *oarcuna*, *oarrera*», «tiento, miramiento, *arreta*, *arta*» dira; guztietan edo gehienetan *ohar*-en gainean egindako eratorri berriekin eta iparraldeko *arta* kide zaharragoarekin. Halere, Blanca Urgellek diostanez, -*eta* bidezko eraketak urriak dira HHn, -*keta*/-*geta*-ren bidezkoekin erkatuaz; ik. Urgell 2000 eta 2003.

Aurreko argudioez landa, goiko esaldian aurkitzen ditugu hainbat hitz —*negargarri*, *pozoi*, *eriozko*, *kutsatu* eta *oñazpiratu*— KS eta L. lotuaz, zalantzarik gabe. L.k berak eratua dirudien *oñazpiratu* salbu, gainerako guztiak Iparraldeko literaturatik hartu zituen (ikus zein bere sarreran).

HHrekiko egiantzeko lotura adierazten dute datu eta argudiook, egiletasunarekin bateragarri, eta P irizpideak azken ondorio hau ia ezinbesteko bilakatzen du.

(A / H) → [2-P].

- 11) *Atsegintasun* ∴ [*< 1 > atsegintasun* gucien billecua; Ona gucia da-guiquen Jangoicoac gaur (...); *< 8 > atsegintasun* lizunetan; *< 7 >* iduripenezco honrac, *atsegintasunac* eta *ondasunac* galdu].

Oso gutxi lekukotua Iparraldean (baina adibide mordoxka Ax.engan) eta soilik Ub.engan Hegoaldean 1800 arte (OEH); ordea, Cb. eta Mg. eta baita gero Añ. ere badira EKCn.

Ez dator HHn; jakinik (cf. Mitxelena 1981a, 1981b) Ubillosek ere Axular erabili zuela, hau bide da haren eta sermoi honen egilearen iturria.

Añibarrok badakar («deleite sensual»), HHko «deleite, *gozendea*, *gozaroa*, *pozmada*» ordezkatuaz; nahiz Ax.etik hartu nahiz L.ren *atsegin*-etik (s.u. «placer») era zezakeen eratorri hau.

Arestian lekukotu denez (Lakarra 2023a), ASkoa (1740) dugu hitz honen lehen agerraldia Hegoaldean eta froga erantsia testu hori L.rena dela segurtatzeko nahiz bide batez, baita L.k egin Iparraldeko tradizioarekiko zubi-lan ezagunarena ere⁴⁷.

Orain KSk ere *atsegintasun* dakarrelarik (eta hainbat aldiz ekarri ere) aurreko analisisa sendotu eta KS ere L.rena dela suma bide dezakegu.

⁴⁷ Izatez, Ubillosek bazuen hitza asmatzerik Axularri hartu gabe ere, baina testuan emandakoak dirudi hipotesi merkeena.

P irizpidearen arabera hitz honi lotutako *ondasun*, *billeku*, *irudipe-nezko* eta, bereziki, *guziadagiken*-en iruzkinak ere L.ren egiletasunaren alde doaz.

(A2 / C / H) → [3-P].

- 12) *Autu* ∴ [< 4 > Etsaiaren mendean egon zala bere amatzat eta onen mendean bicitceco *autu* zuana; < 8 > bere amatzat *autuco* etzuan eta ona becatuaren ecarrai edo efectoa; < 3 > Jangoicoaren amatzat *aututaco* Maria gracion sortua eta becatu etorquitic gordea].

Lakarra 2023a-n ikusi dugunez, «Aditz gisa soilik Hegoaldeko tradizioan lekukotua. Partizipio-adjektibo gisa badarabilte Iparraldeko idazleek ere; izen-erabilera Iparraldekoena da soilik», dakar OEHk, s.u. RSk adibide baten ondoren Ubillos eta Mg.enak, orobat EKCK Cb.⁴⁸, Mb. (4 agerraldi), AA, Añ., Zabala, Lard., Uriarte ere bai.

HHk, aldiz, ez du: «elegir, eligir, *autetsi*, *autatu*, *bereistu*, *iracurri*. Lat. Eligere».

ASko erretorika eta errepikapenek asko laguntzen dute hitzaren zertzelada formal eta semantikoak fintzen eta, orobat, ASren egiletasuna L.ren alde iradokitzen, (nahiz *gainezkatu*, *zorion* eta beste batzuk are gehiago erabili, ikus Lakarra 2023a):

(4r) parteric onena daqui aututcen. Badaqui Maria Santissimac erreinu artan daudena escu-aldeti justicia eta misericordian eta escogitcen du bertati misericordia beretzat. (*Ib.*) Autu zuen ama piadosa onec misericordia, mundutarrai (4v) piedadez eta erruquiz veguiratceco, autu zuan misericordia Aita Eternoaren justicia palagatceco eta misericordiaren ama izateco, mater misericordiae, autu zuen, aizquenic, misericordia, betico guri cerua aseguratceco bere eriotzaren vitez.

KSn ere aski ageri da, hitza L.k Bizkaia aldetik hartua izan liteke 1740 b.l. eta gero bi sermoietan erabilia, nahiz HHn ez sartu.

Honaino L.ren bi testuren arteko erlazio markagarria, ez erabatekoa, halere; P irizpidean oinarriturik erlazio hori areagotzen da egi-

⁴⁸ Lekukotasun ahulak, 1882ko Aranaren edizioak gehienak eta besteren bat data gabe.

letasunera edo hurbilera ere iritsiaz aipatu hiru esaldietan *ekarrai*, *mende* eta *bekatu etorki*-rekin konbinatua aurkitzen baitugu *autu* (ikus horien iruzkinak beren sarreretan).

(A2 / C) → [2-P].

- 13) *Bakantasun* ∴ [< 5 > *bacantasun* eta *bacartasunean*; < 5 > *bacant*-*tasun* eta *ba[ca]rtasunean*; < 5 > *bacana* edo *particularra*].

Ez da agerraldirik 1745 b.l. ez Ipar ez Hego.

HHn «raridad, extrañeza, *artzia*, *bacantasuna*» dugu lehen lekukotasuna eta gero ere hiztegi-hitza da funtsean: Hiribarren, Harriet, Azkueren *Diccionario de bolsillo*; baditu, halere, Baratziart eta LE-ren lekukotasun batzuk 1800 baino lehen, eta EKCK guretzat esangura gutxiko diren Lauaxeta, Orixe eta Labaien ere gehitzen ditu.

Beraz, oso markagarria KSren larramenditar hitz honen erabilera (hots, berandu arteko usadio falta) eta, horrenbestez, testua bera ere L.rena izatea oso egiantzeko.

Ikus hurrengo sarreran *bakartasun*-ez.

(A2 / B / E) → [3-P].

- 14) *Bakartasun* ∴ [< 5 > *bacantasun* eta *bacartasunean*; < 5 > *bacant*-*tasun* eta *ba[ca]rtasunean*].

Mikoleta eta Urkizu Hegoaldean nahiz Harizmendi Iparraldean ez dira iturri egokiegiak L.rentzat, bai Baionako 1733ko dotrina, eta hobe, segurki, Ht.en VocGr., 425: «solitude, *bakhartassuna*»; alabaina EKCN OA: «*Konbeni izango zaio kristaubari bere bakartasunera retiraturik orazio egitea*» (5. kap.).

HHk «soledad tiene origen Bascongado, *soledadea*, *soiltasuna*, *ba-cardadea*, *bacartasuna*, *lagunguea*, Lat. Solitudo» dakar. Ondoren Cb., Mb., Añ. baina ez AA, Mg., Gco. eta beste hainbat.

Atzizkiagatik frogatzen erabatekoa ezin izan baliteke ere, egiletasunaren aldeko datu erantsia bai. Bada, gainera, axolazko xehetasun bat: hitz hau eta aurrekoa bitan agertzen dira sermoian eta bi ka-

suetan esapide bakarra eginaz bildurik —ez da beste horrelakorik OEHn—, horrenbestez testuaren berezitasunaren gehi L.ren aldeko egiletasunaren argudio sendoagoa bilakatuaz.

Hitz hau, noski, ezin da bere aldetik ikertu, KSn agertzen den bikoitearen barruan baizik (ikus *bakantasan*-en iruzkina aurreko sarreran).

(B / D) → [3-P].

- 15) *Batasun* ∴ [$< 3 >$ arguiarequin illuntasun eta saintutasunarequin becatuaren arteko *batasuna* edo unioa; $< 3 >$ Jangoicoaren amatasunagatic *batasun* miragarri bat dauca].

«Documentado desde Leizarraga, es más frecuente al Norte» (OEH); zehatzago, Hegoaldean lekukorik ez HH b.l. eta hainbat Iparraldean, nahiz eta ez Ax. (bai Etxeberri biak, SPren bi liburu, Gasteluzar, Xurio, etab.).

Badirudi L.k Ht.en VocGr.tik har zezakeela, 415: «reconciliation, *batassuna*, *bakhea*»; eta 438: «union, *batassuna*». HHk bakarrik bigarrena hartu bide dio: «Unidad, *batasuna*, *batagoa*» («reconciliación de enemigos, *ongundea*, *comundioa*, *adisquidetzea*», «para comulgar, *erreconciatzea*»); Ht.en hiztegiez, ikus Lakarra 1991, 1994 eta Urgell 2009.

Ondoren SAgS., BurDot., *Korografian*, eta Ub., Egiategi, AA eta Añ., baina ez Mb. edo Gco.; EKCn Mg. eransten da 1800 b.l. eta gero Dv.en 298 agerraldi.

SAgS., BurDot., *Korografian* eta KSn erabili izanak hitz honekiko L.ren isuria agerian uzten du eta haren egiletasunaren aldeko hipotesia irmotzen; are gehiago P irizpidearen arabera bi esaldietan *illuntasun*-ekin eta *miragarri*-rekin (gehi *saintutasun*⁴⁹ eta *amatasun*-ekin) bikote egitean (ikus gehiago sarrera horietan).

(A2 / C+ / D) → [3-P].

⁴⁹ Ikertutako hitzen zerrendan sartu ez arren, aipatu beharreko iruditzen zaigu euskal corpus osoan hapaxa dugun hau; *saintu* bat badu AAk, errata ez bada. *Saintu* honek *fruta* gogoratzen du formagatik (baina *fruta*-k hainbat agerraldi ditu KSn bertan); ikus sarrera horretan.

- 16) *Bear*, *beartasun* ∴ [$< 6 >$ guraso *bear* edo pobre[a]gandic; $< 6 >$ *beartasun* edo pobrezatic; $< 7 >$ *beartasun* edo pobrezatic ez humiltasunetic].

«Documentado desde el s. XVIII en autores guipuzcoanos y vizcaínos; tbn. se encuentra en Duvoisin⁵⁰ y en un capítulo de *Atheka* en dialecto bajo-navarro» (OEH)⁵¹.

Abiapuntua HHn, «indigencia, *bearra*, *baguea*»; «necesidad, *bearra*, *premia*», *dugu*, eta orobat, «pobreza, *pobreza*, *bearra*, *premia*, *peitutasuna*, *escagaya*». Gogoan izan horko *peitutasuna*-tik *-tasun* gainerako guztietara ere heda zitekeela Lakarra 2023a-n markatu zenez, ASn eta L.ren gainerako testuetan errazki aurki bailitezke HHn faltan diren hainbat *-tasun*. Espero bezala, hori gertatzen da Añ.rengan: s.u. «miseria, desgracia, penuria» eta, seguruenik, antzera ondoko erabiltzaile gehienetan.

Lekukotua Mb., Ub., Añ.rengan, baina ez Mg., AA edo Gco.gan. EKCK Cb. eta Izt. gehitzen ditu, bestak beste.

P irizpidearen arabera markatzekoa da goiko *humiltasun*, xehetasun larriegia ez bada ere.

(A / H) → [2-P].

- 17) *Bekatu etorki*. Ikus *etorki*.

- 18) *Bidegabe* ∴ [$< 4 >$ guciaidun eta jaquiundeari *bidegabe* andi bat eguin; $< 6 >$ Ote da *bidegabe* eta naigabetatic? Ez bada bere sortzean *naigabeac* ezpacituan etorrigo zaio].

OEHk: «Documentado desde Dechepare, no lo hallamos en textos suletinos [baina bai Leiz., Mat., Ax., Etxeberri biak, SP edo Baionako 1733ko dotrina nahiz Ht.en VocGr. ere]». Ez da Hegoaldean 1745 b.l.

⁵⁰ Dv.ek XVIII-XIX. mendeko Hegoaldeko egileekin duen lotura HH bidez dagoeneko markatu izan da (cf. Urgell 2018: 634); azterketa berezia merezi luke XVI-XVII. mendeko Iparraldekoekin bide beretik izan lezakeen erlazioak.

⁵¹ *Athekaren* sorreraz dakigunak ez du dialektoarekiko lekukotasun sendoegitza ematen.

HHn «agravio, injuria, *irainá, bidegabé, bidebagueá*. Lat. Injuria, ae. Hartos agravios me ha hecho, *irainic asco eguin dit, bidegabe asco ecarri dit*». Gero L.ren *Fuero*seko euskarazko zati batean eta garaiko eta ondoko hainbat idazleren lanetan: Mb., Cb., Ub, Mg.... zein AA, Uriarte, Lardiz., Larregi, Duhalde, Hareneder, Xurio, Zabala, Monho edo LEn (EKC).

Nahiz beste egiletasun baten aierua zilegia den, datuok bateragarriak dira L.ren aldeko hipotesiarekin, are gehiago, sermoiko bi agerraldietarik batean *guzialdun* eta bestean *naigabe*-rekin eta *sortze* garrantzitsuekin uztarturik baitator (ikus sarrerok).

(A2 / B / B1 / D) → [2-P].

- 19) *Bil-leku* ∴ [< 1 > Jangoicoaren atseguintasun gucien *billecua*].

«Lugar de reunión» (OEH), *Birjinia*-ren lekukotasun soilarekin (EKCK ere ez dakar besterik). HHn «lugar, quando viene con otro nombre, como lugar de páxaros, &c. entonces se postpone *lecua, toquia* (...) o se postpone el nombre postpositivo *teguia*...», eta hortik «exedra, *biltoquia*» baina potentzialki (cf. *-tasun, -garri*...) baita *bil-leku* ere, eratortzeko zilegitasuna markatuaz.

Birjinia-rekin partekatzen duelarik L.ren forma potentzial hau KSko hitz honek HHrekiko lotura ezin hurbilagoa salatzen du (*Birjinia*-rena bezainbat, gutxienez); halere, ezin uka liteke egile ezezagun baten aukera besterik gabe.

Atsegintasun lerro-kideaz ikus gorago haren sarreran eta bi behera-go *bizileku*-z.

(A1 / G1 / H) → [2-P].

- 20) *Biotz gogordun* ∴ [< 9 > Escriturac esaten digun *biotz gogordunac*].

Bihotz gogor SP, L., Añ., Hb., Maurice H. hiztegietan eta Lazar., EZ, Ax. eta Tartasengan lekukotua. Cb.ek, Mb.k eta AAK *biotz gogordun* bana dakarte eta gero aleren batzuek dira Lardengan ere.

Datuok ez dute lotura berezirik adierazten L. eta KSren artean, baina bateragarriak dira egiletasunaren hipotesiarekin; halere, gau-

zak are interesgarriago bilaka litezke AzkS.aren 50eko «Larga eguiozue biotz gaitzbaguedun orri: billa itzazue burnizco biotzac, gaitzez beteric daudenac» kontuan izanik.

(A1 / G / H) → [1].

- 21) *Bizileku* ∴ [< 4 > Jangoicoac eutci ceiquion etsaiari ciquintasunic chiquienarequin ere ciquintcen bere *bicilecu* izan bear zuen toqui au?].

«Documentado en autores meridionales a partir de finales del s. XVIII y en Goyetche» (OEH).

Abiapuntua HHn «vivienda, *bicitza*, *bicitegui*, *soillerua*» eta «morada, estancia, *egontza*, *egoitza*, *viciteguia*» [eta are «morador, *lecontaria*, *viciteguilea*»], baina gogora aurreko 19. sarrerako *bil-leku*-n aipatu «lugar quando viene con otro nombre», *-leku* ere aurrekusiaz; seguruenik hortik Añ.ren hiztegiko *bizileku*. Baliteke horrela izatea LE, Mg., Gco. eta ondoko enparaueetan ere. (Orain dakusagunez, Pomierren hiztegiak ere franko darabil hitz-eraketa bide hau; ikus Gómez eta Zulaika 2020 eta Lakarra 2024).

Gainera, lehen testu-agerraldia AS izan zen, HH bera baino lehenago: «*Sortu zuen Adan, gure lendavicico gurasoa eta eman cion para-disu edo baratza au bicilecutzat*» (2v). HHko osaera oharrak eta AS-koa lehen agerraldi absolutua gogoan, AS eta KS bi sermoiak L. renak direla baieztatzeak oso egiantzeko dirudi.

P irizpidea betetzen du *zikintasun*-ek (ikus sarrera horretako iruzkina).

(A2 / C / H) → [3-P].

- 22) *Bukaera* ∴ [< 10 > *Bucaera*, (titulu gisa)].

«Gipuzkera tradiziokoa gehi Xalbador» (OEH). HHn «acabamiento, fin, *acabantzá*, *acaballá*, *bucaera*, *amanda*. Lat. Finis»; «conclusión, fin, *acabera*, *bucaera*, *atzendea*. Lat. Conclusio, exitus»; «fencimiento, *bucaera*. Lat. Finis».

BurDot.ren lehen bi agerraldiak; gero KSn baina ez Ub.ek eta bai Mb.k, 1800 arte. Ondoren arrunt gehitzen da: Gco., AA,

Izt.; EKCK Cb., LE, Lard. ere badakartza. Soilik modernoetan bertsolarien artean; -era atzizkiaren L. ondoko garapenaren erakusgarri bat⁵².

Nabarmenki, L.k asmatu eta BurDot.ren gehi KSn erabilia eta HHren bitartez zabaldutako hitza; alabaina, 1745 ondoko erabilera hain ugariak ez du berez L.ren egiletasuna guztiz ixten.

(A2 / B / B1 / E) → [2].

- 23) *Dina* ∴ [< 1 > Jangoicoaren aserrearen *diña* diran becelá; < 3 > jomuga *dina*; < 3 > *exdiña* edo indigna; < 4 > aserre gucien *diña*-co doncella bat; < 5 > arritceco *dinaco* miraria; < 7 > criatura guciac baño beraren *diñago*].

Ez da agerraldirik 1745 b.l., salbu L.ren AzkS. markagarria: «*hura jasotzeko diña pisurik*»; ondoren, HHn «competente, suficiente, asco, *asqui dana, bere diñacoa*. Lat. Congruens».

Ezin adierazgarriago da HHko *digno* sarrera, hitz horren mailegaketa premia ukatuaz eta horren lekua euskarazko *dina*-rentzat esleituaz:

... esta voz la tomó el castellano, y el latín de el bascuence *diña*, que significa igual, adecuado, proporcionado a otra cosa a que se compara y es una significación propriísima al que es digno de algo (...) con todo eso por inadvertencia dexan los bascongados su *diña*, y usan de el *dignoa*, sin inteligencia alguna. Se debe usar y decir *alabanza gucien diña da*, es digno de todas las alabanzas, *Jauna ez naiz ni diña nere echean sar zaitecen*, Señor, no soy digno de que entres en mi casa. Todo bascongado legítimo entiendo esto y no así el *dignoa*.

Oso hitz larramenditarra, beraz. Gero oraindik L.ren beraren testuetako lekukotasun gehiago —MendSG., BurDot., SAGS.— eta Cb., Ub., Mb., Añ., AA, LE, Mg., Izt., Zabala (EKC)⁵³. KS gehi-

⁵² Lakarra 2023a-n markatzen denez, L.rekin ugaltzen dira atzizki horren bitartez eratutako formak Hegoaldean. Ikus 26 *egoera*, 30 *eranzuera*, 37 *ezaguera*, 39 *ezeginera* eta 45 *gertaera* ere.

⁵³ Leiz., Lazar. eta Oih.engandik biltzen dituen *dina*- guztiak *dinat* eta *dinagu* adizkiak dira.

tzean, HH eta L.ren testu ugarien arteko lotura are markagarriago dugu eta sermoi berri honen egiletasunaren aldekoago.

Oso ohargarriak, orobat, goiko esaldietako *jomuga*, *mirari* eta *ezdiña* hain larramenditarrekiko konbinaketak; ikus sarrera horiek iruzkietarako.

(A2 / B / C+ / E / K) → [3-P].

- 24) *Eginbear* ∴ [< 7 > Gure *eguinbear* gucien erregla].

SPren *Imit.* dugu lehen agerraldia; gero «además de en Pouvreau, en autores meridionales desde mediados del s. XVIII», OEHren arabera. Zehatzago, HHn «deber, juntándose al infinitivo de otro verbo, *bear*, interpuesto al verbo y terminación» eta haren zordun Mb., Mg., AA (baina ez Cb. eta Gco.). EKCK Lard. eta Uriarte gehitzen ditu, besteak beste.

Alabaina, ezin pentsa liteke L.k Iparraldetik Hegoaldean berlandatutako hitzetarik dela, SPren *Imit.* ez baitzen argitaratu Satrustegik 1979an egin zuen arte. L.k berak eratutakoa dirudi HHko dotrinaren arabera.

Lotura egiantzekoa baina ez erabatekoa KS eta HHren artean.

(A / E) → [2].

- 25) *Egiztatu* ∴ [< 3 > siniste au *egiztatcen* due Elizaco gurasoac].

OEHk: «Documentado en autores meridionales desde mediados del s. XIX (aunque no encontramos ej. vizcaínos hasta aprox. 1930); tbn. lo utilizan J. Etchepare, Mirande y Xalbador».

Baina batez ere, hiztegi-hitza izan da berandu arte: HHn *egiztatu*: «verificación, *eguiztatzea*, *eguiastatzea*. Lat. Verificatio, comprobatio»; «verificar, *eguiztatu*, *eguiastatu*. Lat. Verificare, comprobare»; «verificado, *eguiztatua*, &c. Lat. Verificatus»; «verificativo, *eguiztagarria*. Lat. Verificativus»; «contar, referir *contatu*, *erausquidatu*, *eguiztatu*. Lat. Referre, narrare»; «contado, *contatua*, *erausquidatua*, *eguiztatua*. Lat. Relatus, narratus, -a, -um»; «relatar, *eguiztatu*, *con-*

tatu, eguiztu, condatu. Lat. Referre, narrare», «relatado, *eguiztua*,
 &c. Lat. Relatus»etik abiatu eta Añ., Dv., Hiribarren, Harriet gero.

HHk ESTik har zezakeen; cf. 102: *Ezen zilhegi bada erraitea gezurtatzea, zergatik ezta erranen egiztatzea? Eta handiztatzea? (apud OEHN, s.u.)*.

Hegoaldeko lehen testu lekukotasunak Mg.en PAb., Añ., Izt., Lard. eta are berankorrangoak dira eta, beraz, L.ren eta KSren lotura eta oso egiantzeko bilakatzen du ia 60 urteko «zulo» horretan KS izanik lekuko bakarra.

(A2 / B / E / F) → [2-P].

- 26) *Egoera* ∴ [< 2 > zorioneco *egoera* onetan; < 6 > *egoera* berri bat; < 8 > *egoera* negargarria; < 10 > *egoera* negargarri onetatic].

«Propio de la tradición meridional, se encuentra desde mediados del s. XVIII; su uso conoce un apreciable aumento desde aprox. 1950» (OEH).

Abiapuntua HHn: «posición, situación, postura, *egoera*, *egoitza*. Lat. Positio». Ondoren Mb., Cb., Ub., Mg., Añ., Astarloa (baina ez Gco.). AA, Lard., Astarloa, Zabala eta Izt. gehitzen ditu EKCK.

KSn aski maiz erabilitako hitza *-era* bidezko L.ren neologismo hau (ikus gorago 22. sarrera *bukaera* gainerakoentzat) eta —nahiz orain artekoa ez izan aski L.ren egiletasuna besterik gabe frogatutzat emateko—, gehi bekio birritan *negargarri*-rekin eta behin *zorioneco* hain larramenditarrarekin bildua agertzea; ikus horiei egokitu sarrerak guztien pisuaz jabetzeko. KSren inguruko L.ren egiletasunaren aldeko datu eta froga esanguratsua.

(A2 / B / E) → [2-P].

- 27) *Ekarrai* ∴ [< 8 > becatuaren *ecarrai* edo efectoa, esan nai det Profetarequin batera becatuac Jaungoicoarequin gure arteko mugarritzat].

Ez da adibiderik 1745 b.l., ez Ipar ez Hego. HHn «inclinación, propensión, *grña*, *jarquia*, *lisna*, *ecarraia*. Lat. Propensio, inclinatio».

Lehen testu lekukotasuna ondoren L.k berak Mb.ri egin Sarrera-gutunean; gero Mb., Ub., Egiat., *Birjinia*, Arrue eta Beobide, baina ez Cb., Mg., Añ., AA, Izt., Lard....

L.k asmatu eta berak bere testuetan —MendSG.ean— eta ondoren soilik zenbait jarraitzailek —sutsuenek— erabilitako hitza. L.ren egiletasunaren aldeko azterna aipagarria; orobat, esaldi berean den *mugarri* ere (ikus bere sarreran).

(A2 / B / B1 / E) → [2-P].

- 28) *Erabakde* ∷ [< 4 > becatu etorquiaz itz egiten dan *erabacde* edo decretoan; < 6 > esateco moduan guedeituaz edo anulatuaz *erabacde* edo decretoac].

«Lar → H» laburtzen da *erabakde*-ren historia OEHn. Zehaztasun gehiagorako, HHn «Decisión, *debedea*, *erabacdea*», «decreto, *naidarrá*, *betezarrá*, *erabacdea*» [«decretal, *naidarcorra*, *bitezartia*, *erabacduna*], «provisión, despacho, *naicdarra*, *erabacdea*», «sentencia, *sentencia*, *erabaquia*, *erabaqueta*, *erabacdea*» dugu eta orain arteko testu-lekukotasun bakarrak Kortazar berankorraren (1903) Serm., 368: «*Naikua izan gabe bera gelditzeko Aita Santu Erromakoak botatzten zituzten eskumikuak, ez erabakdeak*» (OEH); eta Antiaren adibide pareia (EKC).

KSren lekukotasun berri bikoitz hauekin lehen testu-data ia mende eta erdi aurreratu dugu eta, zalantza gutxirekin, testu horrek L.ren egiletasunaren aldeko froga larria biltzen du, nahiz ezinezko den egile ezezagun baten aukera erabat itxi, aukera horrek ere ez luke ezer positiborik bere alde.

P irizpidearen arabera erants bekizkio, gainera, *bekatu etorki* eta *gedeitu*-ren iruzkin garrantzitsu eta erabakiorrak (ikus beren sarre-rak).

(A2 / B / E / G1) → [3-P].

- 29) *Eragozketa* ∷ [< 6 > *eragozqueta* edo impedimentu andi bat Jangoi-coaren amatasunari].

Ez da agerraldirik 1745 b.l.; OEHk HH, Añ., Maurice H. hiztegiak dakartza eta lehenean «Impedimento, impediante, *eragozqueta*, *eragozlea*»; «obstáculo, *eragozqueta*. Lat. *Obstaculum*».

OEHren arabera, testuetan *Birjinia*, Etxeberria, eta TxAg. (*Auñamendiko Lorea* eta *Garoa*) eta Illarramendiren lekukotasun soilak (EKCK Añ.ren *Geroko Geroko* bat eta Uriarteren 17 gehitzen ditu). Erabilera urria LitG. eta LitB.koa; gertakari honek nabarmenago egiten du HH eta KSren arteko lotura eta egiantzekoago L.ren alde makurtzea egiletasun erabakia ere.

P irizpidearen arabera erants bekio *amatasun*-en iruzkina, nahiz hitz hori ere ez den erabakiorra (ikus sarrera horretan).

(A2 / B / E / F) → [2-P].

- 30) *Eranzuera* : [$< 1 >$ sortcetic artu izan dituanac esanaz, cordegabeturic eta mesede oei dagoquien *eranzuera* batequin].

«Documentado en autores meridionales desde la primera mitad del s. XVIII; su uso parece disminuir en la segunda mitad del XX» (OEH).

Zehatzago, lehen testu-lekukotasuna (bakarra 1745 b.l.) AzkS. da eta gero dator HHn «respuesta, *eranzuera*, *ihardesera*, *eranzuquia*, *ihardesquia*». Ondoren, KS honezaz landa Cb., *Gabon Sariak*, Mg., Añ., Gco.... EKCK Mb. eta Itur. gehitzen ditu.

L.k asmatu eta gero (HH baino lehen eta ondoren) erabili zuen hitza (cf. 22. sarrerako *bukaera* hitza, *-era* gehiagotarako).

Bistako frogak L.rekiko zorraren alde, nahiz ez horren egiletasunaren froga erabatekoa.

P irizpidearen arabera erants bekizkio *kordegabetu* eta, batez ere, *sortze*, testu honetan L.ren egiletasunak alde izan lezakeen euskarriarik garrantzitsuenetarikoa.

(A2 / B / B1 / E) → [2-P].

31) *Eratu* ∴ [*< 5 > eratu* edo *formatu*]⁵⁴.

«Documentado (salvo un ej. de Larramendi) a partir de mediados del s. XIX, sólo en autores meridionales» (OEH); SAgS.an bada *eratu* «moldatu» esanahian [*«Aren argien eginkizunera eratu zan, ez geiago»* (15)] baina «formatu» esanahian Ht.en VocGr.tik hartua dirudi: «trace, guisa, era»; «tracer, guisatcea, eratcea». (HHn «formar, formalizar, *eraztu*» eta «componer, *compondu*, *parquidatu*, *antolatu*»). Dirudienez, L.k Ht. erabiltzen jarraitu zuen HH osatu eta gero ere, KSko adibide bakarti markagarri honek adierazi bezala. Zehaztasunak ilunak dira baina datu positibo guztiek L.ren alde egiten dute.

(A1 / C / D / F) → [3].

32) *Eriozko* ∴ [*< 5 > cembat negargarriago dan pozo*i *eriozcoaz* cutsatua egotea, ambat atseguingarriago dala sugue madaricatu oñazpica-tcea].

Soilik EZ (*Manual Debotioñezkoa* eta *Noelak*) eta AzkS. HH aurretik, Ipar nahiz Hego.

HHn «mortal, que causa muerte, *eriozcoa*, *eriotzua*. Lat. *Letalis mortalis*». Gero BurDot., Cb., LE, Añ. eta Arrue. EKCK Ub., Mg., AA eta Uriarte gehitzen ditu, besteak beste.

Egiantzeko L.k 1737 b.l. Iparraldetik (EZ) hartu izana eta orduantzu HHn ezarri izana, gero ere (BurDot., AndS.) erabiltzen jarraitu zuelarik. Gainera, P irizpidearen arabera, esaldi berean agertzen dira *pozo*i, *negargarri*, *atsegingarri*, *oñazpiratu* eta *kutsatu* (ikus iruzkinak beren sarreretan). KS eta L.ren arteko loturaren adibide argia, eta pasarte hau bilakatzen da L.ren egiletasunaren aldeko argienetarik.

(A2 / B1 / C+ / D) → [3-P].

⁵⁴ Aurreko esaldia «Baldin oiezbecelaco...» hasten da; ikus gorago bigarrenari dagokion sarrerako iruzkina.

- 33) *Eritasun* : [$< 7 >$ mundu onetaco *eritasun*, gose-egarri eta beste naigabe guciac].

OEhk: «Gral. en todos los dialectos excepto el vizcaíno (sólo hemos encontrado un ej. de D. Aguirre)». Alabaina, ez dugu Hegoaldeko bakar bat ere 1745 b.l.; Iparraldean, aldiz, Leiz., EspioiGut., Materra, EZ, Ax (83 adibide EKCre arabera), Ht.en VocGr., etab.

HHn «enfermedad, *eria*, *eritasuna*, *gaitzaldia*, *gaitsotasuna*, *erarzuna*». Gero Cb., Mb. (186 adibide EKCn), Mg., AA, eta ez da harritzekoa TxAg.ren lekukotasuna, ezaguna baita haren L.rekiko zorra, ohikoago litzatekeen arren *Auñamendiko Lorean* edo lehenagoko idazkiren batean *Kresalan*⁵⁵ baino. EKck LE, Larregi, Uriarte, Izt. eta Duhalde ere badakartza.

KS eta L.ren arteko loturaren adibide bat gehiago, nahiz ez garrantzitsuenetarik. Alabaina, P irizpidearen arabera, gogoan izan bitez aztertutako hitzetik hurbil diren *gose-egarri* eta *naigabe* (ikus dagozkien sarreretako iruzkinak).

(A2 / B / D) → [2-P].

- 34) *Errukitsu* : [$< 10 >$ ama *erruquitsu* eta gure miserien berri daquizuna].

OEhren arabera, Lazar. eta RSz geroz (bietan *erruki izan*), eta usukoa bizkaieraz (sic). Giputzen artean XVIII.ean, Cb. eta Peñafloreak (*GavS.*) baina ez Ub.ek eta Mb.k, eta XIX.aren lehen zatian Gco.k, usukoagoa 1850etik aurrera eta, bereziki, XX.aren hasieratik; garai honetan zabaldu omen zen zenbait testu goi-nafarretara.

HHn «compassion, *cupida*, *gupida*, *erruquia*, *gupidesquia*, *urriquia*, *pairaquida*. Lat. *Compassio*, *miseratio*» eta baita «compassivo, *cupidacorra*, &c. Lat. *Misericors*», non *-kor* ulertu behar den gainerako oinarriekin ere (*erruki* → *errukior*); cf. 16. sarrerako *beartasun* hitza, *-tasun*-en bidez eratuentzat.

⁵⁵ Bidenabar, hau liburu bezala 1906an atera zen arren, aurretiaz atalka emana zen *Euskal-Errian* 1901-04 bitartean, Azkueren hiztegia baino lehen, horrenbestez.

Baina HHko «misericioso, *misericiatsua, erruquitsua, cupida-tia*» genuke KSkoren abiapuntua; horren ondotik, gure testuaz landara, *CatOiq.*, Añ.ren *Esku-liburua*, Mg.en *Konfesino Ona*, Gco., etab.

Hitz eta testu honen eta L.ren arteko lotura pisatzeko, ez da ahazteko L.ren HH aitzineko lekukotasuna: «*Badira gizon ta emakume asko, ez errukirik ez damurik ez miñik ez gitxien dan sentimendurik deueenak*» (AzkS., 55). Arestian (Lakarra 2023a) ASkoa hori indartzeraz dator (*piedadez eta erruquiz*, 4v) eta baita orain KSk *errukitsu* ere; bien artean, L.ren egiletasuna laguntzen dute, noski.

(A2 / B / C+) → [3].

- 35) *Eskualdi* ∴ [*< 2 >* fruta gucietatic jateco *escualdia*, esanaz jatea debecatu cien fruta artatic jaten zuten instantetic ilgo cirala eta galduco zutela beren zorion gucia].

«(V, G ap. A; Lar, Añ, H)», OEHrentzat. Ez da ez Iparraldeko ez 1745 baino lehenagoko Hegoaldeko adibiderik. 1745 ondoren Cb., Mb. eta LEren adibide bana, Gco., Añ., Zab., Lard., etab.

L.ren beraren *eskualde* «eskubide, ahalmen»ekin errazki nahasi ahal bada ere, HHn badira «mano, vez, vuelta, *escualdia*» zein «probar la mano, *escualdi bat eguin, escualdi bat daguigun*, provemos la mano. Lat. *Experiri*».

Esaldi berean doan *zorion*-ek ere Larramendiren aldeko hautua laguntzen du, nahiz ez ixten, eta baita *fruta* forma markagarriaren adibide pareak ere (ikus sarrerok), egiletasunaren aukerak areagotuz.

(A2 / B / E) → [2-P].

- 36) *Etorki* ∴ [*< 4 >* lendabico sortcean izan zala santa eta becatu *etorquitic* gordea; *< 8 >* becatu *etorquitic*; *< 8 >* becatu *etorqui* onec; *< 4 >* becatu *etorquiaz* itz eguiten dan erabacde edo decretoaz; *< 8 >* becatu *etorqui* edo original onec aimbesteraño isusquitu; *< 1, 3 >* becatu *etorqui* edo originaletic; *< 3 >* Jangoicoaren amatzat aututaco Maria gracion sortua eta becatu *etorquitic* gordea

izan zala sinisterazotcen digu arrazoiac, siniste au eguiztatcen due (...); < 1, 2 > becatu *etorquia* edo originala; < 2 > justicia *etorqui* edo originala].

«Propio sobre todo de la tradición septentrional no suletina (Ax., Mat., SP, EZko eta ESkoak); desde finales del s. XVIII se encuentra tbn. al Sur, siendo empleado sobre todo en el s. XX, en autores de cierto nivel», diosku OEHk *etorki*-z, eta kontuan hartu beharrekoa dugu, usuenik antzeko kasuetan L.ren lana izan ohi baita atzean.

Bekatu etorki bikotea bera bost aldiz eta *Bekatu etorki edo original* sintagma lautan erabiltzen da KSn eta behin, halaber, *justizia etorki edo originala* ere. Nahiz HHn «original, *jatorrico*, *jatorrizcoa*» eta «origen, *jatorria*, *jayotza*, *asiera*» ditugun (*etorki* gabe), bada «descender, de linaje, provenir, *sorgautsi*, *etorri*, con los irregulares *nator*, &c. Lat. Genus ducere» eta «descendiente, *sorgautsia*, *ondocoa*, *etorquicoa*, *onelaco edo alaco leiñucoa*. Lat. Genus ducens» ere, zeinetarik atera zitekeen esamolde errepikatu hau.

OEHri lotuaz, beste aukera bat —baina egiantz urrikoa, segurki— Mb.ren «*Bekatu etorki-orijinala*» tik (*Mendibururen idazlan argitaragabeak* I, 272; ~1760) hartua izatea litzateke; halere, pasarte (eta liburu) hori argitaragabe zen 1982 arte eta nekez izan zitekeen gure iturria, ezta, seguruenik, OEHk Ubillosengan (193) markatzen duen egitura beraren erabilera ere⁵⁶.

OEHk oraingoan erabili ez arren, B. Urgellek diostanez, bada *Mendibururen idazlan argitaragabeakekoa* baino testu interesgarriagorik *bekatu etorki*-ri dagokionez, Mb.ren ugarien artean: *Otoitz gaiak*, alegia, non EKCren laguntzaz 30 agerraldi aurkitu ditugun eta beste 2 egile beraren *Euskaldun onaren bizieran*: «Beraz Mendiburuk ahalegin handia egin zuen *bekatu etorki* hedarazteko» ondorioztatu zuen B. Urgellek arrazoi osoz, «(zeinak ez duen kentzen lehenago L.ren sermoiren batean entzun liezaiokeela, jakina)» gehituaz.

⁵⁶ 193. orrialdean bertan OEHk aipatzen ez duen *becatu original edo jatorrizcoaren bidez* ere bada-kar Ubillosek eta geroago baita AAK ere (I 45).

Kopuru absolutuek baino gehiago erlatiboek (9 agerraldi 10 orrialdetan KSk, 32 ehundakatan Mb.k) hitz egiten dute KS Mb.ren ekoizpentzat hartzearen aurka (cf. *exatabaida* eta *oarmen*-en iruzkinak ere) eta hipotesi bigunagoak ere —alegia, KSren kopiagileak edo kopiagileek Mb.rengan ikasitako *bekatu etorki* erantsi ziotela horrelakorik ez zuen originalari— baztergarri dirudi: izan ere, bikoite honek bere 9 agerraldiekin sermoiaren geruzarik zaharrenekoa behar du izan *sortze* (13 erabilera) KSn bertan edo ASn *ditxa* eta *xorion* (15) bezala.

Halaber, P irizpidearen arabera kontuan hartzekoak dira esaldi ezberdinetan biltzen diren aipatu berri ditugun *sortze*, *autu*⁵⁷, *egixtatu*, *itsuskitu* eta *erabakde* hitz markagarriak (ikus beren sarrerak iruzkin xeheagoetarako), larramenditarrak guztiak arrazoi askogatik eta, bidenabar, ez dutenak arrastorik utzi Mb.ren obra erraldoian EKC-ren arabera.

Aurreko argudio eta datuek *bekatu etorki* L.k sortua dela ondorioztatzeri garamatzate eta, horrenbestez, baita KS bera ere; haren zordun litzateke entzundako edo irakurritakoaren bitartez bikote hau inork baino ugariago erabili duen Mb., B. Urgellek iradoki bezala (ikus gorago).

(A / B / D / K) → [3-P].

- 37) *Ezaguera* ∴ [< 9 > *ezaguera* onetara 1, naiez eta *ezaguera* osoarequin; < 10 > izandu ditugun oneguiñen *eza*[ga][gueraz].

«Documentado desde la primera mitad del s. XVII en textos occidentales» (OEH) [Fabri de Peyrasc, OA, Irazusta].

HHn «conocimiento, *ezaguerea*, *ezagundea*, *ezagutza*» baino lehen AzkS.aren 10 «*etsai gogor ezaguera baguecoac*» eta ondoren Arakistain, CrIC., Mg., Gco., AA, fB., Etxeberria (OEH), eta baita Mb., Uriarte, Cb., Añ., Izt., Etxagarai, Zabala... (EKC).

⁵⁷ Mb.ren 3 *autuste*-ek *autu*-rekin zerikusirik ez duten *antuste* oso ugariaren erratak dira, eta *Autun* toponimo bat da, noski.

Bestetik, *-era* atzizkiak Hegoaldean L. ondoren gorakada handia du, ezagun denez (cf. Lakarra 2023a); hemen eta L.ren testuetako adibide gehiagotarako ikus 22. sarrera, *bukaera*.

Berez L.ren aldeko egiletasuna ez ebatzi arren, KS eta L.ren (HH eta are haren aurretiko testu baten) arteko loturaren adibide egiantzeko bat gehiago, batez ere *onegin* izen larramenditarrarekin duen konbinaketa kontuan harturik.

(B) → [2-P].

- 38) *Ezdiña* ∴ [*< 3 >* ama izateco *ezdiña* edo indigna].

OEHren arabera HHn «Indigno, *ezdiña*» eta *Birjinia*, 120: «Behar tugu geure buruak iduki [dohain] heien osoki *extintzat*»; 180 «Osoki horren *extin izan naiz*» ziren hitzaren lekukotasun historiko guztiak, EKCn Uriarteren eta K. Otaegiren bana erantsiagatik.

Bistakoa da, horrenbestez, HH eta KSren arteko lotura, hiztegian asmatu eta hau delarik lehen testu-lekukotasuna, bakarra Hegoaldean XVIII.ean eta oso urria geroztik ere. Horrenbestez, L.ren egiletasunaren aldeko oso froga garrantzitsua.

(A2 / B / E / G) → [3].

- 39) *Ezequinera* ∴ [*< 7 >* nolaco izan oi ezta zuen oztasuna, *ezequinera* edo inaccioa].

Ez dago OEHn eta ez dirudi inork erabili duenik, inongo testu ez hiztegitan, nahiz HHn «inacción, *ceguiqueta*, *eceguiñera*» izan. OEHk badakar bikoteko lehena —«*zegiketa* “inacción” (Lar)» soilarekin [Iztuetaren pare bat adibide EKCn]—, baina ez bigarrena, eta ez bata ez besteak ez du gure KSz enparauko testu-lekukotasunik.

Nahiz bere alde froga positiborik ez lukeen, egile ezezagunaren aukerari bidea ezin zaion erabat itxi, ez da esan beharrik gertakari hauek L.ren egiletasunaren alde erakusten duten indarra, are gehiago aldameneko *oztasuna*-rekin uztartua doalarik.

(A2 / B / E / G) → [3-P].

- 40) *Eztabaida* ∴ [$< 4 >$ *estabaida* batean ere beragatic esatea usteltasunezco oretic; $< 4 >$ *eztabaida* batean ere etsaiaren mendean egon zala; $< 5 >$ cembat negargarriago dan *eztabaida* batean ere Jangoicoaren gorrotoan egotea, ambat consolagarriagoa dala; $< 8 >$ becatu etorqui edo original *eztabaida* bateco becatu bacar].

«Momento, instante» adieran OEHN ez da ez Ipar ez Hegoko besterik ez bada Mendibururen bi adibide: «*Eztabaida batean bildu zuten zen guzia, tant-erdirik ere utzi gabe*» (Mb. *Otoitz gaiak* III, 134). «*Eskopet batean sarzen den polbor piskak sua arzen duen eztabaidan aienatzen du egontegia kenzen dion bala*» (Mb. *Mendibururen idazlan argitaragabeak* I, 255). EKCK, aldiz, baditu Mb.ren beste bat eta orobat, Cb., Mg., Zabala eta Lard.en bina eta Uriarteren bat.

Mb.rengandik hartutako hitza balitz 1759-60tik aurrerakoa behar luke izan KSK. Testuan izan litekeen beste iturri bereko kasu batzuetarako, ikus (*bekatu*) *etorki, gose-egarri, oarmen*; baliteke, halere, zabaldia egotea hitza⁵⁸ eta ohar bekio, azkenik, baina ez halabeharrez, sermoi labur batean 1800 arteko testu erraldoi guztiek adinako erabilera-kopurua dugula eta honek ez ote duen sermoiaren egilea hartzekodun bihurtzen zordun baino gehiago.

P irizpidearen arabera gehi bekizkio *bekatu etorki, usteltasunezko, mende, negargarri, konsolagarri* (ikus beren sarreretako iruzkinak) gehiago hurbiltzen dutelarik L.rengana.

(A1 / G1) → [1-P].

- 41) *Fedegabe* ∴ [$< 8 >$ *fedegaveac* neque ascoren buruan Jesuchristori emanetz].

«Documentado en textos de todos los dialectos literarios» (OEHN). Alabaina, ez da agerraldirik Hegoaldean 1745 b.l. eta soilik SPren

⁵⁸ Denborazko kutsurik gabe eta Azkuerengandik harturik, bada beste adiera bat OEHNko 5.a): «*Eztabaida bat*, un poco; litm.: un no es, sí es (V-ger)” A EY III 324. “*Neu baino eztabaida bat da zartxoago*, es una cosa insignificante más viejo que yo (V-m)” Ib. 305. “*Eztabaidea*, algo, cosa insignificante. *Neu barriz eztabaidea zartxuagoa* (V-m)” A Apend».

Imit. (I, 22), 4 FPrS. eta Belapeire Iparraldean; ondoren Konbentzioko Gerlako eta Frantziako Iraultzari buruzko bertsoetan eta Añ.ren *Lore-sorta espirituala* obran agertzen dira. EKCK Haranederren bat, Cb.en 2, baina ez Mb.

Tartean HH —«Infiel, sin fe, *fedebaguea, fedebagueduna, fedaguea, fedagueduna*»; «gentil, el idólatra, *fedaguea, federic vaguea, fedebagueduna*»; «perfidia, *fedecabea, desleyaltasuna*» eta «*pérfido, fedecabea, desleyalá*»— eta KS dira lekukotasun soilak (Ub.en bat eta Cb.en pareia [EKCK]) 1800 arte; gero Mg., Añ., AA eta, beraz, L. eta KSren arteko lotura ertaina baino estuagoa bermatua dugu.

(A2 / B / F) → [2].

- 42) *Fruita* ∶ [< 2 > beste *fruta* gucietatic jateco escualdia, esanaz jatea debecatu cien *fruta* artatic jaten zuten instantetic; < 2 > tentatu cituen esanaz debecatutaco *fruitatic* janagatic illco etcirala; < 2 > asco da zuei gogoracitcea nola Adam eta Evac *fruta* artatic jan zuten; < 5 > Arr[i]tceco dinaco miraria da iturri usteletic ur fresco, garbi, ederra irtetea eta sustrai edo arbola pozoituac *fruta* osasungarria ematea].

HHn «fruta, *fruta, frutea, alorta*» eta «hallamos *fruta* en textos alto-navarros» (OEHn, s.u.). Pentsatzekoa litzateke, agian, jatorri horretako kopiagilearen forma dela baina hori ez da bateragarri suposatzen dugun haren goierritar izaerarekin⁵⁹; nolanahi ere OEHn ez da Mb.ren lekukotasunik ere, nahiz izan —«BN-arb» markaz landa— *SermAN*. (1729 [argitaragabea 1980an Ondarrak atera arte]), LE eta Arakistainen Eranskinekorik⁶⁰. Orobat, EKCK LEren 28 agerraldi eta Jean Etxepare Landerretxe (*Mendekoste gereziak*), Dv., eta Goihenetxeren (*Marixalen liburua*) bana dakar, baina bat ere ez Mb.renik.

⁵⁹ Alderantziz, egile nafar batek gainerako ezaugarri lexiko eta morfologiko ia guztiak lituzke kontrara.

⁶⁰ Mendibururen lekukotasun falta gehiagotarako ikus lan honen 8. atala: «Eranskina Mendiburuz».

Ez bide da ezinezkoa forma hori L.k berak ikasi —zuzenean edo Arakistainen lanetik— eta testu honetan erabili izana; orobat, benetan aintzat hartzekoa da hitz hau KSn bezalako testu labur batean bost aldiz (bostetik lau 2. orrialdean) erabili izana eta bostotan gipuzkeraz lekukotzen ez den aldaera bakarrean, gainera.

Aurreko argudioekin bat letorke P irizpidea hertsian ezarritik ere, kasu egiten badiegu azken esaldiko *eskualdi*, *mirari*, *pozoitu*, *osa-sungarri* eta, batez ere, *dinako*-ri (ikus dagozkien sarrerak).

(A1 / K) → [2-P].

- 43) *Gaitzgabea* ∴ [$< 5 >$ Cer gloria Mariarenzat, *gaitzgabea*, garbia eta ederra sortzea].

«Empleado por autores meridionales desde la primera mitad del s. XVIII; no hemos encontrado ejes. posteriores a 1930» (OEH). EKCK Cb., Mg., Uriarte, Arrue eta Intxauspe ematen ditu.

Zehatzago litzateke esatea L.ren AzkS.koa dugula lehen lekukotasuna («*Birjiñaren negar inozenteakin, gaitzbageakin, nere negar pekariak nastutzeko*») eta HHn «Innocente, *gaitzicbague, oguengabea, bilartezcoa*»; «Innocentemente, *gaitzicbague, gaitzicbague, bilartez*» bigarrena. Gero Cb. (baina soilik J.I. Aranak zaindutako 1882ko edizioan), Ub., Izt., Lard., baina ez Mb., AA, Mg. edo Gco.

L.k sortu eta zabaldutako hitza eta, beraz, erlazio bereziki estua AzkS., HH eta KSren artean; are estuagoa AzkS. 50eko «*Larga eguiozue biotz gaitzbaguedun orri: billa itzazue burnizco biotzac, gaitzez beteric daudenac*» gogoan, KSk biotz gogordun-ekin ere lotzen badugu (ikus sarrera horretan).

(A2 / B / B1 / C / E) → [3].

- 44) *Gedeitu* ∴ [$< 6 >$ esateko moduan *guedeituaz* edo anulatuz bere erabacde edo decretoac].

Ez dator OEHN baina bai HHn: «anular, abrogar, *guedeitzatú, indarbaguetú, indarcaiztú*. Lat. Irritum facere, abrogare. Véase revocar»; «anulado, *guedeitzatua, indarbaguetua*. Lat. Irritus, abrogatus, -a,

-um», eta «revocar, anular, *guedeitu*, *guedeitzatu*. Lat. Revocare, abrogare». EKCn, Cb.en *Ejertzizioak* IVko bat ez besterik: «*Sentenzia sekulan gedeituko edo errebokatuko eztana*».

Aldiz, OEHn «*gedei* revocable» dator, nahiz «(Lar → H)» soil-soilarekin⁶¹, eta ez dakar HHn horrekin batera den «*gedeitza* revocable, anulación, *guedeitza*, *guedeya*. Lat. Revocatio, abrogatio». Ohar bedi L.k ezin izan duela Cb. erabili HHn eta, gainera, hemen familia berak osatua dela.

HHren eta KSren arteko lotura oso aipagarria, KSren L.ren egiletasunaren aldeko froga erabatekoa ez bada ere.

P irizpidean oinarrituaz, ohar bekio esaldi bereko *erabakde* markagarriari ere (ikus sarrera).

(A2 / B / E) → [2-P].

- 45) *Gertaera* ∴ [< 6 > *guertaera* bacan batequin igarotcen da beticoa eta guciequicoa; < 2 > zorigaistoco *guertaera* onen aldecoi edo circunstancia].

OEHren arabera, soilik 1800 ondoko testu-lekukotasunak (Mg.en *Konfesio ta Komunioco*..., Añ.ren EL, Gco., Itur., Izt....), baina Cb.ren bat (EKC).

HHn «acaecimiento, *suertaera*, *guertaera*, *jaso*, *jazoera*, *acertaera*, *suertapena*, *guertapena*, &c.»⁶², eta «caso, sucesso, *suertaera*, *guertaera*, *jazoera*, *estropua*» ondoren.

Interesgarri deritzogu *zorigaistoko gertaera* sintagma ere hona ekartzeari, HHkoaren ondotik, *zorigastoco*-ren lehen agerraldia HHko baita halaber (ikus behean), nahiz gero Cb., Olaetxea, Mb.,

⁶¹ EKCKo *gedei* bakarra goiko *guedeitu* bera da, beraz, hor ez da benetako *gedei*-rik.

⁶² Ohar bekio «&c.» horri gainerako oinarrietan ere atzizkia heda litekeela adieraziaz; horrelako hainbat da HHn, batez ere B letratik aurrera. Horren ondorioz ez da harritzekoa L.ren ondoko egileenetan ez ezik, bere testuetan ere HHn lekukotu gabeko baina hor aurreikusitako dozenaka eratorri izatea.

Gco.k... darabilten, KSz landara. Bi hitzak batera hartuaz lehen agerraldi absolutua HHn eta lehen testu-agerraldia KSn izatea lekarke orain arte ikusitakoak, eta horrek froga garrantzitsua emango luke hitz bakoitzaren, egituraren eta are testuaren egiletasun-hipotesiak L.rengana bideratzearen alde.

P irizpideari jarraituaz, gehi bitez halaber *guziekiko* hain larramenditarra eta *aldeko*i, HHren zordun argia, halaber.

(A2 / B / E / F) → [3-P].

- 46) *Gogorkiro* ∴ [< 6 > minezco ezpata zorrotzac *gogorquiro* anima zulatuco].

Hitz honen lehen agerraldiak ugari HHn, Beriainengandik ikasi (cf. Urgell 2000 eta 2018) *-kiro* atzizkiaren bidezko beste askorenak bezala: «acerbamente, *lazquiró*, *garrazquiró*, *gogorquiró*. Item *lazqui*»; «agriamente, ásperamente, *lazqui*, *lazquiró*, *garrazquiró*, *garrazqui*, *gogorquiro*, *gogogorqui*»; «crudamente, *gordinquiro*, *gogorquiro*».

Gero Ub., *Oñatiko eskuizkribua*, Lard., MEIG, baina ez Mb., Mg., Añ... EKCK gehitzen du Cb. [*gogorkiroago*]⁶³ eta AA bana eta Izt. ren 12, baina Mb. ren bat ere ez.

(A2 / B / E / F) → [3].

- 47) *Gorrotatu* ∴ [< 10 > claroro adieraci digue zuc cenbat iguitcen eta guc *gorrototu* (sic) bear degun becatua].

«Documentado en la tradición meridional desde principios del s. XIX (v. *gorroto izan*). Al Norte lo encontramos en un ej. de Axular» (OEH).

Horri gehitu behar zaio, noski, HHko «aborrecer [...] Me aborreces, te aborrezco, *gorrotatzen nazu*, *gorrotatzen zaitut*». (Gogora bedi —cf. Urgell 1991, 2000, 2018— L. ren Ax. ekiko zor zabalaz eta orain KS hau).

⁶³ Baina berriro ere 1882ko *Ama beneragarri Josefaren bizitzatik* (!).

1800 arte adibide gehiago ez izateak —ez ditugu aurkitu EKCn ere— areagotu egiten du L.ren aldeko KSren egiletasuna eta mende erdi aurreratzen data Hegoaldean (ez Cb., ez Ub., ez Mb.; gero bai AA, Uriarte, Lard., Mg., Añ. eta Otaegi). Aurreko guztiak aski seguru egiten du L.ren originalean *gorrotatu* irakurriko zela eta *-otu* aldaera kopiagilearena dugula.

Zuzenbide berean, erants bitez *klaruro* eta *iguitu*-ren iruzkinak (ikus beren sarrerak) P irizpidearen arabera.

(A2 / B / D / F) → [3-P].

- 48) *Gose egarri* ∴ [$< 7 >$ mundu onetaco eritasun, *gose-egarri* eta beste naigabe guciac sufritu eta munduac ematen dituen iduripenezco honrac, atseguintasunac eta ondasunac galdu].

Mb.ren *Mendibururen idazlan argitaragabeakeko* (I, 221 [1760]) *gos-egarri* dakar OEHk lehen agerraldi bezala. EKCk ez du ezer berririk gehitzen. Gero (osorik) Duhalde, Gco., Azkue. Litekeena da —nahiz poligenetikoa izatea den egiantzekoena, cf. OEHn bertan Azkueren ahozko paraleloak— Mb.rengandik hartu eta moldatua izatea, ez aurreko pasartetik baina *Otoitz gaiakeko* «*gose-egarritik*», «*gose-egarri diranak*», «*zure gose-egarri onak*» eta enparauetatik⁶⁴. Alabaina (cf. *eztabaida* eta *oarmen* sarrerak) KS eta Mb.ren arteko erabateko paralelo faltak ez du hipotesi horren alde egiten eta bai egiantzeko bilakatzen adibidearen izaera poligenetikoa.

Bestalde, agerraldi bakarrean *eritasun*, *naigabe*, *iduripenezko*, *atseguintasun* eta *ondasun* horiek azaldurik (cf. dagozkien sarrerak), «P irizpidea» deitu dugunaren bidez pasartearen egiletasuna L.ren alde makurtzen dela ondorioztatu beharra dugu.

(A1 / F) → [1-P].

- 49) *Guraso* ∴ [$< 2 >$ Lenen *guraso* Adam eta Evagandic; $< 5 >$ gaitz-gabea, garbi eta ederra sortcea eta jaiotcea *guraso* becatarietatic;

⁶⁴ Blanca Urgelli zor diodan oharra.

< 6 > *guraso* bear edo pobre[a]gandic; < 6 > *guraso* illunetatic;
 < 3 > Elizaco *gurasoac* edo Padreac; < 3 > Elizaco *gurasoac* eta
 beste theologoac].

Testuan eta egilearen HHn bi adieretan⁶⁵: «padres y abuelos, *gurasoac*, *burasoac*», «Padres de la Iglesia, *Eleizaco aitac*, *gurasoac*». Bi-
 garren erabilera honetan ondoren, HHz eta 1800. urteaz geroz,
 AA, fB. edo Lard, eta baita Cb., Mb., Ub., EKCren datuen aurrean.
 Ohar bekio erabilera ugariari.

Orain artekoa KS eta HHren arteko lotura ertainaren erakusgarri
 litzateke; alabaina, P irizpideari jarraituaz, *lenen* eta *gaitz-gabe* garran-
 tzitsuen ondorioak erantsiaz (ikus beren sarrerak) pasarte eta testu
 honen L.ren egiletasunaren aldeko argudio ohargarria litzateke.

(A2 / B / E / K) → [2-P].

- 50) *Gurte* ∴ [< 3> Baña ò Maria, nere *gurte* edo culto eta confianza
 bigun eta osoaren jomuga dina].

OEhk «Lar. Culto, adoración. v. *gurtza*» dakar baina markatzekoa
 da L.k berezi egiten dituela: «culto, reverencia, *beguirunea*» eta
 «culto divino, la adoración que debemos a Dios, *gurte Jaincozco*a o
 culto divino, todo lo que sirve a él, *gurte Jaincozcoari dagocana*», eta
 «culto religioso que se da a la Virgen y a los Santos, *beguirune donea*
 o culto supersticioso, *gurte donezá*, *beguirune donezá*».

HH ondoko agerraldiak ez dira asko KSz landara, ez XVIII.ean, ez XIX-
 -XX.ean: Ub., LE, Etxagarai, Iturzaeta eta Kortazar (EKCK Intxauspe,
 Izt. eta TxAg. gehitzen ditu) baina LitB. eta LitG.ko partaide gehien-
 -gehienak falta direlarik (Mb., Añ., Mogeldarrak, fB., Lard., Gco...).

Horrenbestez, KSn erabili izanak testu honen egiletasuna L.renga-
 na asko hurbiltzen dutenetakoa da, are gehiago *jomuga* eta *diña*
 zeharo larramenditarrekin lerro berean konbinaturik.

(A2 / B / E / F) → [3-P].

⁶⁵ Oraindik hirugarren bat: «*lenen* (Elizako) *guraso*(ak), primeros padre(s) (de la Iglesia)»; cf. tes-
 tua eta HHn s.u. «primero en orden... *lenen*».

- 51) *Gutizia* ∴ [$< 8 >$ sartcen ditu *guticia*, embidia, gorrotoa...].

OEhk «Empleado especialmente en los dialectos centrales» dioen arren, Iparraldean oso erabilia dugu 1745 baino lehen, —Leizarragak eta Pouvreaux *-th*-rekin, *-h-* gabe Materra, Ax., Hareneder, Xurio, Etxeberry Sarako eta are Ht.engan (VocGr.: «desir, *hantoca*, *guticia*»)——⁶⁶ baina ez da horrelakorik gertatzen L. aurreko gipuzkeraz.

HHn «antojo, *guraria*, *zalea*, *guticia*, *naicundea*. Lat. Cupiditas, *-tis*»; «antoadizo, *guticiaduna*, *gurariduna*, *naicundaduna*» eta «antoadjarsele a uno, *guticiatu*, *guraritu*, *naicundetu*, *cerbaiten zaleac*, *gurariac*, *guticiac*, *naicundeac artu*» dator eta soilik ondoren L.ren SAgs. eta BurDot. gehi Cb., Ub., Gco., TxAg...

Hitz oso zabaldua (nahiz ez Mb.rengan, demagun) baina bateragarria KS eta HHren arteko loturarekin eta oso markagarria horrezaz landara honekin L.ren hiru testutan agertzea.

(A2 / B / C+ / D) → [3].

- 52) *Guzialdun* / *guziadagiken* ∴ [$< 3 >$ *gucia daguiqueanac*; $< 1 >$ atseguintasunen bil-lecua: Ona *gucia daguiquen* Jangoicoac; $< 4 >$ escu *gucialdunac* ecin gorde cezaquean Maria becatuaren mendetic?; $< 4 >$ *esan gucialdunac*; $< 4 >$ *gucialdun* eta jaquiundeari bidegabe andi bat eguin eztabaida batean].

ASn, hots, HH aurreko L.ren testu batean, *guzia dezakeana*: 3v. *Au da gure jabe indarsua gucia dezakeana*. Gero HHk «omnipotencia, *cinálá*, *gucialá*, *guciahala*. Lat. Omnipotentia»; «Omnipotente, *cinalduna*, *gucialduna*, *gucialtuna*. Lat. Omnipotens» dakar; cf., orobat, «poderoso, todopoderoso, *gucialduna*».

«ASren egilea L[oiolako] K[olegioko] H[historia]tik ezagutuko ez bagenu ez genukeen honekin bakarrik loturaren erabateko froga baina bai egiantzekotasun handikoa; hori jakinik ondorioen indar-

⁶⁶ OEhko gipuzkerazkoak 1745 ondokoak dira eta bizkaierazko gehienak ere bai (BBizk. salbu), baina hemen ez bedi ahantz kopiagile giputz baten eskua dela (cf. Lakarra 1984-86).

garri dugu» genioen Lakarra 2023a-n, are gehiago kontuan izanik AndS-ren hondar-paragrafoan: «Biz alá, Jainco *algucietacoa*, alá izán dedillá (...)».

Orain are markagarriago KSko goian emandako agerraldi guztiekin. *Gucialduna*-ren ondoko lekukotasunak ere (Ub., Gco., AA, TxAg., Campión, Orixe...) L-ren HHren zordun ezagunak dira eta are L-ren KSrekiko egiletasunaren aldeko froga gehiago eman dezakete, bere testu laburrek ere —bereziki ASk— ematen dutena areagotuaz⁶⁷.

Oraindik horren beharrik balitz, erants bekio P irizpidea: esaldi batean *guzialdun* eta *mende* hain larramenditarrak agertzen dira, *bil-leku*, *atsegintasun*, *bidegabe* eta *eztabaida* ere *guziadagiken*-ekin batera enparauean.

(A2 / B1 / E / K) → [3-P].

- 53) *Guziekiko* ∴ [< 8 > gaitz *guciequicoen* artean; < 6 > guertaera bakan batequin igarotcen da beticoa edo *guciequicoa* dirudien legue baten gañ; < 7 > bere *guciequico* Providenciac; < 6 > legue jaquin; *gucienzacoaz* eta esateco moduan guedeituaz].

OEhk bi adiera ematen ditu: a) «(Detrás del sust.) “Universal, general”», eta b) «Bueno con todos, amable con todos». KSko adibide guztien oinarrian HHn: «universal, *guciaquicoa*, *guciaquidea*, *gucieracoa*» (eta «universalidad», «universalmente»ko eratorriak), «público, común *guciaquicoa*», «catholico, quiere decir universal, *gucieracoa*», «Iglesia Catholica, *Eleiza gucieracoa*: *argatic deitzen da Catholica*, *cerren Christori zerraizcan guci guciac*, *biltzen dituen eta beregantzen ta ala da Eleiza gucieracoa*»⁶⁸.

Oso hitz larramenditarra: OEhn aipatzen diren SAgS. eta BurDot. ko ugariez landa, hainbat erabilera dira AzkS.an eta AndS.an ere:

⁶⁷ B. Urgellek diostanez, EKCn Mb., LE, AA, Mg. eta enparauen *guzia dezaken* eta Mb. nahiz Ub.en *guzia dagiken*-en adibideak aurki litezke, maisuarekiko atxikimenduaren lekuko.

⁶⁸ Orobat *legue jaquin* eta *gucienzacoaz* (6) erlazonaturik dugu HH «público, *otsandegua*, *ochandiquia*, *aguerria*, *aguiria*, *jaquiña*, *orozca*»ekin.

AzkS.an: *guciaquicoac ta mundu guciaren choragarri* (47); *gazteric lirañena, doañic andienecoa, cintzo, yaquintsu, zur, gozo, guciaquicoa, ta gucien miraria* (47);

SAGS.an: *Lembizico argia bezela, guziekicoa eta guzieracoa* (61); *Lembizico munduaren argia izandu zan guziakicoa, beste guzien gaya eta jayotza, zeñegandic egin diraden zeruan argi guziac. Eta gure Aita San Agustiñ izandu da argi bat guziakicoa, Eleizaco argi guzietan argitzen dana, guzien gaya eta iturria* (65); *Nola bada guziakicoa izan diteke San Agustiñen argia escola orientzat?* (66); *Eta zer da au guzia ez-bada San Agustiñ izatea guziakico argi eder bat...* (66); *beraz, San Agustiñ da argi guziekicoa eta guzieracoa* (68); *Arc badu argi bat guziekicoa eta guzieracoa* (72);

AndS.an: *Guciaquicoa izanagatic ona guelditzen zala eta batí edo birí eguiñá baño andiágo ta preciauíago. Guciáquico oná ta ondásuna gucien icendagárria, gucien honragarria da, Jaincoá ta munduá, ta ingurú guciáquico alabánzaric andienac dacartziena* (80);

BurDot.n: *Eliza Catholica edo guciaquicoa* (90).

Gero, soilik Ub. XVIII. mendean eta EKCn Cb. eta Mg., Izt., Lard. eta Legaz, AA, Gco.... XIX.ean⁶⁹.

KSko erabilera aski ugaria (ugariegia testua L.rena ez izateko) ongi dator, halaber, aipatu L.ren gainerako obretakoekin eta bere egiletasunaren froga nabarietarik dugu. Bidenabar, B. Urgellek markatu didanez, *guzienzako* nolabait are *guziekiko* baino «larramenditarrago» litzateke, KSren egileak erakusten baitigu ez dituela hitzak HHn itsuka hartzen eta erabiltzen baizik eta berak bere aldetik sortzen edo moldatzen ere badakiela, L.k inork baino hobeki egin bezala (cf. Urgell 2001, 2004, 2018).

Erants bekizkio P irizpidearen arabera gertaera, *aldeko*i eta *gedeitu*, azken biak batez ere (ikus iruzkinak dagozkien sarreretan).

(A2 / B / C+ / E) → [3-P].

⁶⁹ Badira bi *guziekiko* Mb.renak —1982 arte argitaragabe ziren, ordea (cf. Altuna [arg.])— baina ez dute egitura honekin loturarik: beste *santu guziekiko* eta *fededun guziekiko*.

53b) *Guzienzako*; ikus *guziekiko*.

54) *Humiltasun* ∴ [$< 10 >$ zurearen aneco *humiltasun* bat gure naiga-betaraco paciencia andi bat; $< 10 >$ *Humiltasunez*, errespetoz, amodioz eta zeure bitartez Jangoico[aga]ndic artu izandu ditugun oneguiñen ezagueraz beteric; $< 6 >$ et[a] bere bici gucia igaroco du asco gauzaren bearrean. Ote da *humiltasunetic*?; $< 7 >$ eztu gordetcen beartasun edo pobrezatic ez *humiltasunetic*].

«Bien documentado tanto al Norte como al Sur desde principios del s. XVII y principios del s. XVIII respectivamente» dio OEHk. Zehatzago, Mat., EZ, Ax., SP, Xurio da Iparraldean eta soilik OA Hegoaldean 1745 b.l.

HHn «humildad, *humiltasun*» eta 3 *humiltasun* BurDot.ren, eta gero jauzi bat Astarloa eta Lard. arte (falta dira Cb., Mb., Ub.... OEHn baina Mb., Xurio, Mg., Larregi, LE, Añ., Uriarte, Cb.... EKCn, Hegoaldeko batzuk, aldiz *h*-arekin, aldiz *h* gabe.

Bestetik, *-tasun* atzizkiaren bidez hitz berri asko esplizitoki asmatze-ra emana ez izan arren, L.ren beraren testuetan *-tasun* eratorri ugari bil liteke (cf. Lakarra 2023a ASz) eta KS honetan ere horrelatsu: cf. 16. sarrerako *beartasun*-eko oharra. Horrenbestez, ekonomikoago eta egiantzekoago ere bada Ax. edo beste Iparraldekoen batengandik ikasitzat jotzea, HHko *-tasun* gehiagoren kasuetan legez, nahiz orain artekoak ez duen egiletasunaren auzia ixten.

Bai, segurki, P irizpidearen arabera *naigabe*, *onegiñ*, *ezaguera* eta *beartasun*-en iruzkinak gehitzean (ikus dagozkien sarrerak).

(B / B1 / F) → [2-P].

55) *Iduripenezko* ∴ [$< 7 >$ munduac ematen dituen *iduripenezko* honrrac atseguintasunac eta ondasunac].

Hareneder, Iztueta eta Orixek badakarte hitz hau —eta *irudipeneko* Gco.k eta *irudipenezko* Akesolok eta Mitxelenak, *iduripenezko* bat Ubillosek— baina seguruenik poligenetikotzat har liteke; bestalde,

badakigu (cf. Lakarra 2023a) L.k -zko-ren bidez osatutako eratorriak ez zituela sistematikoki bildu HHn.

Beraz, KSko formara iristeko *iduripen* soiletik abiatzea dirudi egokienik. Horrenbestez, Iparraldean EZ eta SPren *Philotea* ditugu 1745 b.l. eta, aldiz, ez da lekukotasunik garai bereko Hegoaldean.

HHn «representación, figura, imagen, *iduripena*, *irudipena*, *beguitacinoa*. Lat. Species, imago». Ondoren, Cb., AA, Etxeberría eta Izt.k dakarte baina horiek guztiek baino lehen baita L.ren SAgS.ak, AndS.ak (bitan) ere, L. eta KSren arteko aipagarria bistaratuz.

Irudipenezko-ri berari lotzen bagatzaizkio, *andinaizko* eta *usteltasunezko* bezala KSn eta L.ren gainerako testuetan haren Artearen arabera sortu eratorrietarik dugu (ikus 1.ean bildutako aipua). Horrenbestez, nabarmena da KS, L.ren *Gramatika* eta haren testuen arteko lotura, hitz eraketari dagokionez. Erabileraren aldetik, soilik Haraneder, Izt. eta Orixe dakartza OEhk (ez da besterik EKCn).

Gehi bitez oraindik *atsegintasun* eta *ondasun*-en iruzkinak (ikus sarrera horiek) P irizpidearen arabera.

(A1 / H) → [3-P].

- 56) *Iguitu* / *iguitasun* ∴ [< 6 > becatua ezagutzen, *iguitcen*; < 10 > claroro adieraci digue zuc cembat *iguitcen*; < 7 > becatua *iguitcea*; < 3 > *iguitasuna* edo gorrotoa eta au izango da nere gaurco itz-gaia; < 9 > begui oequin claroro ecusico dezue cembat *igui* duan].

Lehen *iguitasun* Gco.n lekukotua da (ez hori ez beste ez dakar EKck) baina errazki azal liteke HHn hori osorik ez izatea (cf. 16. sarrerako *beartasun* hitza, -tasun faltaz). HHn «hastío, *nazca*, *naga*, *iguya*» eta «desgana, es voz Bascongada, véase *gana*; *desgana*, *ganaguea*, *gogaguea*, *iguya*. Lat. Ciui taedium».

Gero Gco.k *igui* (eta Lazar.k EKCn) eta Mg.ek eta Lard.ek *iguin*. *Iguituri* dagokionez, *higuindu* (Iparraldeko forma) du L.k «desagra-

dar» eta «disgustar»en baina *iguitu*, *iguindu*, s.u. «tediar». Ondoren Gco.k eta Lard.ek ere *iguitzeko* dute.

Datu guztiak bateragarri dira L.ren aldeko KSren egiletasunarekin, nahiz ez markagarrienak izan.

P irizpidearen arabera, gehi bitez *klaruro* (bitan) eta *itzgai*-ren iruzkinak (ikus dagozkien sarrerak), L.ren egiletasunaren alde erabakia gehiago makurtuaz.

(A1 / H) → [2-P].

- 57) *Illuntasun* ∴ [< 6 > *illuntasun* onetan ote da bidegabe ta naigabeta-ric?; < 3 > arguiarequin *illuntasun* eta saintutasunarequin⁷⁰ beca-tuaren arteko batasuna eta unioa].

«Iparraldean lekukotua XVII eta XVIII.ean, eta baita gero Dv.engan ere. Hegoan XVIII. mendearen erdialdetik aurrera» (OEH). Modu aski bitxia Hegoaldeko erabileraren abiapuntu eta ugalketan L.k duen erabateko garrantzia siltzeko. Iparraldean Mattered, EZ, ES eta Xurio ditugu baina ez Ax.; ordea, bai Ht.en VocGr., 304: «*ilhun-tassuna*, obscurité, f., noirceur, m.».

Hegoaldean soilik Urkizu *ilundasun* dator 1745 b.l. eta ez dirudi L.k testu hori ezagutu zuenik. HHn «tenebrosidad, *illuntasuna*, *airguea*. Lat. Tenebrosus» eta «Tinieblas, *illuma*, *illuntasuna*, *airguea*, Lat. Tenebrae, -arum».

HH ondoren L.ren SAgS. eta KSz landa, Mb., Cb., Ub., Mg., Gco., AA, etab.

Froga bat gehiago KS, HH eta L.ren testuen arteko loturaren alde nahiz ez larriena.

Erants bekizkio L.ren egiletasuna sendotuaz P irizpidearen arabera-ko *bidegabe*, *naigabe* eta *batasun*-en iruzkinak (ikus sarrera horiek).

(B / B1 / D) → [2-P].

⁷⁰ *Saintutasun*-ez ikus *batasun* peko oharra.

- 58) *Iraupen* ∴ [$< 10 >$ amodio bigun eta *iraupen* luceco bat].

Iparraldean Etxeberri biek, Axularrek eta Pouvreauk darabilte, L.k aukera ezin hobea duelarik hitza bere HHn sartzeko; Hegoaldean ez da adibiderik 1745 b.l.

HHn «dura, duración, *irautea*, *iraupena*. Lat. Duratio, Diuturnitas» eta «perseverancia, *irauntza*, *irautea*, *iraundea*, *iraupena*. Lat. Perseverantia».

Ondoren, aldiz, CatOiq., LE eta Gco. Hegoaldean 1850 b.l., baina ez Mb., Ub., fB.... EKCK Cb., AA eta Mg. eransten ditu.

Erlazio aipagarria, horrenbestez, L. eta KSren artean, nahiz besterik gabe KSren egileasuna erabakitzeke lain ez.

(A2 / B / D) → [2].

- 59) *Irinsierazo* ∴ [$< 10 >$ Yri edo ciudade desonesten gañ bota zuana: asco becatari gogor lurrari irinsierazo diona].

«Gipuzkerazko testuetan *irentsi*: XIX.ean Mg (CC 228), *irintsi*-rekin batean, B. Mogel, Gco. eta Arruegan, eta ia orokor XX. mendean; orobat, *irintsi* AA (I 459, III 477), Apaolaza (112) eta XX. mendeko gipuzkerazko testu herrikoietan; *irintxi* Iturriagak (*Fab* 259), Beobidek (*AsL* 69), Aran-Bagok (*ManMed* 226), *Mendaro Txirristakak* eta Manzisidorrek (*GPatroi* 141)» (OEH).

Gero, *-erazo* gehiagotarako ikus 68. sarrerako *kiskalerazo* hitza eta $< 4-5 >$ eko *drist erazo* iluna. Bateragarria KS eta L. arteko erlazioarekin baina ez esanguratsuegia.

(A) → [1].

- 60) *Itsuskitu* ∴ [$< 8 >$ ceren becatu etorqui onec aimbesteraño *isusquitu* eta Jangoicoareng(and)ic urrutiratuco].

HHn «afear, *itsusitu*, *itsuquitu*, *ezaindu*, *narriatu*»; «desfigurar, *era-gaiztu*, *desguisatu*, *itsusquitu*, *desichuratu*. Lat. Deformare». DVC hiztegian, «*ichusitu*, afear, *ichusquitu*». Orobat HHn, ccxiv: «...

daude guciac aĩn gueldi, aĩn isill, escuac tolesturic, naiz beztú, ta ichùz-quitu dezátela, naiz darabiltela óñen azpián».

Ondoren ezer gutxi: «deshonrar, desflorar. [Uri] onen atepak porratuak, sazerdoteak negarrez, birjiñak itxuskituak ta bera beterik samintasunez (FrantzesB I 167)». EKCn J.B. Bilbao Batziren 1914-16ko adibide bat: «Jagi zan Triperre ohetik eta han ebilen katiluak garbitu, eskaratza itsuskitu eta abar egiten» (EKC).

Lotura ezin argiagoa HH, DVC eta HHren hitzaurrea eta KSren artean, eta enparauko paralelorik gabe Añ.ren G sailaz landa (L.ren menpeko ezagunaz, alegia); L.ren egiletasunarekin bateragarri ez eze azalpenik egiantzekoena.

Argudioa are sendoago bilakatzen da P irizpidearen arabera esaldiko *bekatu etorki* eta *urrutiratu* (ikus sarrerak) kontuan izanik.

(A2 / B / B1 / G) → [3-P].

- 61) *Itzaldi* ∶ [$< 6 >$ nola *itzaldia* eguin bear degun onen gañ: arreta edo atencio pisca bat].

«Documentado en autores guipuzcoanos desde el s. XVIII; a partir de principios del XX se encuentra tbn. en escritores vizcaínos y septentrionales» (OEH). Hots, L.k sortu eta lehenik Gipuzkoara eta gero ia noranahi hedatutako hitza.

HHn «oración, razonamiento, *itzaldia*. Lat. Oratio». Gero, Cb., AA, Lard., TxAg., Azkueren *Ardi Galdua*..., OEHren arabera eta baita Mb. eta Izt. ere (EKC). Datuak bateragarriak dira L. eta KSren arteko erlazioarentzat nahiz ez erabatekoa haren egiletasunarentzat.

P irizpidearen arabera gogoan izan bedi *arreta*-ren iruzkina ere (ikus sarrera horretan).

(A2 / B / E) → [2-P].

- 62) *Itzgai* ∶ [$< 3 >$ Eta au izango da nere gaurco *itzgaia*. Baña ò Maria, nere gurte edo culto eta confianza bigun eta osoaren jomuga diña].

Ez da lekukotasunik ez Ipar ez Hegoaldean 1745 b.l.; HHn «asunto, gaya, hizgaya, jolasgaya, chedea. Lat. Argumentum, propositum, thema» dugu lehena.

Gero, soilik LE, Izt., Arrue eta Arbelbide XIX. mendean (batere ez XVIII. mendean, salbu EKCK dakarren Mg.en adibide bat).

Lotura oso argia HH eta KSren artean.

P irizpidea ezin aplika liteke zehazki (esaldi berean) baina markagarria da oso hurrengo esaldiko hirukotea (*gurte, jomuga eta diña*); ikus dagozkien sarrerak.

(A2 / B / E / F) → [3-P].

- 63) *Jakindun* ∴ [< 2 > onaren eta gaitzaren *jaquindun*. Gehiegi litzate zorigaiztoko guertaera onen aldecoi edo circunstancia].

OEhk 1745 aurretik RS, Lazar., Kap., Urkizu (soilik Hegoaldean); Xuriok ere badakar EKCK dioskunez.

HHn «resabido, *jaquindun irudin naya*»; «esciente, *jaquinduna*, Lat. Sciens»; «sabidor, *jaquinlea, jaquinduna*. Lat. Conscius, gnarus, sciens, sapiens, peritus». Ondoren, badira zenbait bizkaitar (Olaetxea, Mg., fB.) eta gipuzkoar, azken hauek soilik Lard. geroztik. EKCn, ordea, Mb. (bitan), Añ. eta Izt. bana gehitzen dira.

Honenbestez, KS eta Lren arteko lotura egiantzekoa da eta baita L. KSren egile izatea ere.

Aurreko sarreran bezala, P irizpideak ez digu bere esaldi laburraren-tzat balio, baina oso esanguratsu bilakatzen dira hurrengo esaldiko *zorigaiztoko, gertaera eta aldeko* (ikus sarrera horietako iruzkinak).

(B / F) → [2-P].

- 64) *Jakinsu* ∴ [< 4 > santo Thomasen eta beste *jaquinsu* ascoren iritcian Mariaren bicitza guzti[ti]c becatua alderantceco].

«De uso general en todas las épocas y dialectos, salvo en vizcaíno, donde es poco frecuente» (OEH). Alabaina, ez da hori zehazki

1745 b.l.ko Hegoaldeko testuetan aurkitzen duguna; hara hiztegi horretan bertan *sabio*-z eskaintzen dena:

Sabio. «Sabiamente, *sabioa legez*» Lcc. *Narbaez gizon sabioak / oi ta egun dau agindu*. Lazarraga 1153v. *Begiak buruan sabioak eta eroak oñetan*. RIs 16. *Jaun bat guztiz sabioa, ona, daukana poderio guztia*. Cap 27. *Artzain ignorantea ninzan, biurtu naiiz sabio*. Acto 329. *Guziak sabio, guziak poderoso, guziak miserikordioso*. SermAN 1r. *Jaun bat infinitoki on, poderoso, sabio, justo, prinzipio eta fin gauza guziena*. CatSal 23. (v. tbn. en contexto similar Zubia 147, El 29, Iraz 15, Arz 30, LE Ong 32r, CatLlo 17, CatAe 22, CatR 23, CatUlz 15, Ag Kr 7).

Ordea, orain badugu 1740ko L.ren ASko agerraldi bat (*Eliz gura-soac eta jaquinsuac losacen dira* [1r]) eta are AS aurreko lehenago-ko beste adibide bat, hau ere L.ren testu ezagunekoa, AzkS.koa (1737), hain zuzen: 47. «*Munduko jakinsu andienak mututurik uzteko*».

L.rekin jarraituaz, HHn «sabio, *jaquiña, jaquintsua, jaquinduna*. Lat. *Sapiens*» dugu. Hegoaldean geroztik oso arrunt bilakatu den arren (Mb., Zusaeta, Ub., Gco., LE, AA...), egiantzekoa litzateke L.k Iparraldetik hartua izatea, han Leiz. geroztik (Mat., SP, EZ, ES eta Ax., Ht.en *VocGr.* barne), ugaria baita *jakintsun* aldaeran.

KS eta L.ren HH nahiz gainerako testuen arteko lotura sendoa. Atzikiari buruz, cf. ASko *amodiotsu* eta *indarsu* ere.

Gehi bekio *alderandu*-ren iruzkina P irizpidearen arabera (ikus sarrrera horretan).

(A2 / B / C+ / D) → [3-P].

- 65) *Jakiunde* ∷ [$< 4 >$ ecin gorde cezaquean Maria becatuaren mendetic? bere *jaquiundeac* etzuan beartcen; $< 4 >$ Jangoicoaren gucialdun eta *jaquiundeari* bidegabe andi bat].

1745 b.l. soilik Antzuolako *Dotrina*, OA eta L.ren AzkS.aren eta HHren hitzaurrean dugu. HHn «*sabiduría, jaquindea, jaquiunde, jaquinera, jaquintasuna*. Lat. *Sapientia, eruditio*».

SAgS. (bitan), Mb., Ub., AA, Arana eta K. Mitxelena dira ondo-koak OEHren arabera; EKCn, BurDot., Cb., Izt., Lard. ere bai. Zalantzarik gabe, L.ren zordun haren ondoko guztiak, eta oso egiantzekoa, beraz, KSren L.rekiko lotura ere; ezin ahaztukoa L.ren hiru testutan agertu izana, horietarik bat are HH aitzinekoa.

P irizpidearen arabera, gehi bekizkio *mende* eta *guzialdun*-en iruzkinak (ikus bi sarrerak).

(B / C+) → [2-P].

- 66) *Jatorri* ∴ [< 5 > Ederra eta osasungarria dator *jatorri* ustel eta becartari arrazatic].

OEHk *jatorri* «XVIII. mendearen erdialdetik aurrera bizkaieran eta gipuzkeran» lekukotzen dela dioen arren, XIX. mendean ondo sartutako testuetarik heldu dira bildu lekukotasunak oro, L.ren HHZ hainbat hamarkada beranduago. Izan ere, OEHren sintesia ez dagokio *jatorri* forma zehatzari: *jatorriz* eta *jatorrizko* (*bekatu*) azpissarreretan dira Ub. eta Mg.en *jatorriz* bana, Cb.ren (*bere*) *jatorriz* bat gehi BurDot.ko⁷¹ *jatorrizko* *pekatua* edo *orijinala* eta Cb., Ub. eta Añ.ren nafar-dotrinako *jatorrizko* *bekatua*/*pekatua*.

Aurreko datuok nabarmen egiten dute *jatorri*-ren lehen lekukotasunen L.rekiko zorra, eredu eta iturri jakin horiei lotu baitzitzaizkien guztiak 1800 bitartean bederen eta, aldiz, HHtik 60-70 bat urte geroago hasi ziren agertzen AA edo Gco.rekin gainerako adiera eta eratorriak. Data berankor horietan ere proportzioak oso adierazgarri dira: *Konfesioko* eta *Komunioko sacramentuen gañean erakusaldiak* (1803, 1823), Klasikoen Gordailuaren arabera, *jatorri* bakar baten aurrean 7 *jatorrizko*, *jatorrizko* *bekatu* edo *originala* nahiz *Adanen* *bekatu* edo *jatorrizkoa*; ez urrun, beraz, Ub. 1785ean aurki-

⁷¹ Zeinetan, ezagun denez, L.k ere parte nabarmena zuen, Mendibururen originala sakon eta zabal zuzenduaz: ikus Altuna (1982) eta Lakarra (1986, 1987). Erants bedi OEHren arabera ez dela ez *jatorri*(z) ez *jatorrizko* gehiago Mb.ren gainerako lanetan; EKCK askoz testu gehiago aztertutik bi ematen ditu: baina bi-biak *jatorrizko*, bat ere ez *jatorri*.

tutakotik: 10 *jatorri*- (8 *jatorrizko*, 2 *jatorriz*); aldiz, *jatorri* bakar bat ere ez.

Jatorrizko eta *jatorri*-ren modernotasunaren froga erantsi garbia dugu, oso berandu arte L. ondoko idazleek hitz ezohiko eta ezezagun horiek *edo* juntagailuaz —inoiz *eta* nahiz formula baliokideren batez— sartzea: *jatorrizko* ia 1850 arte eta *jatorri* haren atzeranzko eraketa 1900 igaro ondoren (Lakarra 2022: §§ 23-24)⁷². «Gure *jatorrizko edo* jaiotzako izkera» eta «Grazia guzien *jatorrizko* iturria» dakartza Kardaberatzek XVIII.eko zerrenda osatuaz. Hitzen bertakotzea ikertzeko «*edo* teknikaren» garrantziaz oharturik⁷³, ondoko lekukotasunak aurkitzen dira Corpus Arakatzaillea baliatuaz: goiko Cb.en horrezaz gainera, Ub.ek, AAk, JJ. Mg.ek eta Lard.ek ere, bederen, badituzte *edo* salatzaileok; horrenbestez, susma genezake HHtik ia 90 bat urte geroago *jatorrizko* erabat bertakotu gabe zela bizkaieraz eta gipuzkeraz —hori idatzian, ahozkoan askoz geroago ere bai— (horrela zerraiten oraintsu arte Iparraldean)⁷⁴, eta pentsatzekoa da *jatorri* berantiarragoa are arrotzago zatekeela.

Jatorrizko-rekin egindako saio bera *jatorri*-rekin errepikatzean dakusagunez, *edo* du AAk («*mota edo jatorri*»), baita *jatorri edo castaz* ere —Cb.en *jaiotzaz edo bere jatorriz* gogoratzen du—; garai bertsuari, *Oñatiko eskuizkribuak* («*Jatorri edo ondorengo belaun baga-*

⁷² Gandara larramenditar sutsua bide dugu salbuespen bakanetarik: OEHN bildua ez den arren —soilik L.ri egindako gutuna hustu dela dirudi—, dagoeneko aspaldi Lekuonak eta Telletxeak argitaratu 1764ko *Gabon Kantaken*: «*Judan bat huria da Belen. Ona etorria zan Virgen, assentetaco, cerren zalaco Jose yatorria Daviden*». Orain Gandaraz ikus San Roman (2024).

⁷³ Ikus Urgellen (2018: 632 e.h.) hainbat adibide eta iruzkin argi; hark erakutsi legeaz (cf. lehena-go Urgell 2008), nahiz maileguen ordezko hitz berri asmatuak nahiz beste dialektoetako hitzak aurkezteko erabiltzen da, baina baita hiztegi ugaritasun eta zehaztasuna bilatzeko estilema gisa ere. Pentsatzekoa da, hitz berriekin egingo zela gehienik, horiek baitzirakeen ezezagunen eta ikas-irakatsi beharrezkoenak ere. Cf. Lakarra 2022 eta Aristizabal 2023.

⁷⁴ Sarasolaren 1982ko Maiztasun Hiztegitik harturik, zera diosku OEHNk, hurrenez hurren, *jatorri* eta *jator-i* buruz: «En DFrec hay 64 ejs. de *jatorri* y 52 de *jatorrizko*, todos ellos meridionales»; eta: «En DFrec hay 154 ejs. de *jator* y 4 de *yator*, todos ellos meridionales». *Jatorri* dator *Vocabulario Pomier* delakoan; horren eta hainbat larramenditar hitzen haren erabileraren garrantziaz, ikus Lakarra 2024.

rik»), eta gero Lard.ek («Zireneko seme edo jatorri bat») eta are oraindik Añaamendiko loreak ia XX.ean («jatorri edo sustraya»), Kresalan bertan, 1906an, («jatorri onekoa edo odol garbikoa»), 1921.31.8ko Egutegi tolosarrak: «Oitura onak galdu ezkerro, azkar galduko da gure jatorri edo abenda», eder askoa; garai berri batean sartuak ginelan dioskute abenda horrek eta ondokoak.

Funtzionalki antzeko juntagailua bilatuaz, Lard.ek («Entzun zute-nean angó odolekoa eta jatorria zala...») eta Euskararen [Gipuzkoako] Aldundiko Zirkularretan (1928): «erosi berrien abenda ta jatorria», hau da, aurreko ahapaldiko egitura bera, alderantzizko ordenan. Horiezaz kanpora bada oraindik Iztuetaren «beragandik datorrena edo jatorri artakoa» bezalakorik edo jatorri/jaioterri-rekin egindako jokoak, baina aski da honainokoa jatorri-ren bertakotze berantiarra erakusteko.

ASko jatorri-ren erabilera bikoitzak («pagatu zuela gure naturalezaren zorra (...) honratu zuan guztiz gure naturaleza eta jatorria» [1v] eta «Jaungoicoa autic det nic nere jatorria» [Ib.]) dakar Larramendi baino lehen inoiz lekukotu gabeko berba L.rekin duen erlazio zuzena, hots, haren lumatik aterea dela frogatzeko ohar bedi 1800etik aurrera baino ez dugula enparauko inoren adibiderik aurkitzen (goian aipatu Gandara, garai hartan argitaragabeaz landara) edo HHko «emanar, emanacion» eta «origen, originalmente» sarrere-tan dugun jatorri(a) eredua: behar adina miatu ohi ez den liburu horren hitzaurrean bertan, «XXVI. De las voces facultativas y de la licencia que me tomo en la formación de algunos vocablos» hain esanguratsuan dugu orain arteko lehen lekukotasuna: «edocein guizon eztala icengullea, espada araco gaucen jatorria azaltzeco ta aguer-tzeco bereisquiro gai dan icenari dagocana» (HH, I or. [1742]; cf. atalaren iruzkin egoki baterako Urgell 2018: 576-580).

ASkoek bai hitzaurrekoa eta baita HHren gorputzekoa bizpahiru urte bederen aurreratzen digute asmaketa datari dagokionez. Alabaina, lehendik ere data hori gutxienez 1737ra aurreratu beharra genuen, AzkS.ra, alegia: «Baña Virgñac zor cion bere semeari izan eta

ceuan gucia: zor cion beñicbeñ munduan zan humeric eder gozoena iza-tea; are zor cion jatorriz degun pecatu bague sortzea, gracia guztiz vetea, aingueruac baño gorago jaso, ceruarequin lurraren aguintaria» (48).

Egia da adibide hau adberbio erabileran dugula eta atal honen hasieran emandakoak biak izenak («nere jatorria», «naturaleza eta jatorria») eta oso berandu arte L. da izen gisa dakarren bakarra. Lekukotasun hauek guztiak gehi kronologiaren zehaztasunek oro ez dute zirrikitu eta ihesbiderik uzten: ASren egilea Larramendi dugun bezala, halatsu esan liteke KS honetaz bertoko «Bada Maria garbia, ederra eta osasungarria dator jatorri ustel eta becatari arrazatic» (5) ikusiaz beste gabe, nahiz dagoeneko abondo izan froga erantsi sendoak ondorio hori bera bermatzeko.

P irizpidearen arabera gehi bitez *osasungarri*, *bakantasun* eta *bakartasun*-en lekukotasunak (ikus dagozkien sarreretako iruzkinak).

(A2 / B / C+ / E / F) → [3-P].

- 67) *Jomuga* ∴ [*< 3 >* Baña ò Maria, nere gurte edo culto eta confianza bigun eta osoaren *jomuga* dina].

«Documentado desde Lizarraga de Elcano, aparece en textos meridionales y en algún septentrional moderno» (OEH).

HHn «blanco a donde se tira, *zuria*, *cozrà*, *jobenía*, *jomugá*. Lat. Scopus, -i» eta «terrero, a que se tira, *jomuga*» ditugu LE eta gainerrakoen iturritzat. Bestalde, oso urriak dira lekukotasunak (LEz kanpo, fitsik ez XVIII.ean eta soilik Izt., GMant., Arrue eta Orixe 1936 arte; Uriarte eransten du EKck) eta datu horiek are estuago egiten dute KS eta HHren arteko lotura.

Ohar bedi, gainera, lerro bakarreko esaldian biltzen zaizkiola *jomuga*-ri bera bezain larramenditartzat jo behar ditugun goian iruzkindu *gurte* eta *dina*, hiruren analisi bateratuak L.rekiko lotura ezin sailhestuzkoa egiten duelarik; honekin guztiarekin L.ren aldeko KSren egiletasuna ere sendoago bilakatzen da.

(A2 / B / E / G1) → [3-P].

- 68) *Kiskalerazo* ∴ [leice onetara bota eta emen beti *quiscalerazoco* dituen Jangoicoa].

«*Kiskali*. Orokorra Hegoaldean XVIII.aren erdialdetik, nahiz baden dagoeneko [ia 1900 arte argitaragabeko] Mikoletarengan» (OEH); «Iparraldean —Zuberoatik kanpoko— idazle gutxi batzuek darabilte, EZz geroz. (...) *kiskali*, *-du* / *kixkali*, *-du* dira erabilienak Hegoaldean» (OEH). Horrezaz landa, (t)x- eta z- aldaerak EZ, Haranb., Dv. eta Cb.ek⁷⁵.

HHn «achicharrar, *quiscaldu*, *gueiegui erre*, *chigortu*»; «quemar demasiado, *quiscaldu*, *chiscaldu*. Item *chispildu*»; «tostar demasiado, requemar, *quiscaldu*, *chiscaldu*»; id «assar demasiado»; aurretik AzkS. «*Batzuek surtan erre kiskalduak*».

KSko forma bateragarri da L.ren HH zein beste sermoikoekin; *erazo*-rentzat ikus KSn bertan < 4-5 >eko *drist erazo*, 59. sarrerako *irinsierazo* edo 96.eko *sinisterazo*.

(A1 / H) → [1].

- 69) *Klaruro* ∴ [< 9 > begui oequin *claroro* (sic) icusico dezue cembat igui dedan; < 10 > eta oec *claroro* (sic) adierazoco digue zuc cembat iguitcen eta guc gorrototu].

OEHk L.ren HHko «claramente [*arguiró*, *claruró*, *clarqui*, *ocenqui*, *ocenquiró*]» eta «clarísimamente [*chit arguiró*, *claruró*, *clarquiró*]» ra bidaltzen gaitu.

Hemengo bi adibideon aurka, ez da ez mende horretako enparauko testu lekukotasunik, ez zahar ez modernoagorik (ezta EKCn ere).

Lotura argia KS eta HH bitartean; orobat, L.ren aldeko KSren egiletasunaren froga sendoa baldin eta onartzen badugu (bistakoa dirudien legez) sermoiarenean kopiaketa-lanean aldatu zela **claruro* > *claroro*.

⁷⁵ «La forma *kiskildu* se encuentra en Mendiburu (OtGai I, 69)», gehitzen du OEHk.

P irizpidearen arabera gehi bedi *iguitu* (ikus sarrera hori).

(A2 / B / E / G) → [3-P].

- 70) *Konsolagarri* ∴ [< 5 > cembat negargarriagoa dan eztabaida batean ere Jangoicoaren gorrotoan egotea, aibat *consolagarriagoa* dala beraz beti maitatua izatea eta bera maitatzea].

OEHren arabera, 1745 b.l., Iparraldean Haranburu, Ax. —ez OEHn baina bai EKCn— SP eta Xurio, baina ez Etxeberri biengan edo Ht.en VocGr.n. Garai berean Hegoaldean bat ere ez, AzkS. salbu: «Ez konsuelorik nai zeuan ez konsolagarrik; *Espiritu konsolagarria, arren zeuk ere ez, eztezu [...]* esposea konsolatzen?».

HHn «Paracleto, paráclito, lo mismo que defensor y por eso mismo consolador, *escudataria, arautecoa, consolagarria*. Lat. Paracletus». Gero berriro L. (Otoitz biren itzulpenean: «Zu zera *anima erorien altxagarri ta konsolagarri*»), soilik Añ., Etxagarai, Gco. eta Pello Errota Hegoaldean (OEH), baina baita Cb., Mikelestorena, LE, Larregi, Izt., Maizter EKCn (ez Mb.rengan, ordea).

Ia LitB. eta LitG. osoen lekukotasunak falta direlarik (baina gogorra AzkS.), lotura markagarria gertatzen da KS eta L.ren artean.

P irizpidearen arabera *negargarri* eta *eztabaida*-ren iruzkinak gehitzeko dira (ikus sarrera horietan).

(A2 / B / C+ / D / F) → [3-P].

- 71) *Kordegabetu* ∴ [< 1 > Jaungoicoari adieraci bear dio bere lendabico sortcetic artu izan dituanacgatic esanaz, *cordegabeturic* ta mēse de oei dagoquien eranzuera batequin].

«(G ap. A; BeraLzM), *kordebagetu* (Lar, Añ (G), H), *kordebagatu* (V ap. A)» OEHren arabera. Hor bertan esaten zaigunez: «Desmayarse, perder el sentido»; “privar de sentido” Lar y Añ. “Arrebatarse, enajenarse los sentidos”; “arrobarse en éxtasis”; “caerse de su estado” Lar. “(Quedarse, ponerse) absorto, *sorra gelditzea, arritzea, kordebagetzea bezala*, y esto último significa quedar como sin sentido” Ib. “Pasmarse, *arritu*, [...] *kordebagetu*” Ib. “Absortar,

pasmar y admirar a uno [...] *kordebagetu bezala*” Ib. [Orobat] “Adormecerse brazo, pierna, &c. [...] *kordebagetu*” Lar, Añ» (OEH).

Ondoko testu-erabilerarik ez dugu Izt., Uriarte eta Arrue arte (OEH); EKCK Cb.en 9 agerraldi⁷⁶ eta gero Arzak eta Antiaren bana dakar.

Horrenbestez, KSk adibideak, egiantzeko egiten du sermoia hurbiltzea HHra eta L. sortzailearengana⁷⁷. Ondorio hau asko sendotzen dute esaldian agertzen diren *eranzuera* eta, batez ere, *sortze* larramenditarrek (ikus sarrera horietako iruzkinak).

(A2 / B / E) → [2-P].

- 72) *Kutsatu* ∶ [*< 5 >* cembat negargarriago dan pozoi eriozcoaz *cutsatua* egotea, ambat atseguingarriagoa dala sugue madaricatuia oñazpiratcea].

«La forma *kutsatu*, propia de la tradición labortana, compite entre los guipuzcoanos con *kutsutu* (hay un sólo ej. septentrional de esta última, en Arbelbide», diosku OEHk⁷⁸.

Iparraldeko lekukotasunetan, *kutsatu* Materra, EZren *Manual Debotioñezkoan*, Ax., 1745 b.l. Segurtasun handiz hortik iritsi zen HHra: «“Inficionar, *cutsatu*, *queruztatu*. Lat. Inficere” Lar y Añ. “Babosear la comida o bebida, tocándola con los labios, aunque sin babas [*cutsatu*]” Lar (id.)».

Hegoaldeko lehen testu-lekukotasuna data gabeko L.ren «*Etzinduen suge zarrak ez kutsatu ez erakarri*» (San Tomasi zuzendutako otoitza, 2) dugu, OEHren arabera, eta baita beste bi haren AndS.

⁷⁶ Baina guztiak Aranaren 1882ko edizioak.

⁷⁷ *Korde*-ri buruz, OEHk dioskunez, egile giputzek darabilte, OAz geroztik.

⁷⁸ Orobat: «*K(h)otsatu*, empleado ya por Leizarraga, se documenta en textos de autores bajo-navarros. Los suletinos usan *k(h)ozatü* (Inchauspe tbn. *khozütü*). Hay además *kutzutu* en la Marcha de S. Ignacio (RIEV 1931, 352) y *kosatu* en un ej. septentrional moderno».

an. KS honetakoaz landa, XVIII.ean Mb. (*Mendibururen idazlan argitaragabeak*, ordea) eta LE (EKCn), eta gero Duhalde, Gco., Itur. eta Lard. eta Dv. (115 agerraldi).

Aurreko datuetarik L.ren Iparraldekoekiko zorra zein HH eta L.ren gainerako testuen eta KSren arteko lotura oso markagarriak gertatzen dira⁷⁹.

Are lotura nabarmenagoa *kutsatu*-ren agerraldi bakarra biltzen duen esaldian hitz horri *negargarriago*, *pozoi*, *eriozko*, *atsegingarriago* eta *oñazpiratu* eranstean.

(A2 / B / C+ / D) → [3-P].

- 73) *Laguntasun* ∴ [*< 3 >* ni naiz zure *laguntasunaren* bearrean; *< 4 >* nic mercei eztedan zure *laguntasuna*; *< 10 >* zure *laguntasunarequin* batean egoera negargarri onetatic irteteco; *< 10 >* confesio on bat eguiteco *laguntasuna*].

Lazar.rena lehen agerraldia baina bakarra da 200 bat urtez —eta ezezagun itzalpean baitzen 2004 arte, noski— eta Mg., Añ., Gco., Astarloa eta Izt.renganako jauzia dute lekukotasunek (Iparralde osoaz landa⁸⁰ falta dira Mb., Ub., AA).

HHn ez da *laguntasun*-ik eta bai «compañía, *lagunquida*, *elcargoa*, *alcargoa*, *soinquidea*», hain justu aurreko «compañero, *laguna*, *elcarguna*, *alcarguna*, *soinquidea*»tik.

Alabaina, Añ.ren «compañía, *laguntasun*»ek erakusten duenez, hitz hau «dohainik» zen L.rentzat, *-tasun* atzizkiaren merkeak hala bilakatzen duelarik eta, horrenbestez, ez da harritzekoa baina bai markatzekoa, L.ren testuetan bere HHn ez diren *-tasun* formak ugari aurkitzea: cf. Lakarra 2023a-n, ASz. Horrela 16. sarrerako *beartasun*-en bildu KSko gainerakoetan ere.

⁷⁹ Ohartzekoa da otoitz horretan L.k Iparraldetik hartutako hitz gehiago ere badela, *ohore*, adibidez.

⁸⁰ Horregatik egiten da hain markagarri «“(L; *Eskual*), compagnie, société, syndicat” Lh», eta xx. mendeko adiera horren erabilera bakanen bat.

Ohar bekio, bestalde, hitzaren erabilera aski berantiarrari: Mb.ren corpus erraldoian ez da adibide bakar bat ere EKCre arabera eta bakarra Cb. osoan [eta bera, gainera, 1882ko Aranaren ediziokoa], halaber.

P irizpidearen arabera, *negargarri* eta, batez ere *egoera* esanguratsua- rekin konbinaturik aurkitzen dugu; ikus sarrera horietako iruzkinak.

(F / H) → [2-P].

- 74) *Leialtasun* ∴ [$< 2 >$ *Leialtasunarequin* aguinte ura gordetcen bazuen berac eta beren ondorengo guciac beti zorionecoac].

OEHren arabera, Hegoan soilik OA 1745 b.l. Iparraldean, Voltoiren zalantzazko kasu baten ondotik, Gasteluzar, ES eta Baionako 1733ko dotrinan lekukotua; baita Xurion ere (EKC).

HHn «Lealtad, *leyaltasuna*. Fidelitas». Gero ere arrunta Iparrean eta —hiztegi horrez geroz— baita Hegoan ere: Ub., Egiat., Mg.en *Peru Abarkan*, Añ., AA..., nahiz ez Gco. (EKCn Cb. eta Mb. ere bai, baina bigarren horren laurak argitaragabeak ziren 1982 arte).

L.k iturri-hautagai asko ditu bere hiztegirako eta dagoeneko atziz- kiaz ikusitakoaren ondoren hainbat kasutan, arrunta bere erabi- lera KSn.

Erants bekio P irizpidearen arabera, *zorioneko*-ren erabilerari dago- kion iruzkin esanguratsua.

(B / D) → [2-P].

- 75) *Lenen* ∴ [$< 2 >$ heredaturic gure *lenen* guraso Adam eta Evagandic].

«Documentado en la tradición meridional» (OEH), Isastiren erre- frauak eta OA direlarik 1745 b.l. Gero, HHn «Primer, primero; primero, principal». «(Lar & Añ)» dakar OEHk eta baita «Lenen, ori bera esan nai deu Principe[k], nola Latinez badiogu, “*Principe locum tenere*, lenengo lekua edo leku lenena idukitzea” Lar Gram 391» (*apud* OEH, s.u.). Ondoren BurDot., Cb., Añ., Mg., Mb, Izt., Ub., etab.

L.k erabilia HH baino lehen eta gero eta, horrenbestez, KS eta L. ren arteko erlazioarekin bateragarri, agian erabateko ere.

Erants bekio P irizpidearen arabera *guraso*-ren erabilera (ikus sarre-
ra hori).

(A2 / B / C+) → [2-P].

- 76) *Mandatu* ∴ [< 1 > Cer da becatu etorquia edo originala? Azalduco dizuet bide batez *mandatu* bi eguiten ditudala].

Milia Lastur, Beriain eta Kapanaga Hegoaldean, EZ, Ax., Hariz-
mendi eta Gasteluzar Iparraldean 1700 arte. Ondoren ere hitz za-
baldua: Mb., Cb., LE, AA, Izt., Mg., Arrue, Añ., Dv., Bilintx,
Ag.... OEHk eta EKCK adierazten dutenez.

HHn «mandado, *mandatua*, véase mensaje. Lat. Mandatum»;
«mensaje, antiguamente mensageria, lo mismo que mandado, re-
cado, *mandatu*, *godadia*, *joairitza*. Lat. Mandatus, nuntius»; «(De
una) vía, dos mandados, *bide batez*, *mandatu bi*». Azken esamoldea
—bai HHkoa eta bai KSKoa— Axularri hartua dugu: «*Presuna ha-
serretuen artean [...] edireiten da ongi demonio gaixtoa, han bide batez
egiteintu bi mandatu* (Ax. 284)». Datu esanguratsuak KS eta HHren
arteko erlazioan (eta bien Ax.ekikoaz) eta beste horrenbeste L. ren
testu honen egiletasunaren alde ere.

P irizpidearen arabera, aipagarria *bekatu etorki*-ren erabilera.

(B / D) → [3-P].

- 77) *Mende* ∴ [< 2 > ibai miragarri onequin arrazoiaren *mendean* ceuz-
quen; < 2 > bere *mendean* cegoen zorioneco egoera onetan; < 4 >
etsaiaren *mendean* egon zala bere amatzat eta onen *mendean* bici-
tceco autu zuana. Cer bada Jangoicoaren escu gucialdunac ecin
gorde cezaquean Maria becatuaren *mendetic*?; < 5 > etsaiaren
mendean egotea; < 5 > aren *mendean* egon ciran; < 5 > etsayen
mendean egon etceradena; < 9 > eseriric bere gende eta *mendecoe*-

tatic homenageac artcen cituen demboran eta⁸¹ bere ordenac, bere *mende[c]oei* icara eraguiten ciotenean].

OEHren arabera «(Precedido de gen.). (Estar, vivir, caer...) bajo el poder de, bajo la autoridad de, bajo el dominio de, a cargo de, en manos de; a disposición de (...). Documentado en autores occidentales (tbn. en Goñi, Inza e Iraizoz) desde mediados del s. XVIII».

HHn «poder, dominio, *menea*, *mendea*, *boterea*, *podorea*»; «poderío, *almena*. Lat. Vires potentia» eta DVC hiztegian, «*mendea*, *menea*, poderío, dominio, jurisdicción». Baita *mendeko*-rentzat, «Siervo de Dios, *Jaincotia*, *Jaincotarra*, *Jaincoaren servitzaria*, *menpecoa*, *mendecoa*» ere.

Ondoren —Ub., Cb., Gco. eta gainerakoak baino lehen—, L.ren bi testu ezagun: SAgS. eta BurDot.

KSko adibide mordoa ere testu honen eta L.ren (hiztegiaren eta testuen) arteko lotura eta bere KSren egiletasuna bermatzera dator; adibide horietan, azkenik, *autu*, *guzialdun* / *guziadagikeana*, *miragarri*, *zorioneko* eta *egoera* guztiz markagarriekin batera dugu.

(A2 / B / C+ / D / K) → [3-P].

- 78) *Mespreza* ∴ [< 9 > begui oequin claroro icusico dezue cembat igui duan Jangoicoac, cembat jaiquierazten duan Jangoicoaren becatua[ga]naco *mespreza*, aserrea eta gorrotoa].

OEHren arabera, hiru hiztegitan (HH, Añ. (G), Maurice H.) baina testuetan bat ere ez XVIII.ean eta soilik Astarloa (1818) eta Kortazar (1903) XIX-XX. mendeetan. EKCK ez du ezer interesgarririk gehitzen ehundaka *mezpreza(tu)* izan arren.

HHn «despreciable, *urruingarria*, *mezprezagarria*, *utsasgarria*, *auquezgarria*. Lat. Contemptibilis»; «despreciador, *urruñaria*, *mezpreziaria*, *mezprezatzallea*, *utsastaria*, *auqueztaria*. Lat. Despector»; «desprecio, *urruña*, *mezpreza*, *utsasa*, *auqueza*. Lat. Contemptus, despectus»;

⁸¹ Tatxaturik *demboran eta* eta gero berririo *eta* ezarririk.

«despreciar, *urruindu*, *mezprezatu*, *utsastu*, *auqueztu*. Lat. *Spernere*, *contemnere*», eta baita «menospreciador, menospreciar, menosprecio; véase “despreciador”, “despreciar”, “desprecio”» ere.

Erabat markagarria eta esanguratsua KSkok lekukotasuna, HHrenarekin batera: bakarra 1800 b.l., hainbat hamarkada aurreratuz OEHko data.

P irizpidearen arabera, ohartzekoak dira konbinaketa ezberdinetakoko *klaruro* eta *igui*-rekin egindakoak (ikus dagozkien sarrerak).

(A2 / B / G1 /→ [3-P]).

- 79) *Miragarri* ∶ [< 2 > ibai miragarri onequin arrazoiaren mende; < 3 > gordetze miragarri onequin; < 3 > batasun miragarri bat dauca; < 4 > providenci miragarria eta beti izandu dion amodioa; < 5 > ipiñitaco leguen ordena miragarriac].

OEHk «de uso general en todas las épocas y dialectos» jotzen du, baina hutsune aipagarria da horren erabileran Hegoaldean HH baino lehen (OA da lekuko bakarra). L. aurreko Iparraldean Leiz., EZ, ES nahiz Ax.engan ditugu eta zalantza gutxi da L.k horietariko batetik (Ax.engandik seguruenik) hartu zuela.

HHn *arrigarri* eta *miragarri* agertzen dira, s.u. «estupendo», «maravilloso», «pasmoso» eta «portento», OEHk dioenez; azkenengoan *miraria* eta *izucaria* gehitzen zaizkio *miragarri*-ri eta ondoko «portentoso»n *mirariquiña*, *izucaria* eta *miragarria*.

1745. urteaz geroz BurDot., AndS. eta *Korografian* ere bada, egilearen hitz honekiko atxikimenduaren lekuko, baita beheraxeago *mirari* sarrera ere; ondoren AA, LE, Cb., Añ., Mg., Itur., etab.

Horrenbestez, ez da mespretxatzekoa L. eta haren testuen inguruan eratutako katea eta KSkok goiko bost *miragarri*-ak ere froga erantsiak bide ditugu L.ren egiletasunaren alde (batean, gainera, *bata-sun miragarri* bikotea eta beste batean *arrazoiaren mende* kide aipagarriak ere ditugarrik).

(A2 / B / B1 / C / C+ / D / K) → [3-P].

- 80) *Mirari* ∴ [$< 1 >$ Mariagan eguiten dituen *mirari* andiac; $< 1 >$ azaldu ditzagun *mirari* oec zuenzat prochugarriac izan ditezqueen moduan; $< 4 >$ Maria bere lendabico sortcean izan zala santa eta becatu etorquico gordea eta au da Jangoicoaren *mirari* andien arteco Mariaganaco bere providencia miragarria; $< 4-5 >$ beti izandudion amodioa drist erazotcen duan *mirari* guztiz andi bat; $< 5 >$ Arr[i]tceco dinaco *miraria* da iturri usteletic ur fresco, garbi, ederra irtetea eta sustrai edo arbola pozoituac fruita osasungarria ematea; $< 5 >$ Onelacoa da, bada, gaur arrituric icusten degun *miraria*; $< 6 >$ Eceri barcatu gabe, *mirariac* erraz eguiñaz].

Hegoaldeko lekukotasunetan soilik «XVIII. mendearen erdialdetik» diosku OEHk, eta Iparralderako Harizmendiren «adibide ilun» bat eta Xalbador eransten ditu. Hegoaldean gero, Mg., Añ. eta LEn aldarak aipatzen dira eta XIX. mendea baino lehen Peñaflorida, Cb., Zuzaeta eta Ub. ere lekukotzen dira.

Alabaina, OEHtik bertatik atera gabe, 1750 baino lehenago lekukotasunak hitzaren historiaren ulerpen zuzenerako ezinbestekoak dira: hasteko, 1745eko HHn «admiración», «maravilla», «milagro» eta «portento» sarreretan agertzen da; gainera: Urqz. 79: «*Isabel zeure lenkusinia / dago mirariz beterik eta urte bereko*»; AzkS. ko 47: «*Gazterik lirañena [...], zintzo, yakintsu, zur, gozo guziakikoa, ta zeru guzien miraria*». L.ren hitz honekiko isuria erakusten dute, orobat SAgS. 12ko «*esan zuen ona zala [argi ura] eta ez beterik. Au miraria! Ona baizik ez?*»ek eta BurDot.ko «*Jainkoa zitze-kala mirariz*»ek⁸².

Labur: hitza gutxi edo asko zabaldua zen HH aurreko Harizmendi, Urkizu eta AzkS.ak erakusten duten bezala eta baita Hiztegian hitzak duen kokapenak sarrera ezberdinetan. Halere, 1745 ondorengo hitzaren hedaduraren zati handi bat —handiena zalantza gabe— L.ren eraginari zor bide zaio.

⁸² Markagarri eta esanguratsu iruditzen zait Cb.ek 149 agerraldi ekartzea, Ub.ek 11 eta Mb.k bakarra (eta bera 1982 arte argitaragabe izan zen dotrina batean); ikus 8. atala: «Eranskina Mendiburuz».

KSko erabilera datuek ere (7 agerraldi 10 orrialdetan) azalpen horren alde egiten dute eta are sendotasun gehiago ematen dio P irizpideak, *protxugarri*, *bekatu etorkiko*, *miragarri*, *dinako*, *pozoitu* eta *osasungarri*-rekin konbinaturik ikusten baitugu esaldi ezberdinetan.

(B / C+ / K) → [3-P].

- 81) *Mugarri* ∴ [< 8 > becatuaren ecarrai edo efectoa, esan nai det Profetarequin batera becatuac Jangoicoarequin gure arteco *mugarritzat* pareta andi bat ipinten duala].

Hegoaldean beharrezko da OEHko definizio orokorretan ez gelditzea —«Bien documentado al Norte (excepto en suletino) hasta finales del s. XIX. Al Sur se encuentra desde mediados del s. XVIII, siendo frecuente sobre todo en el s. XX»— eta zehaztasunetan sartzea. Iparraldean, besteak beste, Leiz., Etxeberri biak eta Ax. zituelarik, zalan-tza gutxi da handik hartu zuela L.k eta hain ugari islatu HHn: «“Lindero, linde”; “aledaño”; “hito que divide los términos, *muga*, *mugarria*” Lar. “Acirates, las lindes de las heredades entre sí, *lurren*, *soroen*, *landen mugak*, *mugarriak*”, Ib. “Desacotar, [...] *mugarriak kendu*”, Ib. “Acotar montes, prados, poner cotos, [...] *mugarriak ifini*”, Ib. “Término, mojón”; “aprear tierras, *lurrak mugatu*, [...] *mugarriak ifini*»».

Ondoko lekukotasunak ere ezin esanguratsuagoak dira L. eta KS-ren erlazioaren alde: Mg., Añ., AA eta Izt.z landa, LitG. eta LitB. ko testu ugari-erraldoiek kanpo uzten dute, L.ren SAgS.aren (10. «*San Agustiñen argi-itxasoari etzion Jainkoak ipiñi muga-arririk, ez ta ubaztarrik ere*») eta KS honen salbuespenekin.

Nabarmena L.ren funtzioa Ipar-Hegoaldearen arteko zubigintzan eta baita haren lotura bi testuekin, SAgS. eta KSrekin. L.ren egiletasunaren alde dator, halaber, testuingurua: cf. esaldi bereko *ekarrai* (ikus iruzkina sarrera horretan).

(A2 / B / B1 / D / F) → [3-P].

- 82) *Naigabe* ∴ [< 3 > beste neque eta *naigabe* guciac; < 6 > Ote da bidegabe eta *naigabetatic*? Ez bada, bere sortcean *naigabeac* ezpaci-

tuan; < 7 > mundu onetaco *naigabe* as[c]otatic; < 7 > gose-egarri eta beste *naigabe* guciac; < 7 > ez mundu onetaco *naigabetatic*, baicican becatutic; < 9 > calteac, *naigabeac* eta animan eguiten dituen soilmenac; < 9 > sufrierazotcen cion asco pena eta *naigabe*; < 10 > neque ta *naigabe* eta eriotzara condenatu dituen; < 10 > Zurearen antceco humiltasun bat gure *naigabetaraco* paciencia andi bat].

«Lehen agerraldiak XVIII. mendearen lehen erdialdean Ipar nahiz Hego» (OEH), Ht. (1741) eta HH (1745) barne. Ez dirudi, halere, L.k Ht.en VocGr.tik ezagutu zuenik, lehenago AzkS.an (1737) erabilia baitzuen («*Ceñac Virgiñari ematen diauzten naibagueric andienac*», 52)⁸³; ez da eragozpenik, aldiz, Iparraldeko garaiko testu-lekukotasun bakarrarekin: «*Gambia detzakat bozkariorat zure nahi gabeak*» (Xurio III 30, 5)⁸⁴.

HHk «tribulación, *ansia, naigabea*. Lat. Tribulatio»; «molestia, *acai-tsa, atsecabea, naibaguea*. Lat. Molestia»; «sentimiento, pena, dolor, *sentimentua, atsecabea, naibaguea*. Lat. Dolor».

HH ondotik ia edozeinek darabil (Cb., Mb., Ub., Gco., Mg., AA, Añ., LE...); OEHk dakarren «G-azp» hori Iñaki Segurola zenari zor bide zaio.

Azkenik, markagarria da KSn zenbat aldiz agertzen den hitz hau, 10etan guztira, ia orrialdeko behin eta, gainera, agerraldi horietako bitan L.k berak asmatu *soilmen* eta *sortze*-rekin konbinatuaz, *gose-egarri*, *bidegabe* eta *humiltasun*-ekin enparauetan.

(A2 / B1 / D / J / K) → [2-P].

⁸³ Gainera, esanahiak pixka bat ezberdinak baitira: «Affront, déplaisir, persécutions» (Ht.en VocGr.); «Tribulación, molestia, sentimiento, pena» (HH); Ht.ez ikus, Lakarra 1991 eta 1994, eta Urgell 2009.

⁸⁴ Litekeena da Xuriorengandik *zorion* ezagunaz landa (cf. Lakarra 2023b, 2023c) gehiago ere hartu izana; horrela, esaterako, —eta soilik HHko A letrako sarreretan— Blanca Urgellek gogoratu dizkidan *arraizia*, *art(h)agabe* eta *deskustu* eta *higuintza* pareta (Xurioren testuan elkarrekin agertzen direnak), *erorka*, *esker-emaile*, *eskuko* eta *faltiar* (cf. Urgell 2000: 976), tartean Xurio eta HH are gehiago lotzen dituen akats bateratzailerren bat.

- 83) *Negargarri* ∴ [< 5 > cembat *negargarriago* dan pozoi eriozcoaz cuntsatua egotea; < 5 > cembat *negargarriago* dan eztabaida batean ere; < 8 > O, egoera *negargarria*! Ah! Eta onelacotzat daucazue becatuaren mendean; < 10 > egoera *negargarri* onetatic].

«Lekukotua Hegoan XVIII.etik eta Iparraldean Pouvreau, XIX.eko behe-nafarrerazko testu batean eta Lafittengan; *negargarri* Hegoaldeko testuetan eta *nigargarri* Iparraldean, Orixek biak darabiltza» (OEH). Zehatz liteke XVIII. mendean 1745 b.l. Urkizu durangarrak dakarrela baina zalantza egin genezake hori ote den ondokoen iturri (ez da L.ren HHko liburu erabilien zerrendan), baita poligenetikoa denik ere.

HHk «Fúnebre, *negargarria*»; «Luctuoso, *lantugarria*, *negargarria*» dakartza eta ondoren Añ.k, AAk, fB.k... dakarte 1800 ondoren, soilik Cb., Mb.ren bi adibide eta Mg. XVIII.ean (EKC).

Nahiz —Blanca Urgellek aipatu didan bezala— ez den ezinezko hitz herrikoia izatea —berak markatzen duen legez ‘negar eragiten duena’ usadio zaharrekoa da, ez berrikoa (‘zertu daitekeena’)—, ondoko datuek erakusten bide digute KSren egileak eta L.k isuri handia zutela hitz honetaz eta *-garri-z* eratutakoez: hasteko KS honetan 9 *atsegingarri*, 70 *konsolagarri*, 79 *miragarri* (5 aldiz), 80 *mugarri*, 82 *negargarri* (4 aldiz), 89 *osasungarri* (bitan) eta 95 *protxugarri* darabiltza, kopuru aski aipagarrian hain testu laburrerako.

Bestalde, horiek baino lehen L.ren AndS.k ere bazekarren *negargarri* birritan eta arestian (Lakarra 2023a) ikusi dugunez, baita ASk ere (1740)⁸⁵ eta horrenbestez KSko hauek areagotzen dute L. eta testuon arteko lotura.

Halaber, gehitzekoa da (P irizpidea) KSko erabileretarik bitan L.k sortu *egoera*-rekin datorkigula eta *kutsatu*, *pozoi eriozko* eta *eztabaida*-rekin gainerakoetan; ikus sarrera horietan.

(B / C+ / F) → [3-P].

⁸⁵ Lakarra 2023a, s.u. *admiragarri* dagoeneko aipatu genuenez, Urgellen zenbakien arabera (2000: 596) L.k HHko A letran 15 ditu atzizki honekin eratorriak, lehendik lekukotu 4 soilen aurka. Ikusi dugunez, gainerako testuetan ere ugari dira *-garri*-dunak.

- 84) *Oarmen* ∶ [$< 6 >$ *oarmen* ansidunac edo importanteac emango di-guen iru zatitan].

OEhk soilik Mb.ren aipuak dakartza hitz honi buruz (EKCren arabera 4 agerraldi dira) eta litekeena da L.k harengandik hartua izana (cf. *etorki*, *exatabaida*, *gose-egarri*; ikus 40. eta 48. sarrerak), Mb.ren eta L.ren arteko harremanak ezaguturik kontrakoa izan arren egiantzekoena⁸⁶. Alabaina, nahiz HHk ez dakarren *oarmen*, oso markagarria da ez zuela alternatiba jakin eta argirik 1745ean: «atención, *arreta*, *oarra*, *oarcuna*, *oarrera*»; «observación, *oarra*, *oarrera*, *oarquera*, *arreta*». Badirudi, gainera, *-men* atzizkiarekiko zaletasuna gehitu zitzaiola HH ondoren, haren idazkietarik antze-man litekeen bezala (*aitormen*, *gertamen*, *gezurtamen*, *gozamen*, *itxe-demen*, *prestamen*, *urrikalmen*, *etab.*). Testu honetan bertan ere badugu *soilmen*, HHn asmatu hitza, testu honetako eta EEko hiz-tegiez landako aipuekin.

Bestalde, KSn ez da *oarmen* kasu bakar bat baino eta kontuan har-tzekoa da bertan berarekin dakarren *ansidun* hain esanguratsua (ikus dagokion sarreran), HHz landara inork ere ez baitarabil tes-tuetan Azkueren *Ardi galdua* baino lehen (soilik Dv.en, Maurice H.en eta Azkueren hiztegiek); gero, Mb.ren ondotik —baina oso berandu gure auziarekiko— Lizardik, Lauaxetak, Gazteluk, Miran-dek, Erkiagak eta Larrekok.

Ez dirudi, horrenbestez, *oarmen ansidun* sintagma inork erabili due-nik euskararen historian eta ezta, beraz, KSn L. ez den beste inork erabil bide zezakeenik eta, hortaz, testu honen originala hark sor-tua genuke.

(A1 / E / H) → [3-P].

- 85) *Oiezbezelako* ∶ [$< 5 >$ Andia da bere aldecoi edo circunstancietan: Jangoicoac *oiezbecelaco* bideren batez; $< 7 >$ Arqitcen det bere

⁸⁶ Beste aukera bat tarteko kopiagileren batek hartzea litzateke, jakina, baina egokiago deritzogu testuko azalpenari.

guciequico Providenciatic ipini cituen leguen gaña igarotcen dala eta baliatcen dala *oiezbecelaco* bideaz].

Zalantza gutxi behar luke L.ren iturriaz: «Une chose bien extraordinaire, *gauza bat ohiezbezalakoa*» Ht.en VocGr., 358. Hortik HH: «Extraordinario, *oiez bezalakoa, oiezlakoa*» (mendebalerako moldaketa eta guzti); eta geroago Dv.: «*Ohiezbezalakoa*, inusité, inaccoutumé, extraordinaire, étrange», eta Maurice H.: «*Ohi ez bezalakoa aroa, egitatea, iaunztura, barazkaria*, [...]»; *oiez lakoa* (V), [...] qui n'est pas habituel».

Testuetan Izt., Lard., Arrue, TxAg., T. Agirre eta Orixo soilik 1936 arte (ez Cb., Mb., Mg., Añ., AA, Gco., etab.) OEHN; ez dugu aurkitzen gehiago EKCn ere.

Horrenbestez, HH eta KSren arteko erlazioa ezin estuagoa adierazten du eta, beraz, baita L.ren egiletasuna ere bistakoago egiten.

Are gehiago, P irizpidearen arabera *aldeko*i eta *guziekiko* larramenditar garbiak aurkitzen ditugularik konbinaketa ezberdinetan (ikus beren sarrerak iruzkinetarako).

(A2 / B / D / F) → [3-P].

- 86) *Ondasun* ∴ [< 7 > iduripenezco honrac, atseguintasunac eta *ondasunac* galdu; < 7 > galdu bear dituzue zuen *ondasunac*; < 7 > zuen *ondasunac* galtcera; < 8 > *ondasun* guciac pobreak emanaz; < 10 > Ontasun utsa dan zuen maite zaituzten, zuei izatea, bicia, osasuna, *ondasunac* eta beste gracia asco eman dizuen Jangoicoaren etsaiac cerate].

OEHrentzat soilik Hegoaldekoa, 1745 aurretik RS, Lazar. eta Cap. rengan lekukotua. HHn hainbat sarrera eta zertzeladatan: «“Acaudalar, hacer caudales, *ondasunak biltzea*” Lar. “Medios, caudal, rentas, *ondasunak*” Ib. “Bienes libres, burgemáticos, [...] *ondasun eskuakoak*” Ib. “B. concejiles, *iri-ondasunak*” Ib. “B. eclesiásticos, *ondasun eleizakiak*” Ib. “B. gananciales, *ondasun erabazkiak*” Ib. “B. mostrencos, *ondasun jaberik bageak*” Ib.».

Poligenetikoa seguruenik (L.k RS Eranskinean darabil soilik [cf. Lakarra 1996a, 1997b; Urgell 2002b], Lazar. ez baitzuen ezagutzen, eta Kap. ere ez da bere iturri seguruena...), beharbada mendebaleko ahozko euskaratik jasoa.

Erants bedi 1745 ondotik —Cb., Ub., Mb., LE, AA, Mg., Añ., As-tarloa eta beste askoren aurretik— BurDot.koa dela lehen testu-lekukotasuna eta badakar AndS.an, SAgS.an eta San Kasimiroren otoitzean ere. Halaber, arestian ASk (1740) dakarrela aurkitu dugu, urte batzuk aurreratzen duelarik L.ren lehen lekukotasuna eta sendotzen haren egiletasuna. Orain are gehiago KSn izanik eta hiru orrialdetan bost aldiz erabilia, gainera.

Azkenik, ohar bedi aztertutako hitza L.k asmatu *atsegintasun* eta *ontasun*, *izate* eta *irudipenezko*-rekin (ikus dagozkien sarrerak) konbinatua dela esaldi ezberdinetan.

(B / C+ / K) → [3-P].

- 87) *Oñazpiratu* ∴ [*< 5 >* ambat atseguingarriagoa dala sugue madaricatu *oñazpiratcea* eta berari burua ausitcea: cembat negargarriago dan eztabaida batean].

Ez da hitzaren agerraldirik ez Ipar ez Hego 1745 b.l.

HHn «*pisar, calcatu, zapatu, oindicatu, aurizquitu, oñextatu*» eta «*pisador, calcaria, oñextatzallea, aurizquizalea*» eta «*pisado, calcatua &c.*» gehi «*pisotear, véase pisar*».

Hurbilago, «supeditar, sujetar *oñazpitu*. Lat *suppeditare*»; «supeditación, *oñazpitcea*. Lat. *Suppeditatio*»; «supeditado, *oñazpitua*. Lat. *Suppeditatus*»⁸⁷, dakar eta gero Añ.k, *Esku-liburua* eta *Misionari Euscaldunan*, fB.k eta Otaegik darabilte; *oñazpiratu*, aldiz, Beobide, Iturzaeta eta ondokoek (Antia gehitzen du EKCh).

Halabeharra dirudi baina hurbilegi testukotik L.ren egiletasunarekin bateragarri izan ez dadin. Azkenik, hara esaldi berean datozen

⁸⁷ Blanca Urgellek markatu didanez, «itzulpen etimologiko» garbia dirudi L.k egindakoak; ikus Urgell 2004.

atsegingarri, negargarri, pozo, eriozko eta kutsatu esanguratsuak (ikus dagozkien sarrerak).

(A1 / E / F) → [3-P].

- 88) *Onegiñ* ∴ [$< 10 >$ artu izandu ditugun *oneguiñen* ezagueraz beteric zugana gatoz zure mendean sartceco].

L.ren hitza HHn, «beneficio, *oñeguiña, onequindea*. Lat. Beneficium»⁸⁸ eta orobat «*Ceruco oneguiñac artu bear dira esquerric asco-requin*», s.u. «acción de gracias». Baina are lehenagotik dugu L.ren beraren AzkS. 49: «*Pagu au merezi zeuen zeure onegiñak?*», Hegoaldeko lehen lekukotasuna.

L. ondoren Cb. (soilik 2 adibide), Añ., Gco., Izt. eta Lard. (OEH), baita Mg., Zabala, LE (EKC)⁸⁹.

Orain KS ere eransten delarik lekukotasunen zerrendara (eta kasu aldamenen daramatzan jatorri bereko *mende* eta *ezaguera*-ri, ikus iruzkina s.u.) argi da KS eta L.ren arteko lotura eta L.ren egiletasuna.

(A2 / B / B1 / E) → [3-P].

- 89) *Ontasun* ∴ [$< 10 >$ Bai becatariac, *ontasun* utsa dan zuec maite zaituzten, zuei izatea, vicia, osasuna, ondasunac eta beste gracia asco eman dizuen Jangoicoaren etsaiac cerate].

Iparraldean 1745 b.l. hainbat lekukotasun, Leiz., Materra, EZ, Ax. eta Ht. 1741 barne. Hegoaldean HHn «bien, el bien, *oná, ontasuna, onguiá*»; «bondad, *ontasuna, ongundea*», eta 1745 ondoren Cb., Mb., Añ., etab.

Baina Hegoaldeko lehen testu-agerraldia 1737an genuen, Axularrengandik seguruenik, L.ren AzkS. 52: «*Ainbeste egin diauxtan ontasunez*».

⁸⁸ Hemen ere itzulpen etimologikoa dugu HHkoa.

⁸⁹ Kapanagaren *onegino* ere gainerakoekin lekukotu da baina ez da parekagarri, jakina.

Oraintsu ezagutu ASk ere (1740) badakarrelarik, egilearen lehen lekukotasuna ez du aurreratzen baina bai areagotzen egiletasunarekiko ziurtasuna. Zalantza-izpirik bazen L.rekiko zorraz, hara orain KS honetako lekukotasuna.

Itxuraz poligenetikoa dirudien arren (Ipar eta are Hego, HH aurretik) ez da horrela, bai AzkS. eta bai ASren egiletasunagatik —hots, L.renak direlako Hegoaldeko HH aurreko bi lekukotasunak— eta, halaber, L.k batez ere inorengandik (Iparraldetik) hartuak diren hitzetan gorde ohi duelako bereziki HHn *-tasun* eta oso gutxitan eransten, aldiz, bere aldetik.

Azkenik, P irizpidearen arabera, aipagarri dira esaldi berean agertzen diren *osasun* eta *ondasun* ere (ikus sarrerak).

(A2 / B / C+ / D) → [3-P].

- 90) *Osasungarri* ∴ [< 5 > Arritceco dinaco miraria da iturri usteletic ur fresco garbi ederra irtetea eta arbola pozoituac fruita *osasungarria* ematea; < 5 > ederra eta *osasungarria* dator jatorri ustel eta becatari arrazatic].

«Documentado en Pouvreau [*Philotea*] y en textos meridionales de los ss. XIX y XX» (OEHn, s.u.). HHren ondotik Izt. eta Arrue (OEH), LE, Zabala, Añ. (EKC), etab., baina ez Cb. eta Mb.

Markagarria da HHn «saludable, *osasungarria*, *senderagarria*, *sensera*, *senseragarria*» eta «saludablemente, *osasungarriro*, *senseragarriro*, *senserqui*, *senserquiro*, *senseragarriro*» eratu zituela baina aipatu berri dugun *osasungarri*-ren segizio laburraz landa, ezer gutxi lortu zuelarik gainerako bi sarreretako eratorriekin.

Datu hauen guztien aurrean, ez dirudi L.k SPrekiko zorrik duenik (ez da bere iturrien zerrendan dagoeneko markatu denez) eta egiantzekoago dirudi berak eratutako hitza dela, HHko eta bere testuetako hainbat bezala (cf. *alderandu*, *ansidun*, etab. § 7.1eko F sailean bilduak).

Esanguratsua da KS izatea Iztueta arteko testu bakarra. P irizpidea-ri dagokionez guztiz aipagarriak dira *osungarri*-k zalantza gutxiko *dinako* eta *jatorri*-rekin eta baita *fruta*, *mirari* eta *pozoitu* esangura-tsuekin dituen konbinaketak; ikus dagozkien sarreretan.

(A2 / B / F) → [2-P].

- 91) *Oxtasun* ∴ [$< 7 >$ nolacoa izan oi ezta zuen *oxtasun*, ezeguinera edo inaccioa urte osoetan becatuan egoteco].

Mattera, SP eta Tartasen testuetako lekukotasunak badira, L.k ohikoago iturri duen Ax.ez landara, baina agian egiantzekoago dugu: «Froideur en fait d'amitié, *hoztassuna*» (Ht.en VocGr., 365).

Gainera, HHn «frialdad, *otza*, *oxtasuna*» segurtasun handiz Iparraldeko eredu batetik hartua dugu (gogora *-tasun*-ez: 16. sarrerako *beartasun* edo beheraxeago 93. sarrerako *pisutasun*). Gero Cb., Mb., Gco., Añ., Mg., Astarloa, Zabala, Itur., etab.

KSrena ez da ohiko HHrekiko zorraren edo gutxieneko loturaren beste adibide bat baino; alabaina, pasartearen eta, ondorioz, sermoiaren egiletasunaz ezin ahantz, aztergaiak aldamenean dakarren HHko *ezeginera*, erabateko testu-hapaxa, OEHn bertan ere (eta EKCn orobat) falta dena, horrek demaion frogatzen izaera pisuzkoarekin (ikus iruzkina dagokion sarreran).

(A2 / B / D) → [2-P].

- 92) *Paregabeko* ∴ [$< 1 >$ lendabico sortcean berari bacar bacaric eguin diozcan mesede *paregabecoac*].

Iparrean *paregabe* aski lekukotua (ez Leiz., baina bai Mattera, Ax. eta EZren *Noelak*) 1745 b.l.; Hegoan soilik Lazarraga eta Barrutia, orduan argitaragabeak. HHk «(Sin) par, *parebaguea*». Atzizkiaren forma gorabehera, Ax.engandik hartua izan liteke (nahiz litekeena den poligenetikoa izatea, Lazar. eta Bar. gogoan) eta hortik dagoe-neko 1740ko L.ren ASn. L. ondoren Cb., AA, Izt., Lard....

Paregabeko-rentzat, aldiz, OEHk Iparraldean «*Bozten baitute arima paregabeko extitasun batez* (SP Phil. 527)» eta «*Zure bizitasunaren*

indarra eta edertasuna paregabekoak direla (ES 87)» dakartza; fitsik ez Hegoaldean.

L.ren AndS.ak ere *amodio paregabeco* du; gero Cb., Oe. eta Zuzaeta ditugu (ez Mb.) 1800 b.l. eta Añ. eta Gco. ere bai (Izt.k 4 *parebageko* EKCren arabera) baina LitB. eta LitG.ko askok faltan dutelarik.

Poligenetikoa izan litekeelarik, KSren egiletasunaren alde ezin erabili erabateko froga gisa, genioen Lakarra 2023a-n oinarriaz, baina eratorria bera kontuan izanik indartsuago bilakatzen da orain L.ren aldeko hautua KS honetan eta lehen baino garrantzi gehiago eman beharko, agian, ESren lekukotasunari.

P irizpidearen arabera oso markagarria da esaldi berean *sortze* agertzea.

(A1 / C / D / H) → [3-P].

- 93) *Pisutasun* ∴ [*< 3 >* macurtcen gaitu gaitcera, ematen digu oneraco *pisutasuna* eta ecarri digu illbearra eta beste neque eta naigabe guciac].

Materra, Ax., SP, ESKo, Aranbillaga eta Xurio (EKCn 5 agerraldi) HH aurretik (inor ez Hegoaldean). HHren arabera: «Gravedad, peso, *pisua*, *pisutasuna*, *astuna*, *astundea*»; «pesadez, *pisua*, *astuna*, *pisutasuna*, *astundea*»; «Cargazón de cabeza, *buruco becardea*, *pisua*, *pisutasuna*»; «Pelmacería, pelmacitud, *astundea*, *pisutasuna*, *zabarqueria*, *enaseria*». Zalantza gutxikin (cf. *-tasun* atzizkiaz dagoeneko ikusiak) Iparraldeko testuren batetik, seguruenik Ax.rengandik, hartutako hitza.

HH ondotik soilik Gco., LE, Oteiza, Jauregi OEHren arabera, baina baita Cb. eta Mb. —nahiz soilik agerraldi bana— eta Baratzart ere (EKC).

HH eta KSren arteko lotura ez du *pisutasun*-ek ez ezinbesteko eta ezta aipagarritasunik gabeko ere bilakatzen; haatik, lotura hori eta L.ren egiletasunaren aldeko frogak sendotu egiten dira esaldiko *ilbearra* eta *naigabe* ere (ikus iruzkina s.u.) kontuan hartuaz.

(A2 / B / D) → [2-P].

- 94) *Pozoi / pozoitu* ∴ [$< 5 >$ cembat negargarriago dan *pozoi* eriozcoaz cutsatua egotea, ambat atseguingarriagoa; $< 5 >$ sustrai eta arbola *pozoituac* fruita osasungarria ematea?].

Lehena «Documentado en todas las épocas y dialectos» OEHren arabera, baina soilik Mikoleta (orduan argitaragabea) L. aurreko Hegoalde osoan; garai berean, aldiz, Iparraldean Leiz., EZ, Ax., Tartas, ES nahiz SPren *Imit.*

HH ondoren, Hegoaldean, AndS. (bitan), Cb., LE, Gco., AA, Lard., Mb. —1982an argitaratu testua, ordea—, Mg., Haraneder, Uriarte, etab.

Baliteke L.k Iparretik Hegora ekarri eta bertakotu izana; KSrena HHren zordun bat gehiago litzateke edo, zehatzago testuaren L.rekiko zorraren lekukotasun erantsia; are gehiago kontuan izanik, bere esaldi-kide *eriozko* eta *kutsatu*-rekin hori bera ikusi dugula (cf. sarrera horietan).

Pozoitu-ri dagokionez, HHn «emponzoñar, tiene raíz Bascongada, *pozoitu*, *pozoindu*»; «emponzoñado, *pozoitua* &c.» eta «envenenar, *pozoitu*, *pozoindu*»; «envenenado, *pozoitua*». Bestalde, HH ondoren *pozoitu* berriro XX. mendean agertzen da Hegoaldean (tartean Gco. *pozoatu*); puntu hau gehi aipatu dugun HHko «bataio» hori lirite-ke KS eta L.ren arteko loturarik larrienak.

Gehi bitez esaldi bateko *negargarri*, *eriozko*, *kutsatu* eta *atsegingarri* eta besteko *osasungarri* (P irizpidea); horien bidez nabarmen areagotzen da L. eta KSren arteko erlazio berezia eta are KSren pasarte hau eta testua bera ere L.ren eskutikoak izan litezkeela baieztatze-ra garamatza.

(A2 / B / B1 / D) → [3-P].

- 95) *Protxugarri* ∴ [$< 1 >$ Azaldu ditzagun mirari oec zuenizat *prochugarriac* izan ditezquen moduan].

Lakarra 2023a-n, «*Probetxuzko*. HHn “provecho, viene de el Basquense *prochua*, *progoisoa* que significa lo mismo, *etontza*. Lat. Utitas,

commodum» ikusi genuen. Ez dirudi Aranbillagaren *progotxuzko* L. ren iturri izan zenik eta are gutxiago 1745 ondoko Haraneder. Errazago da pentsatzea Hegoaldean zabaldua zela hor euskarazkotzat «bataiatzen» den *protxu* (eta, noski, Cb., Gco. eta gainerakoen *probetxu*).

ASren Lrekiko loturarako, kontuan hartzeko dira testu hartako *negarrezko* eta *soseguzko* ere; bestalde, lehen agerraldi absolutua dugu eta HHko «bataioak» L. ren ASren lekukotasunaren alde egi-ten du.

Protxugarri-ri zuzenean dagokionez, SPren hiztegiko eta *Philoteako* lekukotasunak dira 1745 b.l. Iparraldean, bat ere ez Hegoan.

HHn «provechoso, *onicaya*, *etontsua*, *prochugarria*. Lat. *Proficiuus*, *utilis*».

Gero LE, Gco. eta Etxeberriarenak dira, baina ez gipuzkerazko ez bizkaierazko 1800 arteko inorenik ere. Horrenbestez HH eta KSren arteko lotura asko areagotzen da eta baita L. ren egiletasuna oso egiantzeko bilakatzen ere.

P irizpidearen arabera aipatzekoa esaldi berean ageri den *mirari* (ikus sarrera iruzkinerako).

(A2 / B / F) → [3].

- 96) *Sinisterazo* ∴ [< 3 > Jangoicoaren amatzat aututaco Maria gracion sortua eta becatu etorquitic gordea izan zala *sinisterazotcen* digu arrazoiac, siniste au eguiztatcen due Elizaco gurasoac; < 3 > Bai arrazoiac *sinisterazotcen* digu].

OEhk *sinitserazi* sarreran formazko hainbat aldaera ematen ditu (-ñh-, *sinetserazi* [+ -nh-], *sinistarazi*, *sinisterazi*, *sinetserazo*, *sinitserazi* [+ -erazi, -erazo], *sinestarazi*, *sinisterazo*, *siniserazi*, *sinista-erazi*, *sinista-arazo*, *sinistu erazo*, *siniztu erazi*, *sini(t)serazo*, *sinetsierazi*, *sine-tsazi*, *zinetzarazi*, *ziñestu erazo*, *txinistarazi*, *ziñestarazi*).

Iparraldeko agerraldi ugari da 1745 b.l. (Leiz., Ax., EZ, Tartas, Oih., ES, SP) baina bakar bat ez Hegoaldekorik. HHn «persuadir a otro, haziendole creer, *sinisterazo*, *sinisteraci*» datoz.

Hegoaldeko lehen testu-lekutasuna HHren hitzaurreko bat dugu: «“Gezurtxo batekin hori sinisterazo nai izandu digu” Lar DT cciv»; gero OEHk Lg., Ub., Mg. (-erazo), etab. dakartza baina ez Cb. eta bai Mb., nahiz soilik argitaragabeetarik: «“Egia dela sinisterazi naiez ezarzen dut nere firma” IArg I 225 (345 siñisterazi)». EKCK Cb.ren *sinisterazo* bi dakartza (bata 1882ko edizio ezagunekoa) eta Añ., Izt., Lard. hurrengo mendean, gehi Kirikiño eta Erkiaga XX.ean. EKCN bertan *sinisterazi* Cb.ren beste bi (baina hauek ere delako 1882ko ediziokoak), Mb.ren beste bi (baina 1982an argitaratuak), eta Ub.en bakarra XVIII. mendeari dagokionez.

L.ren testuetakoei dagokienez, gorago aipatu HHren hitzaurrekoaz landa EKCK badakar MendSG.ko *Ordea*, zer da ansi, enzule geyenak erausi hura aditzen expadute? *Sinisterazo nai digute, aditzen dala gazte-lania, are ikasi ez dutenen artean.*

KSk bi *sinisterazo*-ek sermoia L.rengana hurbiltzen dute argiro, bai HHra baina batez ere haren testu laburretara. Gainera, ikusi ditugun xehetasun filologikoengatik eta Ub.en datagatik hau, Mb. eta Cb. ez bide lirateke iturri edo eredu hitz honetan KSrentzat.

Bestalde, P irizpideak ere L.ren egiletasuna lagunduko luke (*autu, bekatu etorki, egiztatu, Elizako guraso*), ikus iruzkinak beren sarre-retan.

(A2 / B / B1 / C+ / D / E) → [3-P].

- 97) *Soilmen* ∴ [< 9 > ezaguera osoarequin eguiten dituzuen becatuac daczten calteac, naigabeac eta animan eguiten dituen *soilmenac* edo desolacioac; < 9 > esan dezaquet *soilmenez* gañez eguiten duala].

L.k asmatutako hitza, Izt. eta Maurice H. hiztegigileen eta EEko testu-lekukotasun bakarrarekin: OEHk «“Desolación” Lar. “Asolamiento, *soillamena*, *lurreratzea*” Ib.» Baina «desolación, *soilmena*, *galmendea*. Lat. Desolatio» hurbilago dugu, -a-ren falta horrengatik.

Ia mende eta erdi geroago, «“Guzia da negarra, *naspilla*, *ikara*, *soilmena* eta *lutoa*”. EE 1882c, 414» da OEHk dakarren testu-lekuko-

tasun bakarra, eta EKCK ez du ez *soilmen* ez *soilamen*-entzat ezer eransten; Izt.ren hiztegian badator, ordea, eta Maurice H.ek *xoilmen* du moldatua⁹⁰.

KS honek, aldiz, birritan dakar orrialde bakarrean. Beraz, KSren L.rekiko lotura garbi gelditzen da (pareko aukera gutxi da euskal corpus osoan) eta baita L.ren aldeko testu honen egiletasuna ere.

Erantsi bekio esaldi bereko *naigabe* eta *ezaguera* (iruzkinerako ikus bi sarrerak) eta atzizkiarentzat gogora *oarmen* (*ansidun*) ere (id.); nahiz Urgellek (2000) HHn *-men* gutxi erabiltzen dela markatu, badirudi hiztegiaren ondoren gehiago zaletu zela, bere testuek erakusten edo susmarazten digutenez; ikus 84 *oarmen*-en bildutako adibideak.

(A2 / B / E / G1) → [3-P].

- 98) *Sortze* ∴ [< 1 > bere lendabico *sortcetic* artu izan dituanacgatic esanaz, cordegabeturic ta mesede oei dagoquien eranzuera; < 1 > bere lendabico *sortcean* berari bacar bacarric, Jangoicoac eguin diozcan mesede paregabecoac; < 1 > bere lendabico *sortcean* becatutic gordea izan zala; < 3 > bere lendabico *sortcean* indartua izan zala; < 3 > Mariac bere *sortcea* ezquero becaturic eguin etzuela probatzeco; < 4 > becatua alderantzeco asco añacoac dirade, quentceco bere lendabico *sortcetic*; < 4 > bere *sortcearen* onrraraco ipini izandu du; < 4 > Maria bere lendabico *sortcean* izan zala santa; < 5 > gaitz gabea, garbia, eta ederra *sortcea* eta jaiotcea; < 6 > bere *sortcean* naigabeac ezipacituan; < 10 > zure amari bere *sortcean* eguiten diozcatzun mesedeac; < 10 > zure *sortce* guttiz garbia beti aleguinean honrratceco itza; < 10 > Eta zure *sortce* garbi orregatic].

«Documentado en todas las épocas y dialectos, aunque es relativamente más empleado al Norte» (OEH), eta zuzen dirudi esaldiaren

⁹⁰ Ez da ahaztekoa, «assolar, viene de el Bascuence *soillá*, como si dixera assoillar y después assollar; y *soilá* significa estéril, sin nada, despojado, y assolar se dize también de muchas cosas, que no se echan por el suelo».

bigarren zatiaz, baina ez garai eta alderdi guztietako lekukoei dago-kienez: ez da horrelako bakar bat Hegoaldean 1745 b.l. eta bai, aldiz, Leiz., EZ, Tartas, Gasteluzar, SP, Urte, ES, Haraneder eta Xurio, gutxienez, garai bereko Iparraldean.

Handik hartua izan zitekeen hitza, baina hiztegi horretan emanda-ko familia osoari kasu egiten badiogu, L.ren beraren sorkuntza dela jabetuko gara: «concebir, *sortú*, *asidoró*. Lat. *Concipere*»; «conce-bido, *sortuá*, *asidoroá*. Lat. *Conceptus*» eta «concepción, *sortzea*, *asidorea*. Lat. *Conceptio*» eta baita «Etymologia, *hitzen jayotza*, *sort-zea*» ere.

Ondoren ere OEHren arabera AA eta Izt. bakarrik dira Hegoan 1900 arte (EKCh Cb. gehitzen du) Iparraldeko hainbat testu eta hiztegiren aurrean.

Ez da harritzekoa L.k KSn egiten duen hitz honen erabilera eta hitz joko ugaritasuna gogoan izanik sermoiaren gaiaz, *kontzepzioaz*, hots, *sortzeaz* jardun izana bertan eta hitz berezi horren euskarazko era-bilera finkatu nahi izana (cf. *ditxa eta zorion* ASn 15 aldiz).

Lotura garbia KS eta L.ren artean eta frogia erantsia L.ren egileta-sunaren alde.

Gehiagoren beharrik balitz, hara P irizpidearen arabera esaldi ez-berdinetan *sortze*-rekin batean ageri diren *kordegabetu*, *eranzuera*, *paregabeko*, *alderandu*, *gaitzgabe* eta *naigabe*-ren iruzkinak; horiek oro zalantza gutxi uzten dute pasarteok (eta testua bere osotasu-nean) L.ren egiletasunaren alde makurtzeko.

(B / D / E / K) → [3-P].

- 99) *Ugolde* ∴ [*< 10 >* naigabe eta eriotzara condenatu dituen Jangoi-coa: *ugoldea* mundura bidaldu zuana].

Iparraldean *uholde* da L. aurretik lekukotu bakarra (Hegoaldean ez dator ezer OEHn). HHn «diluvio, *ujola*, *ubeldea*, *ugoldea*, *idola*. Lat. *Diluvium*».

L. ondoren *ujol* eta *urol* dira forma bakarrak testuetan gutxienez 1900 arte baina ez dirudi oso lotura argirik denik HH, KS eta distribuzio modernoaren artean. Bai, aldiz, eta sendoa gainera, L.k HHn asmatu eta KSn —eta hainbat hamarkadatan soilik hor— erabilitako Testamentu Zaharrak aipatu *uholde* ezagun eta jakinaren artean.

Gogora, halaber, esaldi hasierako *naigabe* (ikus iruzkina dagokion sarreran).

(A2 / B / E / F) → [2-P].

- 100) *Urrutiratu* ∶ [$< 8 >$ becatu etorqui onec aimbesteraño isusquitu eta Jangoicoag[and]ic [alderanduco]⁹¹ *urrutiratuco* zuen Maria nun eta Jangoicoac secular bere amatzat autuco etzuan eta ona becatuaren ecarrai edo efectoa].

Ipar nahiz Hego, lehen lekukotasunak HHkoak: «alejar, *urrutiratu*, *urrundu*, *aztandu*, *urruti*, *urrutira bialdu*, *urrun*, *urrunera bidaldu*, *egorri*. Lat. *Elongare*»; «alejarse, *urrutiratu*, *urrundu*, *aztandu*, con las terminaciones de el neutro, *urrutira*, *urrun joan*. Lat. *Elongari*»; «alejado, *urrutiratua*, *urrundua*, *aztandua*. Lat. *Elongatus*, -a, -um».

Halaber, ondokoak Hegoaldean, Arrue (*Mayetzeco ill edo*... 1888) eta *Euskal Esnalea* 1918koa, (1772ko?) kopia honetatik arrunt geroago, noski, LitB. eta LitG. osoan paralelorik gabe; EKCK Cb.ren [*Ama benegararri Josefaren bizitza*, 176?, 1882] 3 agerraldi gehitzen ditu⁹².

Orain arteko datuetarik L. eta KSren arteko lotura ezin argiagoa eta L.ren egietasuna oso egiantzekoa, gutziz segurua ez bada ere.

⁹¹ Testuan tatxatua baina originalekoa, segurki; ikus *alderandu* sarrera.

⁹² Lekukotasun honen pisuaz ohartzeko (pisu faltaz jabetzeko, hobe), marka bedi Vinsonek eta Urkixok diotenez (Vinson 562. zb.) J.I. Aranak argitaratua izan zela, lehenbizi *Euskal-Erria* aldizkarian eta gero liburu gisa. Lehen edizio ezezagunaren eta 1882koaren arteko konparaketa baten faltan, testuko datuek *urrutiratu* horiek azken edizioan erantsi izana egiantzeko bihurtzen dute.

Azkenik, P irizpidearen arabera, markatzekoak dira esaldi bereko *bekatu etorki*, *itsuskitu*, *autu* eta *ekarrai* (ikus bakoitzaren iruzkina dagokion sarreran); guztien artean ezin argiago egiten dute L.ren KSrekiko egiletasunaren aldeko froga. Ikus 3. sarrerako *alderandu*.

(A2 / B / E / F) → [3-P].

- 101) *Usteltasun(ezko)* : [$< 4 >$ Certan Jangoicoac naico zuan estabaida batean beragatic esatea *usteltasunezko* oretic bere amatzat atera zuala etsaien menpeco eta gu becela aserre gucien diñaco doncella bat].

Lakarra 2023a-n, «*usteltasun*. Ax. eta Gasteluzar (honek *busteltasun*) soilik 1745 b.l.» eta «Podredumbre, *usteldura*, *usteldasuna*, *ustela*, *bohadura*, *marriadura* HHk» markatu dugu OEHren laguntzaz. Orobat, «Putrefacción» Añ. eta geroztik Mb., Mg., Gco., AA, Zabal, Uriarteren... lekukotasunekin.

Gainera, AS dugu *usteltasun*-en lehen agerraldia Hegoan eta berton dugu HHkoa egilearen Ipar → Hego zubi-lanaren froga erantsia; azken gertakari hau L.ren AS eta KSren egiletasunaren alde mintzo da, usuenik HHz landako *-tasun*-en eratorrien balio eskaxa gorabehera; seguruenik iturrian (Axularrengan) ikasia.

Aurreko datuek L. eta bi sermoien (AS eta KS) arteko lotura heresia erakusten dute, are gehiago OEHn *usteltasune(z)ko* jaso ez delarik, lekukotasun askiren faltaz, itxuraz; EKCK ere ez dakar *usteltasunezko*-ren alerik eta soilik Uriarteren 3 *usteltasuneko*. Datu hauek L.ren egiletasuna aldeztzen dute.

Bestalde, *-zko* atzizkiaren bidezko eraketei dagokienez ikus KS honetan *irudipenezko* eta, batez ere *andinaizko*, non biltzen den *Arteko* aipua atzizki honen bidez euskaraz era litezkeen eratorriez.

Ikus bitez, orobat, esaldian *usteltasunezko*-rekin konbinaturik doazen *estabaida* eta, batez ere, *diñako*-ren iruzkinetan ondorio hauei emandako laguntza markagarria.

(A2 / C / G / H) → [3-P].

- 102) *Zikintasun* ∷ [< 4 > Cer, Jangoicoac eutci ceiquion etsaiari *ciquintasunic* chiquienarequin ere ciquintcen bere bicilecu izan bear zuen toqui au?].

Ez da agerraldirik ez Hego ez Ipar 1745 b.l., ez bada Ht.en VocGr., 393: «ordures, *zi*]n[kintasunak». HHk ez dakar *zikintasun* baina bai «porquería, *liquisqueria*, *ciquinqueria*, *urdaqueria*, *cherriqueria*, *loiqueria*, *basiqueria*, *bagasqueria*, *asqueria*, item *liquistasuna* &c.». Ondoren Añ. «*zikintasun* “porquería, suciedad”» eta Gco., Dv., Iturzaeta (OEH) nahiz LE, Cb. eta Mb. (EKC) 1800 b.l.

Kasu «item *liquistasuna* &c.» horri —hots, uler bedi *-tasun* bidez sortutako gainerako oinarrien eratorriak ere (*zikintasun* tartean) zerrendan gehitu behar direla, berak labur beharrez bildu ez arren— eta gogora antzeko kasuak ASn (Lakarra 2023a-n bilduak) eta KSn berton ere (ikus 16. sarrerako *beartasun* hitza).

Ohar bekio aipuko *bizileku* horri ere (ikus goian)⁹³, HH eta KSren arteko lotura eta L.ren egiletasuna laguntzera baitator.

(A / B1 / D / H) → [2-P].

- 103) *Zorigaiztoko* ∷ [< 2 > Gueiegui litzate *zorigaiztoko* guertaera onen aldecoi edo circunstancia guciac bat banaca esatea].

HHn da *zorigaistoco*-ren Ipar nahiz Hegoko lehen agerraldia: «desventurado, *doacabea*, *zoricaiztia*, *zorigaistocoa*, Lat. Infortunatus»; «infeliz, *zorigaistocoa*, *doacabea*, *doatsueza*. Lat. Infelix»; «desafortunado, *fortunaquea*, *zorionbaguea*, *zorigaiztocoa*. Lat. Infortunatus, infelix»; gero, Hegoaldean Cb., Oe., Mb. (baina soilik adibide bat), Gco.... Beraz, egiantzekoa bai baina ez da erabat ziurra KS eta L.ren arteko lotura eta bigarrenaren egiletasuna, soilik orain artekoa gogoan.

Alabaina, P irizpidearen ezarpenari helduaz, esaldi berean biltzen zaizkionen artean, *gertaera*-ri dagokionez ere HH da lehen agerral-

⁹³ Ohar bedi nahiz HHn («... lugar de páxaros, &c. entonces se postpone *lecu*, *toquia* [...] o se postpone el nombre postpositivo *teguia*...») nahiz KSn («*bicilecu izan bear zuen toqui au*»), *leku* eta *toki* ia bata bestearen ondoan eta elkarren osagarri doazela.

dia («sucesso, acontecimiento, *guertaera, suertaera, acertaera, jazoe-ra*. Lat. Casus, eventus»); gero EKCK: Mg., Añ., Gco., Izt. (OEH) eta baita Cb.⁹⁴, Lard., Itur., Arrue, Bilintx... (ez Mb.). Haatik, bada oraindik zuzenbide berean doan laguntzarik aipuko *aldecoi edo circunstancia* hain larramenditar horretan (ikus dagokion sarrera).

Hirurak batzean L.ren egiletasunaren aldeko froga nabarmenak ditugu KSk^o *zorigaiztoko*-ren analisitik atera gabe.

(A2 / B / E) → [3-P].

- 104-105) *Zorion-zorioneko* ∴ [< 2 > bere mendean cegoen. *Zorioneco* egoera onetan Jangoicoac eman cien aen obediencia probatceco mandamentu erraz bat; < 2 > ilgo cirala eta galduco zutela beren *zorion* gucia; < 2 > berac eta beren ondorengo guciac beti *zorionecoac* izango cirala; < 4 > Maria guztiz garbi eta *zorionecoa* sartu nai eztuala eta bere sortcearen onrraraco].

Lakarra 2023b-n eta 2023c-n genionez, OEHk *zorion* Etxeparez eta Lazarragaz geroztik lekukotutzat badu ere, merezi du franko xehetasun, batez ere horiek bezala inesiboan doazen formez. Iparraldean ez Leiz. ez Ax.ek ez dakarte eta ‘une, momentu on’ dirudi Oih. eta gainerako gehienetan edo guztietan: «*Hartarakotz, laun puxanta, zuk iguzu sartzea, / traba guxtiak khendurik zori onez bethea*» (EZ *Manual Debotonezkoa*, II 139) eta «*Zer zori-on desira dezaket handiagorik?*». Lan horretan genionez, Xurioren *Imitazionekoak* dira lexikalizazio berria argiro erakusten duten formak eta Larramendik horiek erabili zituen iturritzat, Baionan 1731-34 bitartean eskuratu ondoren haren liburua (cf. orain Urgell 2023 eta Irure 2024 Xurioren testuaz).

HH baino lehenagoko lekukotasun bakarra Hegoaldean L.ren berearen *Gramatikako* poesiakoa dugu. *El Imposible Vencido* 393: «*Jau-na, egin eder orrez / zori on zezenari*». «Dió a la fiera mil fortunas» baina hor oraindik adiera zaharra (‘zorte on’) dugu egileak berariaz argitzen duelarik *etxe on* eta gisa horretako [iz. + adj.] sintagmekin

⁹⁴ Baina 1882ko *Ama beneragarri Josefaren bizitza* delakoaren agerraldi bakarra.

berdinduaz eta, bidebatez, euskaldun zenbaitek hori ulertzeko duten ezagutza urria salatuaz.

HHn dagoeneko bietarik dugu, zaharra (*zori on*) eta berria (*zorion*): «Bienandanza, *zori ona*, *patu ona*, *doatsuera*. Lat. Felicitas»; «bienaventuranza, *felicidad*, *doatsuera*, *zoriona*. Lat. Felicitas»; «felicidad, *doatsundea*, *zoriondea*, *zori ona*. Lat. Felicitas»; «prosperidad, *doatsuera*, *doatsutasuna*, *patu ona*, *zori ona*. Lat. Prosperitas»; «dicha, felicidad, *dicha*, *dichea*, *doaya*, *doaiña*, *zoriona*, *doatsundea*. Lat. Felicitas»; «Bienandante, *zorioneco*, *patuoneco*, *doatsua*. Lat. Felix, fortunatus». Ondoren Hegoaldean Cb., Mb., Ub., AA, Añ., Lard.... eta Dv. L.ren zordun handiak, askoren artean⁹⁵.

Lakarra 2023a-n ikusi genuen, L.k ASko idaztean 1740an eta ondorengo lanetan —HH barne, jakina— ahalegin handiak egin zituela *zorion* ‘ditxa’ aldarrikatzen, zalantzarik gabe ez hori eta ez horren familia ez baitziren oraindik ezagun, gutxienez bere inguruan —izan ere Hegoalde osoan ez zuten lekukorik artean (ikus, adibidez, Pomierren hiztegi giputza; cf. Lakarra 2024)—, hark eta bere ondorengoek hamarkadetan beste hainbat hitzekin egin zuten bezala; ikus dagokion sarreran *jatorri* eta *jatorriz(ko)*-ren azterketak edo, —bakoitzak maila aipagarrian baina ezin nabarmenago ororen artean— *autu*, *eskualde*, *mundutar*, *seguranza* eta *triunfo*-k (ASn, Lakarra 2023a) eta *diña*, *etorki*, *guraso*, *guziadagikean*, *mende*, *miragarri*, *mirari*, *naigabe*, *ondasun* eta *sortze*-k KS honetan (ikus dagozkien sarrerak) erakutsi bezala.

Aurreko lan horretan markatu legez, ASn 16 aldiz ageri da *zorion*, horietarik 15 *dicha* eta *zorion* eta, soilik behin, *zorion* bakarrik (3v)⁹⁶.

⁹⁵ Larramendiren enparauko testuetan ez *zorion* baina horren eratorri *zorioneco* da formarik ugariena; bestalde, hitz hori HHko sarreran *zorion*-en sinonimo gisa ageri den *dohai*-ren eratorriarekin (*doatsu*) konbinatzen da: San Kasimiroren datagabea: «Esazu begi doatsu, Virgíña *zorioneco*a» (non *doatsu* = *zorioneco*a); AndS.an (1763): «ceruán duén doatsutásuna eta beti *zorioneco*a izátea» (*doatsutásuna* = *zorioneco*a), eta hor bertan: «cerren séculaco doatsú eguín dezutén, ta *zorioneco*o sántuen lagún» (*doatsu* = *zorioneco*a); BurDot.ren ere (1747) *zorioneco* ugari da (aukera den orotan), lehendabizikoz aurreko dotrinetako *bienabenturatu*-ren ordez.

⁹⁶ Horrezaz landa bada beste behin *dicha* eta *honra* (2v) ere.

Dicha eta zorion bikote hori ez da, noski, HHko ondoko sarreratik urruti: «dicha, felicidad, *dicha*, *dichea*, *doaya*, *doaiña*, *zoriona*, *doatsundea*. Lat. Foelicitas»⁹⁷ eta hurbil dira ere «dichosamente, *dichos-qui-ro*, *doairo*, *doainqui-ro*, *zorionean*» —guztiak salbu azkena egileak berak sortuak—, eta baita «dichoso, *dichosoa*, *doatsua*, *doaintia*, *zorionecoa*», non den-denak ez bide diren zahar-zaharrak eta ezta segida luzerik izan dutenak ere.

Lakarra 2023b eta Lakarra 2023c artikuluetan erakutsi bezala, lehen *zorioneko* ziurra ez da Harizmendiren 1658koa —OEhk dioen legez—, L.ren HHkoa baino; gero, hemendik hurrengo mendean zabaltzen da erruz Gipuzkoako, Bizkaiko eta are (hein batean) Iparraldeko euskara idatzian (nahiz ez iritsi literatura euskaratik kanpora gelditu ziren aldaeretara; cf. Sarasola 1986).

KSko emaitzak ere ez dira urriak ez garrantzirik gabeak (*zorion* bakarra, hiru *zorioneko*) eta aurretiaz esandakoa bermatzera datoz; kasu, orobat, esaldi ezberdinetako testuinguru laburretan diren *mende*, *egoera* eta *sortze* larramenditarrei (ikus iruzkinak dagozkien sarreretan)⁹⁸.

Ondorioz, bistako lotura dator L., HH eta L.ren hainbat testutako (*Arteko* poesiak, AS, AndS., San Kasimiro, BurDot.) erabileraren artean eta baita froga argiak KSren egiletasunari buruz ere.

(A2 / B / B1 / C+ / D / E / F) → [3-P].

⁹⁷ Urgellek erakutsi duenez (cf. 2002a: 639-48, batez ere 647) HHko sarreretako euskal zatiaren osagaien antolamendu eta hurrenkera ez da aldakor edo halabeharrezkoa, beti berbera edo oso antzekoa baizik (G. + B. + L. + liburuatarik + asmatua). Honek esanguratsu egiten du *zorion*-en kokapena, L.k berak asmatu *doatsundea*-ren aurretik: nahiz L.k berak asmatua nahiz hark liburuetan irakurria izan liteke, baina inolaz ere ez arrunta edo are ezaguna Gipuzkoa aldean). Ondorio bera da testuan beherago gogoratzen den erabilerari: hain testu laburrean 15 aldiz *ditxa*-ri lotua eta soilik behin *zorion* bera bakarrik.

⁹⁸ Hiru horiei gehitu ahal zaie oraindik KSko *ondorengo* ere, OEHren arabera lehenik HHn eta gero hortik Cb., Mb., Mg., AA eta gainerakoetan lekukotua.

6. Emaizta orokorrak

6.1 Datuen sailkapena

A) Hegoaldeko lehen agerraldiak (8): *atseingarri, beartasun, eginbear, eratu, etorki, irinsierazo, paregabeko, zikintasun*.

A1) Erabateko (Hego eta Ipar) lehen agerraldiak (13): *alderandu, andinaizko, apainduri, bil-leku, biotzgogordun, gose-egarri, iduripe-nezko, iguitu / iguitasun, kiskalerazo, oarmen, oñazpiratu, paregabeko, usteltasunezko*.

A2) Hegoaldeko 2. agerraldia L.ren beste baten ondotik (68): *alde-koi, amatasun, anditasun, ansidun, arreta, atsegintasun, autu, bakantasun, batasun, bidegabe, bizileku, bukaera, dina, egiztatu, egoera, ekarrai, erabakde, eragozketa, eranzuera, eriozko, eritasun, errukitsu, eskualdi, ezdiña, ezeгинera, fedegabe, gaitzgabea, gedeitu, gertaera, gogorkiro, gorrotatu, guraso, gurte, gutizia, guziadagikena, guziekiko, iraupen, itsuskitu, itzaldi, itzgai, jakinsu, jatorri, jomuga, klaruro, konsolagarri, kordegabetu, kutsatu, lenen, mende, mespreza, miragarri, mugarri, naigabe, oiezbezelako, onegiñ, ontasun, osasungarri, oztasun, pisutasun, pozoi(tu), protxugarri, sinisterazo, soilmen, ugolde, urrutiratu, zorigaiztoko, zorion, zorioneko*.

B) KSn eta HHn bietan lekukotuak (77)⁹⁹: *alabanza, aldeko, amatasun, anditasun, ansidun, arreta, bakantasun, bakartasun, bidegabe, bukaera, dina, egiztatu, egoera, ekarrai, erabakde, eragozketa, eranzuera, eriozko, eritasun, errukitsu, eskualdi, ezaguera, ezdiña, ezeгинera, fedegabe, gaitzgabea, gedeitu, gertaera, gogorkiro, gorrotatu, guraso, gurte, gutizia, guziakiko, humiltasun, iguitu, illuntasun, iraupen, itsuskitu, itzaldi, itzgai, jakindun, jakinsu, jakiunde, jatorri, jomuga, klaruro, konsolagarri, kordegabetu, kutsatu, leialtasun, lenen, mandatu, mende, mespreza, miragarri, mirari, mugarri, naigabe, negargarri, oiezbezelako, ondasun, onegiñ, on-*

⁹⁹ Testuko hainbat sarreratan azaldu arrazoiengatik, sail honetakoen osagarri dira H sailekoak (hots, HHn aurreikusi baina lekukotu ez eta KSn gauzatutako eratorriak).

tasun, osasungarri, oztasun, pisutasun, pozo(i)tu, protxugarri, sinisterazo, soilmen, sortze, ugolde, urrutiratu, zorigaiztoko, zorion, zorioneko.

B1) KSn, HHn eta L.ren beste testu batean lekukotuak (19): *bidegabe, bukaera, ekarrai, eranzuera, eriozko, gaitzgabea, guziadagiken, humiltasun, illuntasun, itsuskitu, miragarri, mugarri, naigabe, onegiñ, pozo(i)tu, sinisterazo, zikintasun, zorion, zorioneko.*

C) KSn eta L.ren gainerako testuren batean lekukotuak (9): *atsegintasun, autu, bidegabe, bizileku, eranzuera, eratu, guzia dezakean, miragarri, paregabeko.*

C+) KSn, eta L.ren beste bi testutan gutxienez lekukotuak (20): *alabanza, arreta, batasun, dina, eriozko, gutizia, guziekiko, jakinsu, jakiunde, jatorri, konsolagarri, kutsatu, lenen, mende, miragarri, mirari, negargarri, ondasun, ontasun, sinisterazo.*

D) Iparraldeko testuetarik L.k Hegoaldean bertakotuak (31): *amatasun, anditasun, bakartasun, batasun, bidegabe, eratu, eriozko, eritasun, etorki, gorrototu, gutizia, illuntasun, iraupen, jakinsu, konsolagarri, kutsatu, leialtasun, mandatu, mende, miragarri, mugarri, naigabe, oiezbezelako, ontasun, oztasun, paregabeko, pisutasun, pozo(i)tu, sinisterazo, sortze, zorion.*

E) L.k asmatuak edo «bataiatuak», maileguak ondare zaharrekotzat emanak (40): *alabanza, aldeko, ansidun, arreta, bakantasun, bukaera, dina, eginbear, egiztatu, egoera, ekarrai, erabakde, eragozketa, eranzuera, eskualdi, ezdiña, ezequina, gaitzgabe, gedeitu, gertaera, gogorkiro, gurte, guziadagikean, guziekiko, itzaldi, itzgai, jatorri, jomuga, klaruro, kordegabetu, oñazpiratu, onegiñ, osasungarri, sinisterazo, soilmen, sortze, ugolde, urrutiratu, zorigaiztoko, zorioneko.*

F) 1800. urtean edo are beranduago bertakotutako hitzak (26): *aldeko, alderandu, ansidun, egiztatu, eragozketa, eratu, fedegabe, gertaera, gogorkiro, gorrotatu, gurte, humiltasun, itzgai, jakindun, jatorri, konsolagarri, laguntasun, mugarri, negargarri, oiezbezelako, oñazpiratu, osasungarri, protxugarri, sortze, ugolde, urrutiratu.*

- G) Ez L.ren testuetan eta ez beste inon aurkitzen ez diren hitz edo egitura lexikoak (5): *biotzgogordun*, *bakantasun* eta *bakartasun*, *ezeğinera*, *klaruro*, *usteltasunezko*;
- G1) 1900. urte arte bertakotu gabeak edo oso esporadikoak (10): *andinaizko*, *bil-leku*, *erabakde*, *ezdiña*, *eztabaida*, *fruta*, *itsuskitu*, *jomuga*, *mespreza*, *soilmen*.
- H) HHn B letratik aurrera eratorriekin egindako lan ez-exhaustiboagatik (cf. Urgell 2002a) han bertan gauzatu ez eta KSn edo L.ren gainerako idazlanetan lekukotzen direnak (15): *andinaizko*, *atsegingarri*, *atsegingtasun*, *beartasun*, *bil-leku*, *biotzgogordun*, *bizileku*, *iduripenezko*, *iguitasun*, *kiskalera*, *laguntasun*, *oarmen*, *paregabeko*, *usteltasunezko*, *zikintasun*.
- J) Hizkuntza-geografiaren arabera Urolako edo aldirietako hitz esanguratsuak (3); *alderandu*, *apainduri*, *naigabe*.
- K) Sermoian ugari [= 5 aldiz edo gehiago] erabilitako hitzak (10): *diña*, *etorki*, *guraso*, *guziadagikean*, *mende*, *miragarri*, *mirari*, *naigabe*, *ondasun*, *sortze*.
- P) Sintagma/esaldi berean beste hitz larramenditar bat edo gehiagorekin konbinatzen direnak (82): *aldeko*, *alderandu*, *amatasun*, *ansidun*, *arreta*, *atsegingarri*, *atsegingtasun*, *autu*, *bakantasun*, *bakartasun*, *batasun*, *bekatu*, *etorki*, *bidegabe*, *bil-leku*, *dina*, *egiztatu*, *egoera*, *ekarrai*, *erabakde*, *eragozketa*, *eranzuera*, *eriozko*, *eritasun*, *errukitsu*, *etorki*, *ezaguera*, *ezeğinera*, *eztabaida*, *gedeitu*, *gertaera*, *gorrotatu*, *gose-egarri*, *guraso*, *gurte*, *guziadezakean*, *guziekiko*, *humiltasun*, *iduripenezko*, *iguitu-iguitasun*, *illuntasun*, *itsuskitu*, *itzaldi*, *itzgai*, *jakindun*, *jakinsu*, *jakimunde*, *jatorri*, *jomuga*, *klaroro*, *konsolagarri*, *kordegabetu*, *kutsatu*, *laguntasun*, *leialtasun*, *lenen*, *mandatu*, *mende*, *mespreza*, *miragarri*, *mirari*, *mugarri*, *naigabe*, *negargarri*, *oarmen*, *oiezbezelako*, *ondasun*, *oñazpiratu*, *onegiñ* (iz.), *ontasun*, *osasungarri*, *oztasun*, *paregabeko*, *pisutasun*, *pozoitu*, *soilmen*, *sortze*, *ugolde*, *urrutiratu*, *usteltasunezko*, *zikintasun*, *zorigaiztoko*, *zorion*, *zorioneko*.

Aurreratu dugunez, sail horietako asko gurutzatuak ditugu eta, esaterako, Hegoaldeko lehen agerraldi batzuk Iparraldetik hartutako hitzak dira,

KSko hitzen artean hainbat ditugu HHn edo Larramendiren gainerako sermoi eta testuetan ere lekukotuak, KSko hitz mordoxka L.k asmatuak edo «bataiatuak» dira, lehen agerraldi absolutuak eta L.k «bataiatu» edo asmatuak ere bai, baita KS eta L.ren gainerako testuetakoak gehi HHkoak ere, dela agerraldi asko edo gutxirekin.... Bistan denez, zenbat eta sail gehiagotan edo garrantzitsuagotan kokaturik agertu hitz bat, orduan eta bere laguntza testuaren egiletasuna antzemateko (kasu honetan L.ren alde finkatzeko) garrantzitsuago dugu.

Alabaina, gurutzatu baino lehen argumentuen pisua (absolutua edo erlatiboa) ezarri behar genuela neritzon.

6.2 Argudioen pisua egiletasunaren hipotesian

«Gure ustez, aurreko gogoeten arabera ondoko hainbat hitz, (lehen saileko [3] daramaten guztiak edo gehienak bederen) zein bere aldetik —ez soilik guztiak batera edo, esaterako, dozena-erdiko multzoetan harturik— gai lirateke aipatu egiteko honetarako, zorroztasunik handiena eskaturik ere» genioen Lakarra 2023a-n, orduan aztertu *Asuntzioko Sermoiko* hitzen sintesia egiterakoan¹⁰⁰. Ondoko 22ak aipatu genituen zehazki: *aditzalle, andizkatu, anparatzalle, atsegintasun, aukera, berritasun, bidegaldu, desegindu, edertasun, erdiratu, erribera, erruki, eskergabetasun, eskualde, gañezkatu, guzia-dezakeana, jakinsu, mundutar, ontasun, sarrera, triunfo, zorion*.

Oraingoan halako hirutik gora bildu ditugu, aztertutako hitzak baino proportzio arrunt handiagoan eta «2»n ere 38 dira lehengo 19en aurrean; horrenbestez, L.ren egiletasunaren alde argudio esanguratsuak edo erabate-

¹⁰⁰ Orain ere gogoragarri eta are baliagarri iruditzen zaigu hemen egin KSren analisiari dagokionez orduan erantsi oharra testukoa zehazteko edo mugatzeko:

Esan gabe doa emaitza hauek analisiko baldintza zehatzak beteaz onar litezkeela; *triunfo*, demagun ez bide litzateke esanguratsu mende eta dialekto guztietako lekukotasunak kon-tuan izanik edo *erruki* Bko testu baten aurrean bagina edo *sarrera* egungo euskara corpus-tzat harturik... Besterik da 1740an Loiolan egindako sermoi zehatz hau aztertzean zertzelada guztiek batera soilik egile batengana garamatzatela markatzea, Larramendirengana, alegia (2023a: 176, 82. oh.).

koak ematen dituzten aztertutako hitzak, hurrenez hurren, ikertutakoetarik 39/46tik dira ASn eta 98/105etik KSn, bi saioetan ere % 90etik gertuko emaitza aberatsak, baina are larrixago KSkoa.

«3»n (beraiek bakarrik KSren egiletasuna L.ren alde erabakitzen dutenak) eta are «2»n (L.ren aldeko argudio markagarriak) sarrera batean baino gehiagotan aitortu den bezala, ezin ukatuzkoa da zenbait hitz banaka harturik egile ezezagun baten bidez azal litezkeela, beharbada. Itxuraz, hala gerta liteke hainbesterekin baina ez guztiekin edo gehienekin, eta azalpen sakon edo egokiak baino gehiago kasu jakin horiekin soilik bateragarri direla erakustea lortu ahalko genuke.

Ordea, aukera hutsekin geratu beharrean —funtsean edozeinek lor zezakeen hainbeste HH eta Mb.ren *Otoitz gaiak* eskuan— argudio positiboak behar ditugu ahalik eta sendo eta ugariena. Horregatik litekeen aukera hori (egile ezezagunarena) beti gogoan, saiatu gara gure iragazkiak eta metodoak fintzen eta are berriak sortzen ere, zirikitua guztiz edo ahal bezain hertsiki estaltzeko.

Edozeinen alde ekar litezkeenez landa, datu erantsien artean oso bestelakoak dira: a) L.ren testuetako hitz usukoen erabilerak KS L.ren testu eza-gunetara hurbiltzen du, garaian gehienak argitaragabe baitziren eta inor gutxiren eskura L. beraz landara; b) bestetik, KSn bertan kopuru ertain batetik gora (5ean jarri dugu muga) erabiltzen diren hitzak ezin izan litezke kopiagileenak baina geruza zaharreneko egilearenak, eta larramenditarrek badira aukera gehiago dute haren alde makurtzeko egiletasuna eta ez egile ezezagun zehaztugabearenera.

Alabaina, hirugarren multzokoak bide dira eraginkorrenak: c) KSk aztertutako hitz interesgarri askok —larramenditarrek— duten beren arteko (konbinaketa-) erlazioa. Edozeinek uler lezakeenez, horrelakoak hitz solte gisa balira lerro, paragrafo eta orrialdeetan, gertakari horiek halabehartzat edo monta gutxikotzat joko genituzke, ez inolaz ere egiletasunik edo iturri izaerarik aitortzeko modukotzat. Alderantziz, lerroak, paragrafoak eta usu orrialdeak ere larramenditar hitzez josirik aurkitzen baldin baditugu, orduan ezinbesteko izango da, ez soilik KSk larramenditar hitz asko dituela aitortzea, —dela horiek eskukadaka HHtik hartuaz, dela Larramendi ondoko

idazleatarik jasoaz—, baizik eta konbinaketa hain tapitua gauzatzen delarik testua bera bilakatzen dela larramenditar edo L.ren hizkeran idatzia. Hori da, gure ustez, KSrekin gertatu dena.

Ondoko taulan aurreko ataleko analisisian KSren originala L.k osatua izan zela frogatzeko hitz bakoitzean aurkitu argumentu pisu arina (1), esanguratsua (2) edo erabatekoa (3) gurutzatu ditugu P irizpidearekin (hots, delako hitza aztertutako beste bat edo gehiagorekin esaldi berean agertzearekin):

EMAITZEN TAULA

- (1) [7: 2P/5] anditasun, apainduri, biotzgogordun, eztabaida (P), gose-egari (P), irinsierazo, kiskalerazo.
- (2) [38: 32P/6] alderandu (P), amatasun (P), atsegingarri (P), autu (P), beartasun, bekatu etorki (P), bidegabe (P), bil-leku (P), bukaera, eginbear, egiztatu (P), egoera (P), ekarrai (P), eragozketa (P), eran-zuera (P), eritasun, eskualdi (P), ezaguera (P), fedegabe, fruta (P), gedeitu (P), guraso (P), humiltasun (P), igui / iguitasun, (P), illuntasun (P), iraupen, itzaldi (P), jakindun (P), jakiunde (P), kordegabetu (P), laguntasun (P), leialtasun (P), naigabe (P), osasungarri (P), oz-tasun (P), pisutasun (P), ugolde (P), zikintasun (P).
- (3) [60: 52P/8] alabanza (P), aldeko (P), andinaizko, ansidun (P), arreta (P), atsegingtasun (P), bakantasun (P), bakartasun (P), bata-sun (P), bizileku (P), dina (P), erabakde (P), eratu, eriozko (P), errukitsu (P), ezdiña, ezejinera (P), gaitzgabea, gertaera (P), gogor-kiro, gorrotatu (P), gurte (P), gutizia, guzaldun / guziadagikean (P), guziekiko (P), iduripenezko (P), itsuskitu (P), itzgai (P), jakin-su (P), jatorri (P), jomuga (P), klaruro (P), konsolagarri (P), kutsa-tu (P), lenen (P), mandatu (P), mende (P), mespreza (P), miragarri (P), mirari (P), mugarri (P), negargarri (P), oarmen (P), oiezbeze-lako (P), oñazpiratu (P), ondasun (P), onegiñ (P), ontasun (P), paregabeko (P), pozoitu (P), protxugarri, sinisterazo (P), soilmen (P), sortze (P), urrutiratu (P), usteltasunezko, zorigaiztoko (P), zo-rion (P), zorioneko (P).

Hortaz, KSkoei P irizpidea ezarri zaielarik ikus genezake «2» —lotura esanguratsua— eta «3» —lotura erabakiorra— multzoetako 98etarik (38 + 60) 84k (32 + 52) irizpide hori betetzen dutela eta, beraz, «larramenditartasunean» goren direnak —hots, bere testuetan lekukotuak edo HHn asma-tuak, moldatuak edo edozein testu edo lurraldetan bilduak— usu beste hitz larramenditar batzuekin konbinatzen direla sarri: 200etik gora dira horrela eratutako esaldiak, hainbat aldiz hitz esanguratsuetarik hiruzpalau ere bil-tzen direlarik sare berean. Nabarmena da horiek guztiak paragrafo eta orrialde osoak estaltzeko lain direla eta, horrenbestez, L.ren eskutik aterat-ako hitzez egindakoak eta testua beraren egiletasuna ere segurtasun handiz erabakitzeko modukoak, nekez sinets baitaiteke erraztasun eta ugaritasun horrekin erabil zitzakeela KSren egileak HHko eta, batez ere L.ren testue-tako hitzak, salbu eta egile hori Larramendi bera bezala-bezalaxe arituko balitz, alderik eta hutsik egin gabe edo —sinesgarriago dena— KSren egilea Larramendi bera balitz.

7. Ondorio moduan

J. Kaltzakortak markatu zuen legez (2018: 41), Larramendiren euskal testuak berandu iritsi dira ezagunak izatera, 1747an argitaratu Mendiburu-ri egindako Sarrera Gutuna¹⁰¹ eta J.I. Aranaren 1885eko edizio aski kaska-rrean argitaratu San Agustinen sermoiaz landara, bederen. Halere —gai eta garai zaharrenei eskaini arreta merezitakotik urrutiegi ibili arren usuenik—, badoaz euskal literaturaren historietan sartuaz, gehienbat J.I. Telletxearen lanari eskerrak (laburrageoz landa, gogora Gandarari egindako gutuna eta AndS., hots Agustin Leitzakoaren omenez egindako hil ondoko sermoia).

KS hau baino lehen L.ren beste bi sermoi ezezagun plazaratuak geni-tuen, AzkS. 1737 (Lakarra 1985b) eta AS 1740 (Lakarra 2023a); alabai-na, bi horietan orain ez ditugun laguntza edo erraztasunak genituen jato-

¹⁰¹ Lehendik susmoak zenbait euskaltzaleren artean izan arren, 1747ko *Burgosko Dotrinan* ere L.k parte hartu zuela soilik 1986an ebatzi ahal izan zen, Altunak (1982) argitaratu Mendibururen dotrina eskuizkribatuak zituen inoren —Larramendiren— aldaketa markagarriak Bonaparteren *unicumaren* testuarekin erkatzean (ikus Lakarra 1986, 1987).

rriak ikertzeko orduan: AzkS.an ornatusaz eta hizkuntzaz atera genezakeenaz landa, Telletxeak berak guk Zarautzen aurkitutako testua Larramendiren autografo segurutzat zuela adierazi zigun Mitxelenaren aurrean eta *Asuntzioko Sermoiaren* jatorria ikertzeko barneko nagusiez gainera kanpoko argudio osagarriak genituen; hauen artean, J.I. Aranak *Loiolako Kolegioaren Historia-liburutik* Larramendik han emandako sermoiez bildu zituen ohar garrantzitsuak: «La víspera de Nuestra Señora [1740/VIII/14, alegia] platicó el P. Manuel de Larramendi y el día de Nuestra Señora se dieron dos extraordinarios y truchas»¹⁰². Horrekin batera —barneko eta kanpoko, bietariko izaera zuten— 1740ko ASko horren hitz familien eta garaitsu berean egilea amaitzen ari zen HHrekiko erkaketaren emaitzetarik zetozen zio eta paralelismo ez mespretxagarriagoak (cf. Lakarra 2023a; ikus orain Urgell 2025 HHren amaiera dataz).

Haatik, Kontzepzioko honetan ikerketa-bide bertsua ibiltzeko ez dugu horrelako laguntzarik izan, ezta gutxiagorik ere, testuaren barneko azterketez landara, izatekotan, zantzu edo aieru benetan ahul bakarra: hots, *Asuntzioko Sermoiak* eta *Kontzepzioko Sermoiak*, biek amaitu dutela —ezagutzen ez ditugun bideetarik— bata bestearen ondoan, testu-multzo berean Antso Jakitunaren Fundazioaren artxiboan. Horrezaz gainera, eta testu bataren zein bestearen azterketarekin sartu orduko errazki antzeman litekeen bezala, kopiak dira biak, —are nabarmenago KS honen kasuan, beharbada kopia-katea luzeagoa izan zelako— eta bietan Gipuzkoa iparraldeko hizkerako originaletatik Gipuzkoa hegoalderagoko norbaitek edo zenbaitek hein batean ukituak eta aldatuak (§ 2)¹⁰³.

¹⁰² Lan horretan (2023a: 133-134) aipatu *Loiolako Kolegioaren Historia-liburuan* zerrendatzen diren bertan edo inguruetan emandako sermoiez aritu ginen —3-4 badira baina ez AzkS.— eta baita handik landara eman bide zituen enparaukoez; segurutzat jo genezakeen bakarra oraintsu arte argitaratu hirurak (AzkS., SAgS., AndS.) eta arestian agertutako AS baino hainbat gehiago izan bide ziren, nahiz Urola aldean nahiz handik landara (Oiartzun, Tolosa eta Donostian, bederen) *Autobiografian* han-hemen dioskunez.

¹⁰³ Kopien kronologiaz, mendearen 70eko edo 80ko hamarkadan-edo egindakoa dirudi gorde den KSrenak (litekeena da originala eta kopia horren bitartean gehiago izatea), bai daraman 1772ko erreferentziagatik eta baita ur-markagatik; honetaz ikus 1. oh. Aldiz, izan litekeen originalaren *post quem* baterako, ikus 108. eta 110. oh.

Lan honen hasieran KSren testuari egokitu diogun lehen soak susmo eta aztarna larramenditar esanguratsu ezin saihestuzkoak jaulki zituelarik (§ 3), azterketa sakon eta zehatzagoa beharrezko zela erabaki genuen. Barruko argudiotzat har ditzakegunak funtsean zuzenean ezagutzen ez ditugun originaletako *ornatus*etik eta hizkuntzatik datozkigunak lirateke. Lehenari loturik, KSk erretorika-doi eta -teknika egokiak erakusten ditu, hiztegiko ugaritasuna, figura aberastasuna eta Larramendirenekin bateragarri gerta litezkeen gainerako ezaugarriak, —tartean KSk Axularren pasarteren baten erabilera argia—, lehendik ezagun genituen AzkS.koan edo SAgS.koan edo AndS.ko enparauetan ikasitakoaren antzera (§ 4).

Gure saioaren arabera (§ 5) bi sermoi berriotako (KSk eta ASko, baina hein batean L.ren gainerako gehienetako) hizkeraren azterketak ez dira erabakior gertatzen jatorri geografiko bat zehazteko —edota, alderantziz, L.ren polimorfismoa bera gertatzen da arrunt esanguratsu egiletasunaren gaian—, alde bateko edo besteko usadioei hertsiki ez lotzeko berariazko borondatea zalu antzematen baita, alegia. Hortik batez ere aditzean kausitzen ditugun bikoiztasunak: *zuan/zuen*, *dute/due* eta *egin/*ezan*, etab., baina soilik *-ioz-* (ez *-i(r)auz-* ez *-zki-*, aldiz, datibo pluraletan), nolanahi ere Gipuzkoa iparraldeari lotuago hegoaldeari baino.

ASren aldiari legez, halaber orain KSrenean, lexikoaren azterketa sakon, luze eta ahalik eta zehatzenak —aurrekoa halako biko iragazki zerrendan oinarrituaz— eman ahal zigen berebiziko laguntza eta honi eskaini zaio saioaren zatirik handiena ere (§ 6). Aurrekoan bezala, ezin baztertuzkoa da KS eta AS nahiz L.ren gainerako euskarazko testuen laburra XVIII. eta XIX. mendeetako hainbat egileren obra erraldoiekin erkatzean, baina bi haien berezitasunak oso markagarri bilakatzen dira, halere, euskararen garai horretarako eta, halaber, egiletasuna Larramendiren alde erabakitzeke orduan.

KSn bildutako gertakari edo ezaugarri esanguratsuon artean genituzke ondokoak:

- I. Lehen edo bigarren agerraldi franko hain testu laburrerako (8 + 13 + 68), hots, askorekin zatirik handiena (89/105) ikertutako hitzen artean.

- II. Soilik 1800. urteaz (1.a) eta inoiz 1900.az geroz (2.a) bertakotu hitzak, KS markagarri bihurtzen delarik horien lekukotasunak dataz aurreratzean, usu hamarkadak —inoiz are mende bat eta mende eta erdi ere. Horrezaz gainera, KSn sarri (5 aldiz edo gehiago) erabilitako hitzek (3.a) erakusten dute egilearen lexiko-pedagogia eta -hedakuntzarako borondatea, L.ren teoria eta praktikarekin modu guztiz bateragarrian (26 + 10 + 10).
- III. L.ren testu laburretan lekukotua da KSko hitz markagarri mordoa (19 + 9 + 20 [48])¹⁰⁴; erants bekio honi «I»eko 68 «A2»etarik (hots, L. ondoko Hegoaldeko 2. agerraldietarik) gehienak (52) HHkoak izan arren, 15 L.ren beste testuren baten (Arte, AzkS., AS, HHren hitzaurrea) ondokoak direla eta, horrenbestez, are garrantzitsuago egiten dela KS eta L.ren gainerako testuen arteko erlazioa.
- IV. Hainbat hitz HHn bilduak (77)¹⁰⁵ eta horietarik franko bertan eratuak, asmatuak eta «bataiatuak» —mailegu bertakotuak ondare zaharrekotzat emanak, alegia (cf. s.u. *alabanza*)— (40) edo Larra-mendik Iparraldetik Hegoaldera aldatuak (31) ditugu, gertakari hauek KSren lexikoari ukitu berezia ematen diotelarik Hegoaldeko testu gehienen aurrean eta, hein batean, L.ren enparauko euskal testuetara hurbiltzen.
- V. Goiko (§ 7.1) A-K argumentu-sailetako datuak eraikitako hierarkian konbinatuaz, hitz gutxi batzuk L.ren egiletasunarekin bateragarri dira soilik (7) eta, hainbat gehiagok (38), L. eta KSren arteko loturaren zantzuak dituzte, zein bere aldetik L.ren egiletasunaren froga argi izatera iritsi ez arren. Haatik, arrunt haboro ditugu (60)

¹⁰⁴ Beherago eranskinean konpara daitezke Mb.k lekukotzen dituen urriak; esan gabe doa, bere corpus erraldoia kontuan izanik urritasun absolutuak are baztergarriago bilakatzen direla zifra erlatiboetan eta beste horrenbeste gertatzen dela, noski, KSren egiletasunarekin zerikusirik izateko aukerarekin.

¹⁰⁵ Itxuraz, argudio hau litzateke ahulena, ~1745 eta ~1905 artean edozein idazlek baitzuen eskura HH; alabaina KSko usadioan erabilerari hori batezbestekoa baino askoz ugari eta sistemati-koagoa da, ez noizbehinkako zalantza bakanetara mugatuaz, baina multzo eta sare osoak oparo eraikiaz.

—ikertutako erdiak baino gehiago—, L. eta KSren arteko zalantza gutxiko erlazioa darakustenak eta L.ren egiletasunaren aldeko froga sendo erantsiak dakartzatenak, zein bere aldetik hartuaz ere.

VI. etab.

Aukeran, III.a —L.ren euskal testu artean ezagunetan ere lekukotutako hitzena— iruditzen zaigu argudiaketa bide garrantzitsuena, L.ren eta sermoi berriaren arteko aparteko lotura erakutsiko lukeena; kontuan har bedi L.ren testuak —HHrekin gertatzen zenaren aurka— ez zirela argitaratuak eta, beraz, L.z landako gutxiren esku¹⁰⁶. Hots, haietako ezaugarriak KSkoe-kin bat etortzeak L.rengana hurbiltzen du aztertzen ari garen sermoi berria.

Hara KSn eta L.ren testu labur horietako batean edo gehiagotan lekukot-
tuak (hots, goiko B1, C, C+ sailetakook, baina errepikapenak ezabatuaz):

*alabanza, arreta, atsegintasun, autu, batasun, bidegabe, bizileku, bukae-
ra, dina, ekarrai, eranzuera, eratu, eriozko, gaitzgabea, gutizia, guzieldun
/ guziadagikean, guziekiko, humiltasun, illuntasun, itsuskitu, jakinsu, ja-
kiunde, jatorri, konsolagarri, kutsatu, lenen, mende, miragarri, mirari,
mugarri, naigabe, negargarri, ondasun, onegin, ontasun, paregabeko, po-
zoi(tu), sinisterazo, zikintasun, zorion, zorioneko* (41)¹⁰⁷.

41 kasu (hainbat behin baino sarriago errepikatuak) KS eta L.ren testu laburretan lekukotuak asko dira eta ez dira gutxiago halaber KSn gauzatu HHko beste 77 hitz (hauek ere usu behin baino sarriago) edo KSren 1.-2. agerraldiak) haren 10 orrialde laburretarako eta gertakari hori ez bide da egiantzeko Larramendi bera KSren egilea izanik baizik.

¹⁰⁶ Ez, bederen, *Arte* edo *Hiztegia* ziren heinean; egia da AzkS. eta AndS. autografoan gorde arren, AS, SAgS. eta honako KS kopietan gorde izan direla —bakarrean, dakigularik AS eta KS, hainbatetan SAgS., Kaltzakortak (2018) deskribatu bezala. Alabaina, ez dakigu kopiak (zaharrenek bederen) L. bera bizi zelarik zabaldutakoak ziren ala geroztikoak. Nolanahi ere, eskuizkribuen bidez izan zezakeen eragina (orain arte ikertu ez bada ere) urruti geratzen bide da inprimatuen bitartez izandakotik, are azken hauen izaera eta helburuak ere kontuan izan gabe.

¹⁰⁷ Horietarik ondokoak L.ren HH aurreko testuetan ere lekukotuak: *atsegintasun, autu, bizileku, dina, gaitzgabe, guzia dagikeana, guziekiko, jakinsu, jatorri, konsolagarri, lenen, naigabe, onegin, ontasun, zorion*.

Aurreko guztiei, aski den adina diruditen arren, oraingo azterketa-saioan berariaz landutako «P irizpidea» deitu duguna erantsi nahi izan diegu (§ 7.2): ikerketa horren bidez dakusagunez, zeinek bere aldetik, berariazko azterketaren ondoren, L.rekin erlazio arrunta baino estuagoa agertua duten bizpahiru hitz edo gehiago esaldi berean —orotara gure saioan ikertutako ehunetik 90etik gora—, sarri konbinatzen dira hainbat sare ezberdinetan, 200 bat esaldi-edo hornituaz. Horrenbestez, KSn larramenditar hitzez jositako hainbat lerro, paragrafo eta are orrialde tapitu eratzten direla erakutsi ahal izan dugu; sare hauek guztiak nekez jo litezke hala-behar soiltzat eta, argiro, aurretik ikusitako gainerako L.ren egiletasunaren aldeko frogan zantzu eta indarra bermatzera eta areagotzera datoz. Hots, larramenditar hitzez betetako, «larramendieraz» idatzitako, sermoia genuen KSren originala.

Amaitzeko, Kontzepzioko sermoi anonimo eta urte- eta toki-gabeko honen jatorriaz egun eman genezakeen hipotesirik egiantzekoena zera bide da, gaur Antso Jakitunaren Fundazioko artxiboan, 1670. eskuizkribuan —data ezezaguneko originaletik¹⁰⁸ sortu eta gero ondoko kopiaketa zenbaiten ondoren (azkena edo azkenetarikoa goierritar batena, tartean)— Larramendiren sermoi bat gordetzen dela. Esan gabe doa, hainbat lan eta aurkikuntza berri gehi zorte-puxka beharrezko datekeela Larramendi egilearen buru eta eskutik oraingo egoerara nola iritsi den noizbait zeharo azaltzeko ahaleginean.

8. Eranskina Mendiburuz

Dozena-erdi hitzetara ez dira iristen (*bekatu-etorki*, *extabaida*, *gose-egarri*, *oarmen*) OEHren datuetan oinarriturik Mendibururekin erlazio bereziren bat izan zezaketelakoan aipatu ditudanak § 6ko 105 sarreraren artean; poligenetikoak ez badira horien azterketan argudiatu dugun bezala, litekeena da kopiagileren batek 1760 ondoren KSren bertsio berri batean txertatu

¹⁰⁸ Beharbada, KSren originala ez dateke 1745 baino askoz beranduagokoa hitz asmatu kopurua (E) eta hapaxak edo ondoko lekukotasun urriko hitzak kontuan izanik; ikus bi ohar beherago ere.

izana¹⁰⁹. Halere, bada hitzen bat (*fruta*) —nahiz itxuraz (baina formari kasu) mailegu izanik beragan oinarriturik urrutiegi ezin jo—¹¹⁰ Mb.ren laguntzaz ere konponduko ez genukeena, «GN»kotzat izan arren OEhk, ez hiztegi horretan ez EKCn forma hori ez baita bildu oiartzuarraren lanetan. Orobat gertatzen da *oarmen* (*antsidun*) bikotearekin ere, bigarren hitza ez baitu inoiz hark erabili eta, alderantziz, *oarmen* (*antsidun*) L.k erabili izana egiantzekoa baita (ikus sarrerako iruzkina).

Baina, batez ere, Mendibururen jatorrikotzat —berak edo bere zordun batek sortutzat— sermoi hau ez hartzeko, Mb.k bere ehundaka orrialdeetan inoiz erabili ez zituen Larramendiren eskutiko —HHko eta, batez ere, L.ren euskarazko testuetatiko— hitz ugariak ditugu esanguratsuen. Ondoren ematen ditugu bi zerrenda KSkoetarik guk § 6ko sarreretan aztertu eta hark dakartzan eta ez dakartzan hitzekin. Datua esanguratsua izan litekeelarik, HHn agertzen diren ala ez markatu dugu parentesi artean.

MENDIBURUK DAKARTZANAK:

amatasun (HH), anditasun (HH), apainduri, arreta (HH), atsegin-garri, autu, bakartasun (HH), beartasun, bekatu etorki (HH), bidegabe (HH), bukaera (HH), dina (HH), eginbear (HH), egoera (HH), ekarrai (HH), eranzuera (HH), eritasun (HH), ezaguera (HH), eztabaida, gertaera (HH), gose-egarri, guraso (HH), guziekiko (HH), humiltasun (HH), iduripenezko (HH), illuntasun (HH), itzaldi (HH), jakindun (HH), jakinsu (HH), jakiunde (HH), kutsatu (HH), leialtasun (HH), lenen (HH), mandatu (HH), mende (HH), miragarri (HH), mirari (HH), naigabe (HH), oarmen, ondasun (HH), ontasun (HH), oztasun (HH), pareta (HH), pisutasun (HH), pozoitu (HH), sortze (HH), usteltasun (HH), zorigaiztoko (HH), zikintasun (HH), zorion (HH) (43/48).

¹⁰⁹ Ez dakit zeharo ezaba litekeen egile ezezagunaren aukera (*possibilia non negabo*) baina hipotesi garestiena begitantzen zaigu eta bere aldeko argudio esanguratsurik ez zaigu ezagun ez bistako eta, aldiz, ugariak eta sendoak L.ren aldekoak.

¹¹⁰ Dagoeneko dagokion sarreran gogoratu bezala, *fruta* ageri da L.k Arakistainengandik jaso zituen eranskinetan eta haietarik ere ikas zezakeen; hala balitz KSren originala 1746 ondotik idatzia litzateke (agian ez data horretatik urrutiegi). Ikus bi ohar gorago ere.

MENDIBURUK EZ DAKARTZANAK:

aldeko (HH), alderandu, andinaizko, ansidun (HH), atsegintasun, bakantasun (HH), batasun (HH), bil-leku (HH), biotzgogordun, bizileku (HH), egiztatu (HH), erabakde (HH), eragozketa (HH), eratu, eriozko (HH), errukitsu (HH), ezdina (HH), ezeziñera (HH), fedegabe (HH), fruita, gaitzgabe (HH), gedeitu (HH), gogorkiro (HH), gorrotatu (HH), gurte (HH), gutizia (HH), guzia dagikean / guzialdun (HH), iduripenezko, iguitasun, iraupen (HH), itzgai (HH), jatorri (HH), jomuga (HH), klaroro (HH), konsolagarri (HH), kordegabetu (HH), laguntasun, mespreza (HH), mugarri (HH), negargarri (HH), oiezbezelako (HH), oñazpiratu (HH), onegiñ (HH), osasungarri (HH), paregabeko (HH), protxugarri (HH), soilmen (HH), ugolde (HH), urrutiratu (HH) (40/49).

Tamainari kasu eginaz, dozenaka eta are ehundaka aldiz handiago delarik Mendibururen corpora KS hau baino, garrantzia apartekoa hartzen dute bat ez etortzeak bat-etortzeen gainetik eta are gehiago, talde batean zein bestean HHrekiko zorra ezin nabarmenago delarik. Ia atzizkidun hitz guztiak L.ren hiztegian bilduak ditugu eta beste asko *-tasun-*en bidez eratuak bereziki, bertan aurreikusiak dira sarrera jakin bateko ordain guztiak aztertzen baditugu, ez soilik atzizkia agerriki markatua daramatenak.

Hitz markatuen artean markagarrienak lirateke ez Mendiburuk ez 1800. urte arteko —inoiz ia gaur arteko— enparauko egile edo testuk ez darabil-tzan baina KSk daramatzen HHtikoak:

ansidun, erabakde, eragozketa, ezdiña, ezeziñera, gedeitu, klaruro, oiezbezelako, soilmen.

Horiei gehitu beharko genizkieke 1800. urte edo harago arte bertakotu gabeak:

aldeko (HH), alderandu, egiztatu (HH), eratu, fedegabe (HH), gertaera, gogorkiro (HH), gorrotatu (HH), gurte (HH), humiltasun, itzgai (HH), jakindun, jatorri (HH), konsolagarri (HH), laguntasun, mugarri (HH), negargarri (HH), oñazpiratu (HH), osasungarri (HH), protxugarri (HH), sortze, ugolde (HH), urrutiratu (HH), zikintasun.

Azkenik, hainbat dira Mb.ren corpusean lekukotzen ez diren baina L.ren testu laburretan agertzen direnak:

atsegintasun, batasun, bizileku, eratu, eriozko, gaitzgabea, gutizia, guzialdun, itsuskitu, jakinsu, jakiunde, jatorri, konsolagarri, mugarri, onegiñ, negargarri, paregabeko, zorioneko (18).

Nolanahi ere, HHko hitzen portzentajea KSn markagarria da, Mendiburrekin nahiz besterekin erkatu¹¹¹ eta are argiago bilakatzen du, testuan argudiatu bezala, KS Larramendiren *hiztegitik eta testuetarik* dela hurbilago —baita L.k duen lan egiteko modutik ere— beste edozein egilerengandik baino. Izan ere, L.ren beraren eskutik ateratako original baten kopiaren aurrean bide gara, hainbat argudio eta datuk erakusten digutenez.

¹¹¹ Ez luzatzeagatik, ez dugu hemen eman Gerrikorekin egindako antzeko erkaketa-saioa: Gerrikok Mendiburuk baino KSn lekukotutako hitz gutxiago dakartza; gehitu bekio honi ez dakartzan horien artean HHko portzentaje larria dela —dakartzanetan ere ez da txikia eta are nabarmenago litzateke HHko eratorpen potentzialena (*atsegingarri, irudipeneko, laguntasun, usteltasunezko, zikintasun*)— eta, horrenbestez, Gerrikoren urruntasuna KSrekikoa are Mendibururena baino handiagoa dela.

Bibliografia

AIESTARAN, U. (2023). *Añibarroren Christau Doctrina eta nafarrera idatziaren bilakabideaz*. (Gradu Amaierako Lana, UPV/EHU, Gasteiz).

ALTUNA, P. (arg.) (1967). «Larramendi'ren iztegi berria», *Euskera* (2. aldia) 12: 139-300.

— (arg.) (1982). *Mendibururen idazlan argitaragabeak*. 2 lib. Bilbo: Euskaltzaindia eta Ediciones Mensajero.

— eta LAKARRA, J.A. (1990). *Manuel Larramendi. Euskal testuak*. Donostia: Andoingo Udala et al.

— (arg.) (2000). *Aita Aranaren Egunaria*. Iker 12. Bilbo: Euskaltzaindia.

ARKOTXA-SCARCIA, A. eta LAKARRA, J.A. (2019). «Aspectos de la gramatización antigua de la lengua vasca: humanismo, reformismo e imprenta (1545-1596)», *Lengas* 86.

BÄHR, G. (1925). «Flexiones verbales de uso actual en Legazpia (Goyerri)», *Euskera* 3: 73-114.

BILBAO, G. (prestatzen). [Lubieta], *Diccionario en castellano y basquense que sirve para la enseñanza de la lengua vascongada*. Sociedad Vascongada (Bilboko) eskuizkribua.

GÓMEZ, R. eta ZULAIKA, J. (2020). *El Vocabulario Pomier. Edición y estudio de un diccionario manuscrito anónimo euskera-español*. Bilbo: UPV/EHU.

IRURE, L. (2024). «Corpusaren egoera hobetzen: Xurioren Imitacionearen aleak XVIII. mendean», *ASJU* 58 (1): 139-174.

IRURETAGOiena, H. (2022). «Izenak sortzeko atzizkiak Pomier hiztegian, Lubietaren hiztegian eta Ubillosen dotrinan» (Gradu Amaierako Lana, UPV/EHU, Gasteiz), *ASJU* 56 (2): 193-218.

KALTZAKORTA, J. (2018). «San Agustin Eguneke Sermoiaren edizio kritikoa», *Sancho el Sabio*, Extra 2: 39-72.

LAKARRA, J.A. (1983). «Oharrak zenbait arkaismoz», *ASJU* 17: 41-68.

— (1984). «Bertso bizkaitarrak (1688)», *ASJU* 18 (2): 89-184.

— (1985a). «Larramendiren hiztegegintzaren inguruan», *ASJU* 19: 9-50.

— (1985b). «Literatur gipuzkerarantz: Larramendiren Azkoitiko sermoia (1737)», ASJU 19: 235-281.

— (1986). «Burgosko Dotrina (1747): I. Testua eta oharrak», ASJU 20: 533-594.

— (1987). «Burgosko Dotrina (1747): II. Faksimilea eta hiztegia, ASJU 21: 277-317.

— (1991). «Testukritika eta hiztegiak: Harriet eta Larramendi», in J.A. Lakarra eta I. Ruiz Arzalluz (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum*. ASJUren Gehigarriak, 14. Donostia: GFA: 217-258.

— (arg.) (1992a). *Manuel de Larramendi. Hirugarren mendeurrena (1690-1990)*. Andoain: Andoaingo Udala, Euskaltzaindia, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Eusko Jaurlaritzako Kultura Saila.

— (1992b). «Larramendirekin aurreko hiztegegintzaren historiaz: aztergai eta gogoeta», in J.A. Lakarra (arg.), 1992a: 279-312.

— (1993-2017). *xviii. mendeko hiztegegintzaren etorkiez*. UPV/EHUko doktorego-tesi argitaragabea. (UEUren argitalpen faksimilea).

— (1994). *Harrieten Gramatikako hiztegiak (1741)*. ASJUren Gehigarriak, 18. Donostia: GFA.

— (1996a). *Refranes y Sentencias (1596)*. *Ikerketak eta edizioa*. Bilbo: Euskaltzaindia.

— (1996b). «Lexiko berrikuntza euskal hiztegi zaharretan: zenbait ikergai», *Uztaro* 19: 3-40.

— (1997a). «Euskararen historia eta filologia: arazo zahar, bide berri», ASJU 31: 447-535.

— (1997b). «RSekiko ikerketak», *Enseiucarrean* 13: 23-76.

— (2008 [2010]). «*Vida con/y libertad*: sobre una coordinación arcaica y la autenticidad de “Urthubiako Alhaba”», ASJU 42: 83-100.

— (2017). «18. mendeko hiztegegintzaren etorkiez, 25 urte geroago», in 2017 [1993], i-xvi.

— (2018). «Euskararen historiaurrea», in J. Gorrotxategi, I. Igartua eta J.A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritza: 23-229.

— (2022). «*Jatorr(i), aitor(tu), ilor(tu), bihor(tu)*: filologia ala hil», in I. Igartua eta J.A. Cid (arg.), *Tu voz en muchas voces. Escritos en homenaje a Jon Juaristi*. Leioa: UPV/EHU: 401-460.

— (2023a). «Asuntzioko Sermoi egile-, toki- eta urtegabea: Larramendiren testu berri ezezaguna (Loiola 14.08.1740)», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 68 (1): 111-220.

— (2023b). «*Zorioneko* y *zorion*: lo que la historia de la lengua vasca nos dice sobre ellos», *FLV* 136: 597-615.

— (2023c). «*Zorioneko*, *zorion* eta Larramendi. Filologia ala hil, II». *ASJU* 57 (1-2): 583-611.

— (2024). «Aspectos de la formación del *Vocabulario Pomier* y su relación con el *Diccionario Trilingüe*: hápax, supuestas voces septentrionales y segundas documentaciones», *FLV* 138: 443-562.

LETURIAGA, O. (2019) [2021]. «Gipuzkoako osagarri pluraldun adizki tripertso-nalen erroez», *ASJU* 53 (1-2): 127-162.

— (2020). «Gipuzkoa erdialdeko pluralgileen azterketa», in I. Camino, X. Artia-goitia, I. Epelde eta K. Ulibarri (arg.), *Eibartik Zuberoara euskalkietan barrena. Koldo Zuazori gorazarre*. Bilbo: UPV/EHU: 367-402.

— (2022a). «Nor-nori-nork irrealisak Gipuzkoan: *eginen* hedadura eta **ezan* adizkien zenbait berrikuntza», *FLV* 134: 375-413.

— (2022b). «Nor-nork saileko *eginen* hedadura geografikoa Gipuzkoan: ondorio batzuk testu zaharren azterketatik», *ASJU* 56 (1): 1-42.

MITXELENA, K. (1959). «La obra del P. Manuel de Larramendi (1690-1766)», *Cuadernos de la Cátedra Feijoo*, 6. Oviedo: Universidad de Oviedo: 5-27. (Berrargitaratua: OC XI: 427-443).

— (1960). *Historia de la literatura vasca*. Madril: Minotauro. (2. arg.: Donostia, 1988).

— (1970) [1965]. *Estudio sobre las fuentes del diccionario de Azkue*. Bilbo: Publicaciones del Centro de Estudios Históricos de Vizcaya.

— (1978). «Para una historia de la ortografía vasca», in *Miscelanea Filológica Vasca* II. *FLV* 30: 393-397.

— (1981a). «Euskal literaturaren bereizgarri orokorrak», *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea: 259-278.

— (1981b). «Euskal literaturaren kondairarako oinarriak», *Euskal linguistika eta literatura: bide berriak*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea: 279-292.

— (1982). «Mendibururen hizkeraz hitz bi», in P. Altuna (arg.), *Mendibururen Idazlan Argitaragabeak*, I. Bilbo: Euskaltzaindia: LXXIX-LXXXII. (Berrargitaratua: OC XI: 473-478).

— (1983). «Mendiburu eta Larramendi», *Euskera* 28: 19-23. (Berrargitaratua: SHLV II: 912-915).

— (2011-2012). *Luis Michelena. Obras Completas*. J.A. Lakarra eta I. Ruiz Arza-lluz (arg.), ASJUren Gehigarriak, 54-68 (15 lib.). Bilbo: UPV/EHU.

— eta SARASOLA, I. (1987-2005). *Orotariko Euskal Hiztegia – Diccionario General Vasco*. Bilbo: Euskaltzaindia eta Desclée de Brower.

Kontsultagai: [https://www.euskaltzaindia.eus/index.php?option=com_oehberria&task=bilaketa&Itemid=1694&lang=eu].

MURUGARREN, L. (1984). «Una plática del Goyerri», ASJU 18 (2): 185-197.

PADILLA, M. (2012). «La influencia de Larramendi en Vasconia Norte: consideraciones sobre la difusión ultrapienésica de obras vascas del Sur en el siglo XVIII partiendo de un manuscrito labortano», *De Re Bibliographica* 7-8: 33-41.

PÉREZ GAZTELU, E. (2018). «Manuel Larramendiren irakurle hautatuak: testu eleaniztunen norentzakoak eta hartzaileak», *Sancho el Sabio*, Extra 2: 11-38.

SAN ROMAN, I. (2024). *Sebastian Antonio de la Gandara: lexikoaren azterketatik edizio kritikorantz*. (Gradu Amaierako Lana, UPV/EHU, Gasteiz).

SANTAZILIA, E. (2022). «Senekaren izpiritua euskaraz: Larramendiren eragina-ren eta itzulpengintza apologetikoaren adibide bat XVIII. mendeko Zuberoan», *Uztaro* 120: 95-122.

SARASOLA, I. (1976). *Historia social de la literatura vasca*. Madril: Akal. (Berrargitaratua: Madril, 1982).

— (1986). «Larramendiren eraginaz eta», ASJU 20 (1): 203-215.

— (1997). «Euskal hitz altxorraz», ASJU 31 (2): 617-642.

SEGUROLA, K. (2004). «XVIII. mendeko autore ezezagun bat», *Lapurdum* 9: 243-282.

— (2011) [2007]. «XVIII. mendeko garbizaletasuna: Larramendiren *Hiztegi Hirukoitza* eta eskuizkribuak», in J. Gorrotxategi, J.A. Lakarra eta B. Urgell (arg.), *2nd Conference of the Luis Michelena Chair - Koldo Mitxelena Katedraren II. Biltzarra - II. Congreso de la Cátedra Luis Michelena*. Gasteiz: UPV/EHU: 217-245.

TELLETXEA IDIGORAS, J.I. (1966). «El jesuita Manuel de Larramendi», *BAP* 22: 307-360.

— (1968). «Larramendi y Cardaveraz: censura y réplica inéditas sobre un libro de piedad», *ASJU* 2: 3-31.

— (1969). *Manuel de Larramendi. Corografía de Guipúzcoa*. Obras del P. Larramendi, 1. Donostia: SGEP.

— (1973). *Manuel de Larramendi. Escritos breves*. Obras del P. Larramendi, 2. Donostia: SGEP.

— (1975). «Dos textos eusquéricos inéditos del P. Larramendi», *ASJU* 9: 179-184.

— (1983). *Manuel de Larramendi. Sobre los Fueros de Guipúzcoa*. Obras del P. Larramendi, 3. Donostia: SGEP.

— (1990). *Manuel de Larramendi. Autobiografía y otros escritos*. Obras del P. Larramendi, 4. Donostia: SGEP.

ULIBARRI, K. (2015). *Dotrinazko Sermoitegia*. Tesi argitaragabea, UPV/EHU (Gasteiz).

URGELL, B. (1991). «Axular eta Larramendi», *ASJU* 25: 901-928. (Berrargitaratua: in J.A. Lakarra (arg.) 1992a: 221-246).

— (1992). «Martin Harriet Añibarroengan», *ASJU* 26: 221-258.

— (1996). «Larramendi o el despertar de la literatura vasca peninsular», in G. Aulestia (arg.), *Los escritores. Hitos de la literatura clásica euskérica*. Gasteiz: Fundación Sancho el Sabio: 263-288.

— (1997). «Estudios en torno a la historia de la lexicografía vasca», *ASJU* 31: 643-685.

— (2000). *Larramendiren Hiztegi Hirukoitzaren osagaiez*. Tesi argitaragabea, UPV/EHU (Gasteiz).

— (2001). «Euskal formen aurkezpena Larramendiren hiztegian», ASJU 35: 107-183.

— (2002a). «*Hiztegi Hirukoitzaren* kanpoko eta barruko historiaz», in X. Artia-goitia, P. Goenaga eta J.A. Lakarra (arg.), *Erramu Boneta: Festschrift for Rudolf P. G. de Rijk*. ASJUren Gehigarriak, 44. Bilbo: UPV/EHU: 629-649.

— (2002b). *Larramendiren Hiztegi Hirukoitzaren Eranskina: Saio bat hiztegin-tzaren testukritikaz*, Monumenta Linguae Vasconum. Studia et Instrumenta 1. ASJUren Gehigarriak, 47. Bilbo: UPV/EHU.

— (2003). «Eratorpena Larramendiren hiztegian (I): eratorbideen analisia», ASJU 37 (1): 203-260.

— (2004). «Etimologia eta neologia Larramendiren *Hiztegi Hirukoitzean* (1745)», *Lapurdum* 9: 299-310.

— (2005). «Larramendiren euskal liburuak 1745 arte: testu bibliografiaranzko hurbilketa bat», *Lapurdum* 19: 1-39.

— (2008). «Maileguak Larramendiren hiztegian», FLV 108 (1): 5-44.

— (2009). «Martin Harrieten hiztegiak: eraketari buruzko zenbait berri», in R. Etxepare, R. Gómez eta J.A. Lakarra (arg.), *Beñat Oihartzabali gorazarre – Festschrift for Bernard Oyharzábal* (= ASJU 43, 1-2). Bilbo: UPV/EHU: 873-890.

— (2018). «Lehen Euskara Modernoa», in J. Gorrotxategi, I. Igartua eta J.A. Lakarra (arg.), *Euskararen Historia*. Gasteiz: Eusko Jaurilaritza: 543-657.

— (2023). «1720ko *Imitacionearen* iturriak: lehen hurbilketa», ASJU 57 (1-2): 907-950.

— (2025). «Larramendiren apologiaren XVIII. mendeko bizitza, edo zergatik ez den bibliografia lana ahaztu behar» (ASJUraiko inprimategian).

ZULOAGA, E. (2015). «Diego Lorenzo Urkizuren 1740ko zortzikoak», ASJU 49: 179-202.

— (2020). *Mendebaleko euskararen azterketa dialektologiko-diakronikorantz*. Dok-torego-tesia, UPV/EHU.

— (2022). «Mendebaleko euskara zaharra: ezaugarriak, kronologia eta geogra-fia», Iker 47. Bilbo: Euskaltzaindia eta UPV/EHU.

Eranskinak

A) Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia: testuaren transkripzioa

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia:

predicatu nuen 1772.rren urtean.

Fecit mihi magna qui potens est. Luc. cap 1°

Baldin lurreco guizon eta emacume guciac Jangoicoari¹¹² esquerrac¹¹³ orduro ema[n] bearrean arquitcen badira eguin dien¹¹⁴ mese[de]acgatic, arrazoi¹¹⁵ gueiagorequin Mariac esquer on au Jangoicoari adieraci bear dio bere lendabico sortcetic artu izan dituanacgatic, esanaz cordegabeturic¹¹⁶ ta mesede oei dagoquien eranzuera¹¹⁷ batequin: «O eta cein gauza andiac eguin dituen nere alde, gucia daguiquen Jangoicoac!» *Fecit mihi magna qui potens est.* Ezaguera onetara Maria beartcen dutenac eztira bere aurrecoen icen, victoria, fama eta honrra andiac, baicican bere lendabico sortcean berari bacar bacarric Jangoicoac eguin diozcan mesede paregabecoac. Maria izan zan gracion sortua, graciaz indartua eta onela, —Mariaz camporaco Adanen hume guciac, Jangoicoaren aserrearen diña diran becela—, Maria izan zan Jangoicoaren atseguintasun gucien billecua¹¹⁸. Ona gucia daguiquen Jangoicoac gaur¹¹⁹ Mariagatic eta Mariagan eguiten dituen mirari andiac eta ona eguiatz maite izan duen Jangoicoaganaco amodioa iracequi zuana: *Fecit mihi magna qui potens est.* Azaldu ditzagun mirari oec¹²⁰ zuenzat prochugarriac izan ditezquen moduan¹²¹. Maria gracion sortua izan zan;

¹¹² *r* gainetik berreginaz.

¹¹³ Aurretik hitz bat tatxatua (*eguin?*) eta ondotik lerro artean *orduro*.

¹¹⁴ OBJPLEko komuntadura falta; ikus gehiago 155. oh.

¹¹⁵ Aurretik tatxatua *cembat*.

¹¹⁶ Lerro artean kokaturik.

¹¹⁷ Aurretik zerbait (*cordegabeco?*) tatxatua.

¹¹⁸ Aurretik letra bat tatxatua.

¹¹⁹ Lerro artean gainjarririk.

¹²⁰ Bi hitzok lerro artean gainjarririk.

¹²¹ Atzetik hitz bat tatxatua (*mirari oec?*).

esan nai det bere lendabico sortcean becatutic gordea izan zala. Maria izan zan graziaz indartua edo sendotua; esan nai det bere lendabico sortcean indartua izan zala becatuaren contra. Baña cer becatu motatic izan zan gordea? Gucioc berarequin sortcen gueraden becatu etorqui edo originale-tic. Eta cer da becatu etorquia edo originala? Azalduco dizuet bide batez mandatu bi eguiten < 2 > ditudala¹²²: au da doctrina eguiteco daucagun obligacioaren cumplitcea¹²³ eta becatu au cer dan adieraztea. Becatu etorquia edo originala da becatu ura ceñarequin jaiotcen gueraden heredaturic gure lenen guraso¹²⁴ Adam eta Evagandic. Jangoicoac utsetic atera cituen Adam eta Eva eta eguin cituan bere antcera, emen bera maitatceco, servitceco eta beste munduan betico gloria eduquitceco. Bertatic eman cien bere gracia eguiñaz bere adisquide eta ceruco heredero; gracia onequin batera justicia etorqui edo originala, eta ibai miragarri¹²⁵ onequin arrazoiaren mende-
dean ceuzquen beren apetitu guztiac, espirituarequin araguiaren¹²⁶ artean, guerraric sentitcen etzan eran. Arrazoiac aguintcen cien cenzu guciei eta, arrazoiac Jangoicoagana zucenduric, bere mende-
dean cegoen. Zorioneco egoera onetan Jangoicoac eman cien aen obediencia probatceco mandamentu erraz bat: ipini cituen atseguin guciac beregan ceuzcan Paradisu batean, eman cien Paradisuaren erdian cegoen arbola batetic ez, beste fruita gucietatic jateco escualdia¹²⁷, esanaz jatea¹²⁸ debecatu cien fruita artatic jaten zuten instantetic ilgo cirala eta galduco zutela beren zorion gucia, berenzat eta beste beren ondorengo guci gucientzat. Baña leialtasunarequin aguinte ura gordetcen bazuen berac eta beren ondorengo guciac beti zorionecoac izango cirala, beinere illco etcirala eta betico ceruco gloriara era-

¹²² Esapide hau L.ren HHn eta lehenago Ax.engan; ikus § 4, *omatusaz*.

¹²³ Objektu zuzena genitiboan, bakarra testuan. Badira, ordea, adibide zenbait bizkaierazko eta gipuzkerazko testu zaharretan (ikus Lakarra 1983).

¹²⁴ Cf. HHn «Padres de la Iglesia, *Eleizaco aitac, gurasoac*», hau da, «Primeros Padres de la Iglesia».

¹²⁵ Azken bi letrak tatxaturik.

¹²⁶ Xekin Y egitura (= X eta Y): *espirituarequin araguiaren artean* = *espirituaren eta araguiaren artean*. Ikus Lakarra 2008 eta 2018, iruzkinerako eta lekukotasun gehiagotarako. Agerraldi gehiagotestuan, bat harrigarria edo zeharo ezohikoa 3. orrialdean: bi «Xekin Y», eta batez loturik.

¹²⁷ «orden, disposición» OEH, s.u. 5, nahiz HHrentzat *eskualdi* gehiago den «mano, vez, vuelta».

¹²⁸ Lerro artean gainjarririk.

mango cituela. Etsaiac ecin icusiric era onetan Adam eta Eva tentatu cituen esanaz debecatutaco¹²⁹ fruitatic janagatic illco etcirala: beguiac iriquico citzatela¹³⁰, Jangoicoa becela izango cirala¹³¹, eta onaren eta gaitzaren jaquindun. Gueiegui luzatcea litzate¹³² zorigaiztoco guertaera¹³³ onen aldecoi edo circunstancia¹³⁴ guciac bat banaca¹³⁵ esatea; asco da zuei gogoracitcea nola Adam eta Evac fruita artatic jan zuten, au janaz aserratu zutela Jangoicoa eta aen ondorengoac becela, becatu < 3 > artan sorturic, Jangoicoaren aserrean eta bere etsai eguinic guci-gucioc¹³⁶ gatocela¹³⁷ mundura. Becatu onec macurtcen gaitu gaitcera, ematen digu oneraco pisutasuna eta ecarri digu¹³⁸ illbearra eta beste neque eta naigabe guciac. Maria bacarric izan zan becatu onetatic gordea, eta gordetce miragarri onequin, Jangoicoac adieraci nai digu becatu[a]ri eduqui bear diogun iguitasuna edo gorrotoa. Eta au izango da gaurco nere itzgaia. Baña ò Maria, nere gurte edo culto eta confianza bigun eta osoaren jomuga dina, ezagutcen det nere alabanza bearric eztezula, ni naiz zure laguntasunaren bearrean arquitcen naicena: indazun, arren, nic mereci eztedan¹³⁹ zure laguntasuna eta¹⁴⁰, au gucioc escatcen dizugu Añgueruarequin diosala eguiten dizugula. Ave Maria.

Fecit mihi magna qui potens est Luc. 1.

Gucia daguiqueanac eguin ditu nere alde gauza andiac.

¹²⁹ Tartekatua.

¹³⁰ 'zitzaizkiela'; cf. *jate* 'jake, zaie' Kapanagarengan.

¹³¹ *-de-* tatxatua (**ciradela*).

¹³² Ondotik tatxatua *que?*, *-a?*

¹³³ Bai *zorigaiztoco* eta bai *gertaera*-ren lehen agerraldiak HHn dira; KSn beraz, bikotearen lehen agerraldi segurua eta ez jakin inork berriro erabili duen. Nolanahi ere L.ren egiletasunaren aldeko frogia.

¹³⁴ Beherago < 5 > *bere aldecoi edo circunstancietan*.

¹³⁵ *Bat banaca* lerro artean tartekaturik.

¹³⁶ *Guci*-ren aurretik tatxatua *gu-/xx*.

¹³⁷ Lerro artean kokaturik.

¹³⁸ Tartekatua; singularrean nahiz *guciac* duen OBJ; cf. 1. or., 3. oh., *eguin dien mese[de]agatic*; orobat, 155. oh.

¹³⁹ Tartekatua.

¹⁴⁰ Tartekatua.

Jangoicoaren amatzat aututaco Maria gracion sortua eta becatu etorquitic gordea izan zala sinisterazotcen digu arrazoiac, siniste au eguiztatcen due¹⁴¹ Elizaco gurasoac edo Padreac eta Elizac berac ere onzat ematen du iritci au.

Bai, arrazoiac sinisterazotcen digu. Bada, eguiatz Mariac bere sortcea ezquero becatuic eguin etzuela probatceco, elizaco gurasoac¹⁴² eta beste theologoac dacazten¹⁴³ arrazoiac ecer probatcen eztue, edo berebat probatcen due Maria gordea izan zala becatu etorqui edo originaletic. Becatuac —dio Santo Thomasec— eguingo zuan Maria Jangoicoaren ama izateco ezdiña edo indigna, ceren amaren gloria becela, amaren deshonorra erorico zan semearen gañ¹⁴⁴. Mariac, —dio santu onec beronec— Jangoicoaren amat[a]-sunagatic batasun miragarri bat dauca Jangoicoarequin. Baña nolacoa izango litzaque, arguiarequin illuntasun eta saintutasunarequin¹⁴⁵ becatuaren arteco¹⁴⁶ batasuna edo unioa? Aitortu¹⁴⁷ bear degu, bada, Mariac Jangoicoaren¹⁴⁸ amatasunagatic < 4 > dauzcala becatuarequin¹⁴⁹ iñolaere ondo ecin etorri ditezquean privilegioac¹⁵⁰. Baldin arrazoi¹⁵¹ oec guciac indarsuac badira, santo¹⁵² Thomasen eta beste jaquinsu ascoren iritcian Mariaren bicitza guz[ti]tic¹⁵³ becatua alderantceco asco añacoac dirade, quentceco bere len-

¹⁴¹ Testuan *dueu*, mantxa baten gainean. Cf. < 8 > *munduac ezagutcen eta sinisten ote due egui andi au?*

¹⁴² Gorago *lenen gurasoac*.

¹⁴³ 'dakartzaten'; cf. < 9 > *iragarri dacacena*.

¹⁴⁴ Ikus antzekoak (gen. + *gain*): < 4 >, < 6 > eta < 8 > *onen gañ*, < 6 > *baten gañ*, < 7 > *leguen gaña*, < 10 > *desonesten gañ*.

¹⁴⁵ *-na-* lerro artean, gainean.

¹⁴⁶ Ohar bekio *eta*-koordinazioa eta *-kin*-koordinazio bikoitzaren konbinaketari (guztiz ezohikoa are *-kin*-koordinazioa dakarten lekukotasunetan); arruntagoetarako, ikus 126. oh.

¹⁴⁷ Aurretik tatxatua *bada*.

¹⁴⁸ *-ren* gainetik sendotua.

¹⁴⁹ *-c-* gainetik berregina.

¹⁵⁰ Bigarren *i* eta *o* errepasatuak.

¹⁵¹ Or. *arrozoi*.

¹⁵² Zerbaiten gainean idatzia.

¹⁵³ *-c* originalean.

dabico sortcetic. Eta egui onen cembat testigu leial ecarri¹⁵⁴ nizaque? Baña ez luzatceagatic itzac eutciric esango dizuet batzuen iritciac¹⁵⁵: oen iritciac batera, bada¹⁵⁶, iñola ere ecin esan diteque —Jangoicoaren gucialdun eta jaquiundeari bidegabe andi bat¹⁵⁷ eguin gabe— eztabaida batean ere etsaia- ren mendean egon zala bere amatzat eta onen mendean bicitceco autu zua- na. Cer, bada, Jangoicoaren escu gucialdunac ecin gorde cezaquean Maria becatuaren mendetic? Eta bere jaquiundeac etzuan beartcen onetan¹⁵⁸ eguin al cezaquean gucia nai izatera? Cer, Jangoicoac eutci ceiquion etsaia- ri ciquintasunic chiquienarequin ere ciquintcen bere bicilecu izan bear zuen toqui au? Certan Jangoicoac naico¹⁵⁹ zuan, eztabaida¹⁶⁰ batean ere, beraga- tic esatea usteltasunezco oretic bere amatzat atera zuala etsaien¹⁶¹ menpeco eta gu becela bere aserre gucien diñaco doncella bat? Ezin diteque, dio Agustinec. Baña cergatic? Jangoicoari eta bere semeari zor zaion honrra eta errespetoagatic dio santuac: *propter honorem Domini*. Onelaco Doctore andi baten esana asco litzaque eta Elizac oraindano onen gañ erabaqui ezpadu ere, nola obeto onzat eman dezaque ama semeai ain ondo dagoquien iritci au? Onen¹⁶² contraco gauzaric predicatcea eta aguerian eracustea debeca- tceaz baño?¹⁶³ Trentoco concil[i]oaren¹⁶⁴ bitartez esaten digu becatu etor- quiaz itz eguiten dan erabacde edo decretoan, Maria guztiz garbi eta zori onecoa sartu nai eztuala eta bere sortcearen onrraraco¹⁶⁵ ipini izandu du, gaur gucioc eta batez ere erri Noble onec Mariari eguiten dion festa au, eta

¹⁵⁴ -c- gainetik errepatatua.

¹⁵⁵ *Dizuet...* iritciac. Beste OBJ ZUZeko komunztadura falta bat; cf. 3. or., 138. oh.

¹⁵⁶ Tartekatua.

¹⁵⁷ b-, g- baten gainean.

¹⁵⁸ Tartekaturik lerro artean.

¹⁵⁹ Hitz bat aurretik tatxatua.

¹⁶⁰ Testuan es-.

¹⁶¹ i eta e-ren artean letra bat tatxatua.

¹⁶² Aurretik Bada berac eragozten digu tatxatua.

¹⁶³ Bi hitzok lerro artean.

¹⁶⁴ Orri-ertzean: «Conc. Triden. Sesión 5^a».

¹⁶⁵ -n eta -raco behin eta berriro errepatuak eta lodiago.

emendic cer¹⁶⁶ atera bear degu? Maria bere lendabico sortcean izan zala santa eta becatu etorquitic gordea eta au da Jangoicoaren mirari andien arteco Mariaganaco bere providenci miragarria eta beti izandu dion amodioa drist erazotcen¹⁶⁷ < 5 > duan mirari guztiz andi bat: *Fecit mihi magna qui potens est*. Privilegio au, nere enzuleac, dudagabe guztiz andia da: andia da berez, andia aldecoi edo circustancietan eta batez ere bacantasun eta bacartasunean. Andia da berez, bada, contraco gauzac, cembat contracoagoac diran obeto¹⁶⁸, ezagutcen badira¹⁶⁹; esan¹⁷⁰ bear det cembat lotsagarriago dan etsaiaren mendean egotea, ambat gloriotsuagoa dala beragandic libre egotea, cembat negargarriagoa dan pozoieriozcoaz cutsatua egotea, ambat atseguingarriagoa dala sugue madaricatua oñazpiratcea eta berari burua ausitcea: cembat negargarriagoa dan eztabaida batean ere¹⁷¹ Jangoicoaren gorrotoan egotea, ambat consolagarriagoa dala beraz beti maitatua izatea eta bera maitatcea.

Andia da bere aldecoi edo circustancietan. Baldin Jangoicoac¹⁷² oiezbecelaco bideren batez Maria mundura ecarri balu, baldin Jangoicoac berac eratu edo formatu balio gorputz bat, Adanena ecer ecetic eguin zuan becela, etzquenduan¹⁷³ certzat arritu, eguzquia bera baño garbiagoa eta ederrago eguin balu ere. Baña ah! Cer gloria Mariarenzat, gaitzgabea, garbia, eta ederra sortcea eta jaiotcea, guraso¹⁷⁴ becatarietatic! Arr[i]tceco dinaco¹⁷⁵ miraria da iturri usteletic ur fresco, garbi, ederra irtetea eta sustrai edo arbola pozoituac fruita osasungarria ematea! Onelacoa da, bada, gaur arrituric

¹⁶⁶ Tartekaturik lerro artean.

¹⁶⁷ Testuan erazocitcen. Cf. AS, 2r: «Arritu bedi, bada, San Bernardo eta autor beza leguez eta vitez ceruco edertasunac gueiogo eta gueiogo distreatcen duela Maria Santissimaren sarrearequin».

¹⁶⁸ Azpian obea?

¹⁶⁹ i-, a baten gainean.

¹⁷⁰ Aurretik hitz labur bat (edo?) tatxatua.

¹⁷¹ Lerro gainean tartekatua.

¹⁷² Ondoren bi hitz tatxaturik, oiezbecelaco Mundura itxuraz.

¹⁷³ Enduan lerro artean.

¹⁷⁴ Aurretik ezabatua becatua.

¹⁷⁵ Lerro gainean tartekaturik; lerroan bertan 3-4 letra zirriborraturik.

icusten degun miraria. Bada, Maria garbia, ederra eta osasungarria dator jatorri ustel eta becatari arrazatic.

Andia da bacantasunean eta ba[ca]rtasunean. Privilegio eta gloria au Mariari bacar bacarric eman izan zaio eta da bacana edo particularra. Badaquigu santurem batzuec beren amen sabeletan santu eguin cirala eta oen artean San Juan Bautista eta Jeremias Profeta dira sortu eta laster etsaiyen¹⁷⁶ mend[et]ic irten zutenac, baña dembora guichian¹⁷⁷ bazan ere, aren mendean egon ciran. Virgña guztiz santa! Zu bacarric cera eztabaida batean ere etsaiyen mendean egon etceradena eta gucia daguiquen Jangoicoaren escua zure alde eduqui dezuna: eta beste gucioc < 6 > Jangoicoaren aserre eta gorrotoan gatocen becela, amodioz¹⁷⁸ eta graciaz betea mu[n]dura zatocena¹⁷⁹: *fecit mihi magna qui potens est*.

Berriro artu dezagun au gucia: bildu dezagun batera eta zatitu dezagun oarmen ansidunac edo importanteac emango diguen iru zatitan¹⁸⁰. Lendabicoa, bada, certatic¹⁸¹ gordetcen du Jangoicoac gaur Maria? 2.a, nola gordetcen du? Eta, 3.a, cergatic gordetcen du? Certatic bada gordetcen du? Ote¹⁸² da beartasun edo pobrezatic? Ez, bada¹⁸³, jaiotzen¹⁸⁴ da guraso bear edo pobre[en]gandic, et[a] bere bici gucia igaroco du¹⁸⁵ asco gauzaren bearrean. Ote da humiltasunetic? Ez, bada, jaio izan da —nobleac badira¹⁸⁶

¹⁷⁶ -ye- beltz indartsuagoz zerbaiten gainean.

¹⁷⁷ OEHren arabera, bizkaieraz landa baita XIX. mendera arteko zenbait giputzetan ere; cf. Lardizabal, adibidez.

¹⁷⁸ Aurretik tatxaturik 3 hitz: *zu M^a zatoz?*

¹⁷⁹ Hitz hau eta aurrekoa lerro tartean gaineraturik.

¹⁸⁰ Or. s-.

¹⁸¹ Azken 3 letrak mantxa batez ezabaturik.

¹⁸² o-, e baten gainean.

¹⁸³ Bada lerro artean tartekatua.

¹⁸⁴ -en, -an-en gainean.

¹⁸⁵ *Gucia igaroco du* lerro artean; azpian ezabaturik *izan zan*.

¹⁸⁶ -n tatxatua, *baciran*-en gainean idatzia.

ere—, guraso illunetatic, eta bere bici gucia igaroco¹⁸⁷ du illuntasun onetan. Ote da bidegabe eta naigabetatic? Ez, bada, bere sortcean naigabeac ezpaticuan¹⁸⁸ etorrico zaio beste gucioi¹⁸⁹ becela izango dituen hordua eta evangelioac dion bezala¹⁹⁰ minezco ezpata zorrotzac¹⁹¹ gogorquiro anima zulatuco dion dembora. Certatic gordetcen du bada? Becatutic. Eta nola gordetcen du? Eceri barcatu gabe, mirariac erraz eguiñaz. Nolaerebait aztuaz bere providenciatic ipinitaco legue jaquin eta guciencacoaz, eta esateco moduan gue-deituaz edo anulatuaz¹⁹² bere erabacde edo decretoac: ema]n[ten die egoe-ra berri bat eta oraindano icusi eztan eta ecusico ere eztan guertaera¹⁹³ bacan batequin igarotcen da beticoa eta guciequicoa dirudien legue baten gañ¹⁹⁴.

Cergatic gordetcen du? Ceren berac jaio nai duan birgina onengandic eta becatuari berez dion gorrotoac eragozten dion ciquintasunic chiquiena eta onen iduria bera ere bere amagan icustea¹⁹⁵, bada, becatutic chiquienac ipinico cion eragozqueta edo impedimentu andi bat Jangoicoaren amat[a]-sunari. Eta emendic cer atera bear degu? Ona nere enzule maiteac, O! Eta nor ezarri lezaquean zuen biotcetanc ecerc ere ecin deseguin lezaquean eran? Emendic icasi bear degu, bada¹⁹⁶, becatua ezagutcen, iguitcen eta berari dagoquion gorrot[o]a artcen; ara, bada¹⁹⁷, nola itzaldia eguin bear degun onen gañ¹⁹⁸: arreta edo atencio pisca bat, nere enzuleac.

¹⁸⁷ Codu letra lodiagoan, zerbaiten gainean.

¹⁸⁸ Naigabeac izan-en gainean eta *ezpaticuan*, *-adi*-ren gainean.

¹⁸⁹ Testuan *gucioc*.

¹⁹⁰ *-on* eta *-zala* erdi borrarurik.

¹⁹¹ Testuan *-at*.

¹⁹² Ondoren 3-4 letra (*dira?*) ezabaturik.

¹⁹³ *-era* lerro artean eta *onelaco* aurretik tatxaturik.

¹⁹⁴ *gan*, n gaineko azentu lodi batekin.

¹⁹⁵ Azpian tatxaturik ulertzen ez den hitza.

¹⁹⁶ Lerro artean gainjarria.

¹⁹⁷ *ara*-ren aurretik zena ezabatu eta ondotik ezarria.

¹⁹⁸ *gan*, n gaineko azentu lodi batekin.

< 7 > Jangoicoac bere Ama Maria alchatu¹⁹⁹, distinguitu eta munduco beste²⁰⁰ criatura guciac baño beraren diñago eguin [n]ai duanean ez²⁰¹ gordetcen beartasun²⁰² edo pobrezatic ez humiltasunetic, ez eguraldien goraberatatic, ez eta²⁰³ mundu onetaco naigabe as[c]otatic, baña²⁰⁴ gordetcen du becatutic eta becatutic ba[ca]r bacarric. Eta emendic ateratcen da, Jangoicoaren iritcian ceña dan iritci gucién artean lendabicoa eta gure eguinbear gucién erregla, becatua dala mundu onetaco beste gaitz guciac baño ascozaz andiagoo. Onengatic beste gaitz gucién baño becatuaren bildurrago izan bear degu. Eta naiago izan bear degu mundu onetaco eritasun, gose, egarri eta beste naigabe guciac sufritu eta munduac ematen dituen iduripenezco honrrac, atseguintasunac eta ondasunac galdu, ce ez becatu eguiñaz Jangoicoa aserratu. Baña cergatic?²⁰⁵ Esan dizuet eta²⁰⁶, esan guciac gatic ere²⁰⁷, gueiegui berriro ecin²⁰⁸ esan²⁰⁹ nezaque, ceren Jangoicoac bere ama Maria gordetcearequin, ez mundu onetaco naigabetatic, baicican becatutic eta becatutic bacarric eracusten didan becatua dala gaitz gucién artean andiena, eta onen aldean beste gaitz guciac utsac diradela. Nere enzuleac, orain icusten dezuen becela, oraindaño beguiratu diozue becatuari?²¹⁰ Lenago galdu bear dituzue zuen ondasunac ce ez becatu eguin²¹¹. Eta becatu ez eguiteagatic prest arquitcen cerate zuen ondasunac galtcera? Lenago galdu bear dezue zuen honrra ce ez becatu eguin. Eta, alaric ere, cembat aleguin oquer eguin oi dira

¹⁹⁹ 2-3 letra (*aut*-?) aurretik tatxaturik.

²⁰⁰ *munduco*-ren aurretik zena ezabatu eta ondoren ezarria.

²⁰¹ Lerro artean gainjarria.

²⁰² *bear*- mantxa baten gainean.

²⁰³ *ez*-en ezker zena ezabatu eta eskuin ezarria.

²⁰⁴ Or. *bana*.

²⁰⁵ Ondoren *cergatic*? ezabatua.

²⁰⁶ Lerro artean gainjarria eta, *baña*-ren orde.

²⁰⁷ Lerro artean gainjarria.

²⁰⁸ *gueiegui*-ren aurretik ezabatu eta hemen jarria.

²⁰⁹ Or. *esna*.

²¹⁰ *-ar*- mantxa baten gainean.

²¹¹ Hitz hau tintaz ia osorik estalirik.

honrra au gordetceagatic, biurtceagatic eta acitceagatic? Contrara eguin²¹² ondoan, nolaco izan oi ezta zuen oztasuna²¹³, ezequinera edo inaccioa, urte osoetan becatuan egoteco? Nere enzuleac, au da becatua iguitcea? Onetan guelditu gabe, icusi dezagun nola Jangoicoac gordetcen duan gaur Maria becatutic. Onetara²¹⁴ arquitcen det bere²¹⁵ guciequico Providenciatic ipini ci-tuen leguen gaña²¹⁶ igarotcen dala eta baliatcen dala oiezbecelaco bideaz eta emendic ateratcen da < 8 > becatua ez bacarric dala gaitz gucien artean andiena, baita ere gaitz onec Jangoicoa ascozaz gueiago deshonorratcen duala, berac ipiñitaco leguen ordena miragarriac, onrratuco zuen baño²¹⁷, edo —apostoluaren esanaz baliatcen naicela—²¹⁸ becatu batequin Jangoicoa ascozaz gueiago deshonorratcen dala virtuteric andienac eduquiaz, ondasun guciac pobrei emanaz, penitenciaric gogorrenac eguiñaz eta fedegaveac neque ascoren bur[u]an Jesuchristori emanaz honrratcen dan baño. Baña, nere Jangoicoa, munduac ezagutcen eta sinisten ote due egui andi au? Eta animaric justu eta garbienac ere, bear becela ezagutcen ote due?

Azquenic, galdetcen det, cergatic Jangoicoac gordetcen du Maria becatu etorquitic? Ceren becatu etorqui onec aimbesteraño isusquitu eta Jangoicoac[and]ic alderanduco²¹⁹, urrutiratuco zuen Maria nun eta²²⁰ Jangoicoac secular²²¹ bere amatzat autuco etzuan²²² eta ona becatuaren ecarrai edo

²¹² Aurretik zerbait tatxatua, *becatu* seguruenik.

²¹³ *izan oi ezta zuen* goian lerro artean.

²¹⁴ Hitz hau lerro artean tartekaturik eta lerro hasieran sartzeko markatua; benetan *onetaro* edo *onet+ro* irakurtzen da, *-t-* ondoko letra tintaz guztiz estalirik.

²¹⁵ Aurretik 5-6 letrako hitza ezabaturik: *mesede*?

²¹⁶ *-a* tintaz ia osorik estalirik baina ongi irakurtzeko moduan.

²¹⁷ Or. *bano*.

²¹⁸ *Edo... naicela* lerro artean eta aurretik bi hitz ezabaturik.

²¹⁹ Testuan tatxatua; cf., aldiz, < 4 > *becatua alderantceco asco añacoac dirade*. Edizio aurreko azterketako sarreran argudiatu den bezala (ikus han) originalekoa behar du eta horregatik berrezarri dugu.

²²⁰ Lerro artean.

²²¹ Lerro artean gainjarririk.

²²² *-a-* gainetik loditua.

efectoa²²³, —esan nai det Profetarequin batera becatuac Jangoicoarequin gure arteco²²⁴ mugarritzat—, pareta andi bat ipinten duala Jangoicoaren biotcetic ateratcen gaituela eta bera gure biotcetic quencen digula: aren etsai eta bera gure eguiten gaituela. O, egoera negargarria! Ah! Eta onelacotzat daucazue becatuaren mend[e]an zaudeten becatari gogorrac?²²⁵ Ezagutcen dezue nolaco dan becatua, zuen eguilleaz azturic, munduco atseguintasun²²⁶ lizunetan, zuen lendabico urteac igarotcen dituzuen gazte²²⁷ zoroac? Ezagutcen dezue mundua servitcean eta munduco apainduri, janci eta beste vanidadetan zuen gogo gucia ipinten dezutenac? Ezagutcen dezue becatuac gañezca dauzcatzuen²²⁸ edo obeto esateco becatu utsa baicic²²⁹ etceraten becatariac? Eta onec, bada²³⁰, zuen biotcetan betico sartcen ditu guticia, embidia, gorrotoa, amodio lizuna eta beste gaitz guci guciac. Eta onen gañ²³¹ eguin ezazue consideracio sendor²³² au. Jangoicoac cer becatutatic gordetcen du gaur Maria? Becatu etorqui edo original, eztabaida bateco becatu bacar eta Adanen borondatean gureac ceudelaco beste gabez guri dagoquigun eta gure[a] dan becatu batetic.

< 9 > Orain, bada, gure esaeran, guc culparic eztegun becatutic aditu dituzuten aibeste gaitz²³³ etorri bazacu, nolacoac izango ote dira, zuec zuen naiez eta ezaguera osoarequin eguiten dituzuen becatuac dacazten calteac, naigabeac eta animan eguiten dituen soilmenac edo desolacioac? Baña nere Jangoicoa, Profetac aña arrazoiequin esan dezaquet munduac soilme-

²²³ Lehen 3 letrak tintaz ia estalirik.

²²⁴ «Xekin Y = X eta Y» egituraren beste adibide bat; cf. 126. oh. eta abar.

²²⁵ Aurretik hiru letra (*neg* ?) ezabaturik.

²²⁶ Aurretik tatxaturik *munduco*.

²²⁷ Lehen bi kontsonanteak gainetik loditurik.

²²⁸ Ondoren ezabatua *becatuac*.

²²⁹ Tintaz estalia.

²³⁰ Lerro artean; azpian ezabaturik *eta*.

²³¹ *-gan*, *n* azentuarekin.

²³² Kopiagilearen forma (HHn *sendar*); ikus, orobat 10. orrialdearen akaburantz.

²³³ *-z* gainetik berriz pasatua.

nez, gañez, eguiten duala egui andi oec consideratu²³⁴ gabez: *desolatione desolata est terra, quia non est xxxxxxxxxxxx*²³⁵. Becatuarenzat gorrotoa eman dezaquean²³⁶ aldetic, becatuari beguiratu ordean escriturac esaten digun biotz gogordunac beguiratu cioten aldetic beguiratu oi zaca eta²³⁷ munduac eta munduocac becatuari beguiratu oi diobe, iritsi nai dituzten gauzac iris-teco escalera eta bideric errazenari becela.

Nere enzuleac, beguira eguiozue becatu[a]ri fedearen beguiaquin eta oraindano ez becela arquituco²³⁸ dezue: begui oequin claroro icusico dezue cembat igui duan Jangoicoac, cembat jaiquierazten duan Jangoicoaren becatua[ga]naco, mespreza, aserrea eta gorrotoa eta becatu dala mundu onetara aimbeste castigu iragarri dacacena²³⁹ eta beste munduan betico condenacioa. Onela beguiratcen cion David erregueac bere tronuan eseriric bere gende eta mendecoetatic homenageac artcen cituen demboran eta²⁴⁰ bere ordenac bere mende[c]oi icara eraguiten cietenean. Icara cegoen²⁴¹ eta, alaric ere²⁴², beti bere beguien aurean ceucan becatuac aguitz izutcen zuan, urratcen cion biotza, lotsaz betet[cen] zuan eta sufrierazotcen cion asco pena eta nai-gabe. Onela²⁴³ beguiratcen cioben Josef²⁴⁴ Susanac, Eleazarrec, Antiococ eta Moisesec: eta onec damuz eta dolorez beteric deadarrez esan oi zuan. Ah!

²³⁴ Azken lau letrak boraturik.

²³⁵ Zenbait hitz tatxaturik; Jerem XXII, 11,3ko pasarteari legokiokela dirudi: «Desolatione desolata est omnis terra: quia nullus est qui recogitet corde». Cf. «Chahutzer a eman dute, eta nigarrez dago ene minez; desmasiaren desmasian da lur guzia, zeren nihork ez duen gogoeta on bat egiten» (Dv.).

²³⁶ Hasierako e-ren gainean puntutxo bat eta ia akabuan tinta-gehiketaz «errepasaturik» -a-, azpian -g-ren beheko partea (-gun?) oraindik ikus litekeelarik.

²³⁷ Pasarte iluna; hasiera batean *zacacela* irakurri genuen baina saio askoren ondoren bai idazkera, bai zentzua forma honetan egokiagoa duela deritzogu.

²³⁸ Lerro artean; azpian tatxaturik *aurrera onengan pensatuco*.

²³⁹ «Iragarri ohi dituen» edo «Iragarririk dituen», *eroan/eraman* adlag. zaharraren pareko.

²⁴⁰ Tatxaturik *demboran eta* eta gero berriro *eta* ezarririk.

²⁴¹ Tatxaturik.

²⁴² Lerro artean erantsirik.

²⁴³ *on-* lodiago eta zerbait estalirik.

²⁴⁴ Azken letra ia ezabaturik.

Aserre dago nere contra nere Jauna: *iratus est mihi Dominus*. Bai becatariac, zuec²⁴⁵ ere aserraturic daucazue zuen contra zuen Jangoicoa: zuen etsai²⁴⁶ eguiñic daucazue Jangoicoa, baña Jangoico andi, beste anditasun guciac bere aldean utsac diradena: Ynfernuac < 10 > eguin dituen eta andinaizco becatu bacar bategatic, Aingueru desobedienteac leice²⁴⁷ onetara bota eta emen beti quiscalerazoco dituen Jangoicoa; desobedienciazco becatuagatic Adanen ondorengo guciac neque ta²⁴⁸ naigabe eta eriotzara condenatu dituen Jangoicoa, ugoldea mundura bidaldu zuana, sua edurra²⁴⁹ becela Yri edo ciudade desonesten gañ bota zuana, asco²⁵⁰ becatari gogor²⁵¹ lurrari irinsierazo diona, eta azquenic eztabaida batean ere²⁵² bere amagan ere becatu bacar bat ecin icusi izan zuan Jangoicoa. Bai becatariac, ontasun utsa dan, zuec maite zaituzten, zuei²⁵³ izatea, bicia, osasuna, ondasunac eta beste gracia asco eman dizuen Jangoicoaren etsaiac cerate: *iratus est mihi Dominus*.

*Bucaera*²⁵⁴.

O! Nere Jauna eta Jangoicoa, andiac eta nic esan al baño ascoz andiagoac dira gaur zure amari bere sortcean eguiten diozcatzun mesedeac: *Fecit mihi magna qui potens est*. Eta oec²⁵⁵ claroro adierazo²⁵⁶ digue zuc cembat iguitcen eta guc gorrototu²⁵⁷ bear degun becatua. Berandu bada ere, orain icusten degu cer dan becatua eta bere mendea egotea. Bertatic, bada²⁵⁸, Jauna

²⁴⁵ Aurretik *as* ezabaturik.

²⁴⁶ Ondotik *zuen* tatxaturik.

²⁴⁷ -ce lerro eta hitz artean.

²⁴⁸ Mantxa baten azpian.

²⁴⁹ Or. *eduia*.

²⁵⁰ Aurretik tatxatua *lurrari*.

²⁵¹ Lerro artean.

²⁵² Hiru hitzok ezabaturik.

²⁵³ Mantxa baten gainean.

²⁵⁴ Ezkerretara, ertzean, mantxatik kanpora espazioa aurrezteko.

²⁵⁵ Tartekatua.

²⁵⁶ *a-* mantxa baten gainean.

²⁵⁷ Originean segurki -*atu*, kopiagileak ezarri bide zuen -*o-*.

²⁵⁸ Lerro artean gainjarririk.

gogoz artu nai ditugu zure laguntasunarequin batean²⁵⁹ egoera negargarri onetatic betico irteteco neurriac eta ala bear bada prest gaude gucioc gure zañetaco odola ematera. O Virgiña beti guztiz²⁶⁰ garbi eta zugana eguiatz biurtu nai duten becatarien ama gozoa! Zugana gatoz, bada, ama erruquitsu eta²⁶¹ gure miserien berri daquizuna²⁶². Zu cera Jesuchristoren urreneco gure esperanza eta uste edo zuganaco gure confianza au onzat artu gabe ecin eutci dezaquezun²⁶³ ama biguña. Humiltasunez, errespetoz, amodioz eta zure bitartez Jangoico[ag]andic artu izandu ditugun oneguiñen ezagueraz²⁶⁴ beteric zugana gatoz²⁶⁵, zure mendean sartceco²⁶⁶ eta onela zure seme Jesucristo maitatceco. Ea, vada, señora, iritsi eguiguzu zure seme orregandic gure becatuac ezagutceco bear degun arguia, confesio on bat eguiteco laguntasuna, fede bici bat, esperanza sendor²⁶⁷ bat eta²⁶⁸ Jangoicoaganaco amodio bigun eta iraupen luceco bat. Ber[ta]tic, señora, ematen dizut festa au zuri eguiten dizun erri noble onen eta gañeraco nere enzule gucién ice-nean, zure sortce guztiz garbia beti aleguinean honrratceco itza. Eta zure sortce garbi orregatic guri ere iritsi eguiguzu ecerc²⁶⁹ ere ecin ciquindu deiquean biotz garbi bat, zurearen aneco humiltasun bat, gure naigabetaraco paciencia andi bat, birtutean irauteco indarra eta, azquenic, eriotza on bat eta onen bitartez betico gloria. Amen.

²⁵⁹ Hiru hitzok lerro artean erantsirik; azkena *-na*.

²⁶⁰ Lerro artean erantsia.

²⁶¹ Hiru hitz hauek ezabaturik.

²⁶² *-a* tatxaturik eta goiko aldean *ama erruquisua* erantsirik.

²⁶³ *-a* ezabaturik eta ondokoa lerro artean erantsirik.

²⁶⁴ Eskuizkribuan *ezagueraz*.

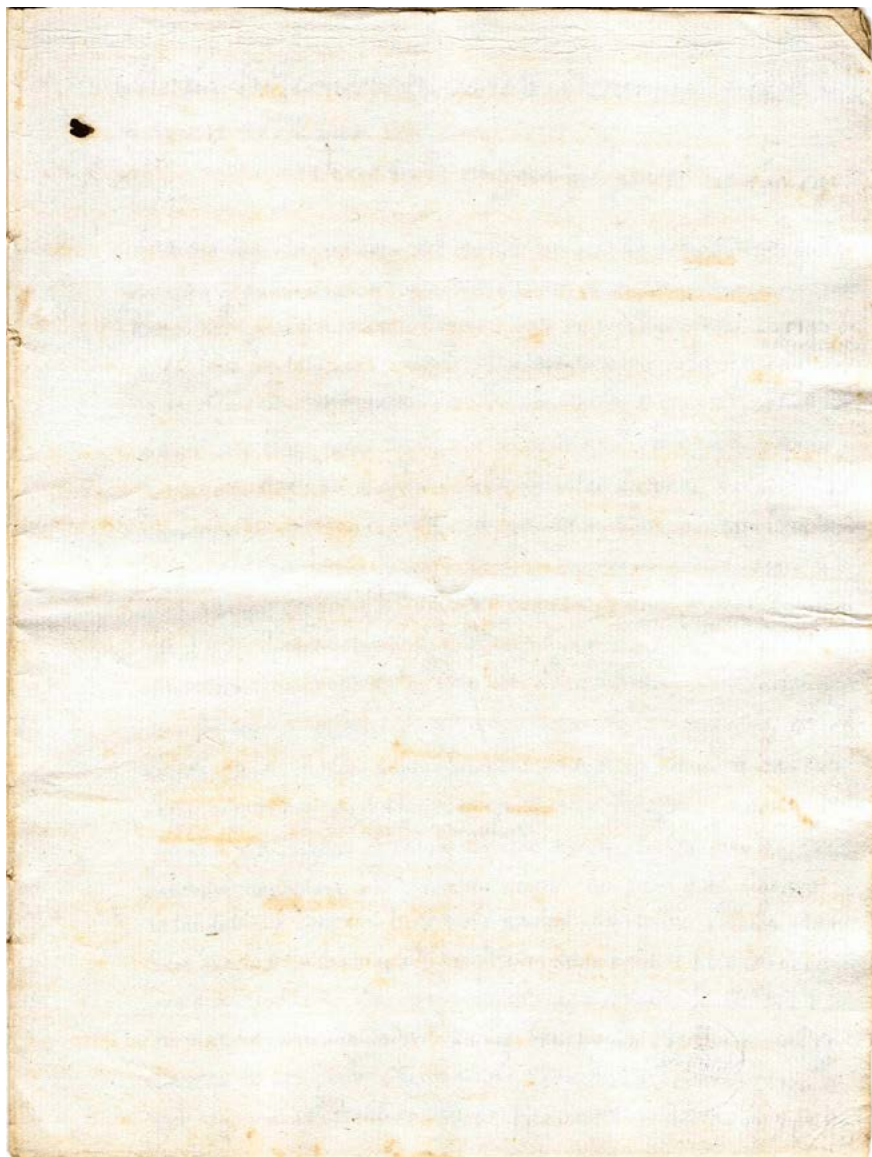
²⁶⁵ Bi hitzok lerro artean kokaturik.

²⁶⁶ Ondoren hitz bat estalia: *digu?*

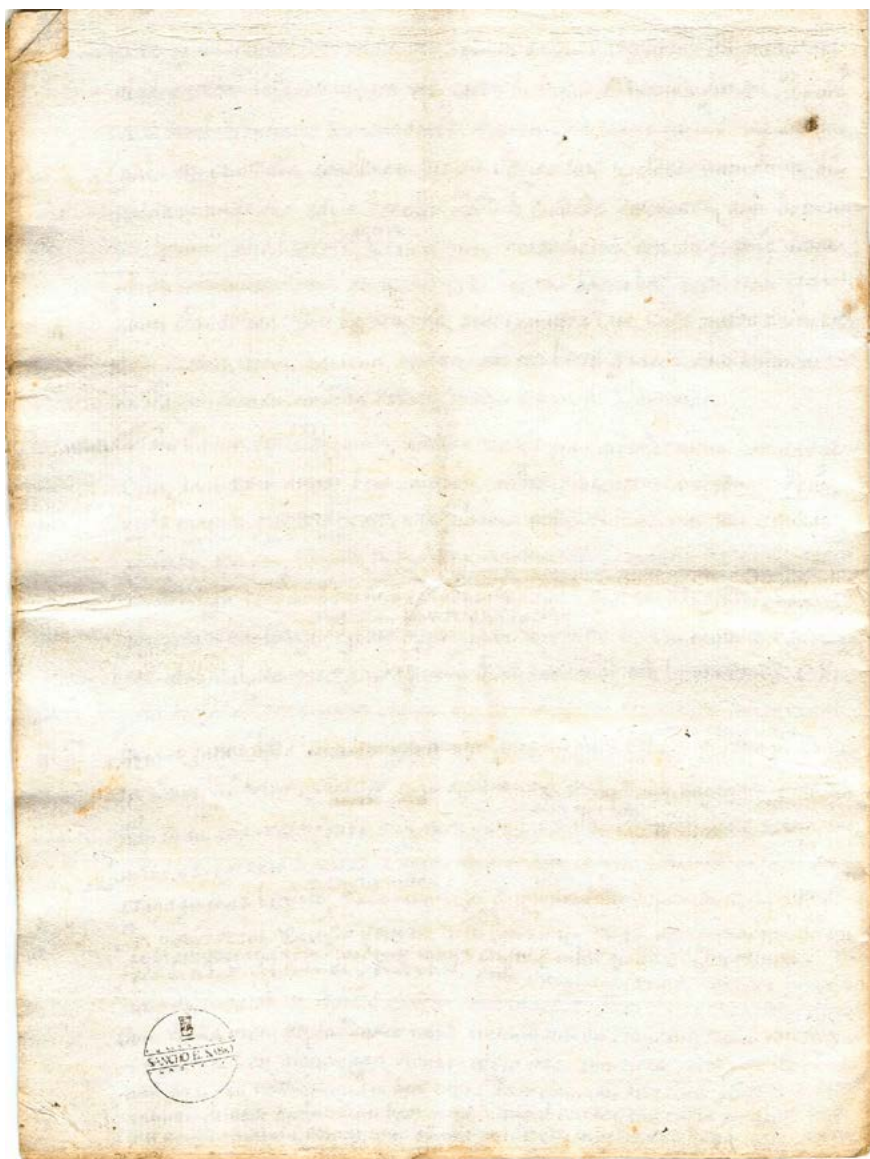
²⁶⁷ Beste *sendor* bat 8. orrialdearen akaburantz (*consideracio sendor au*); biak ere kopiagilearen hizkeratik sortuak itxuraz.

²⁶⁸ *eta edo*-ren gainean?

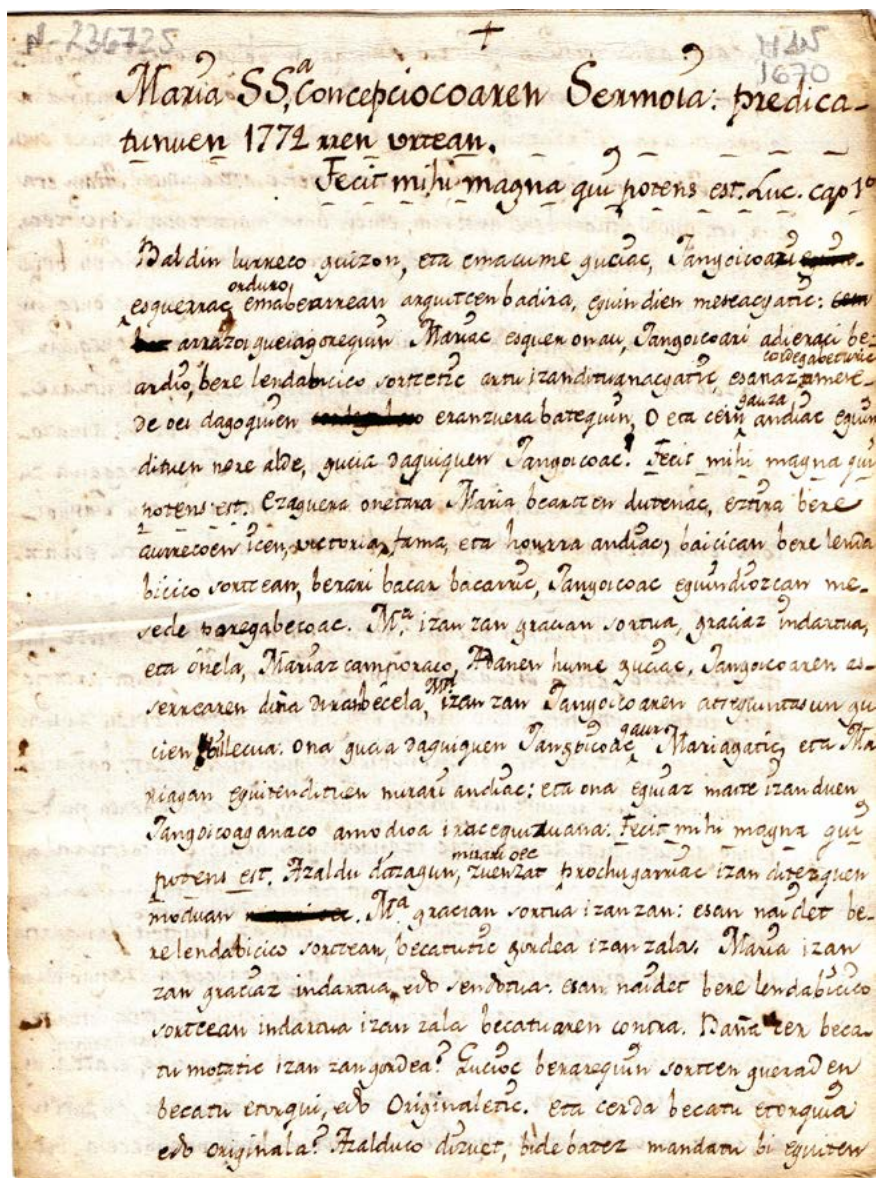
²⁶⁹ Aurretik *bat* tatxaturik. Ondoren *ere* lerro artean erantsirik.

B) *Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia*: eskuizkribuaren facsimilea

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuiz. (sign. ZRV 4418)
[Azala-1]

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuz. (sign. ZRV 4418)
[Azala-2]

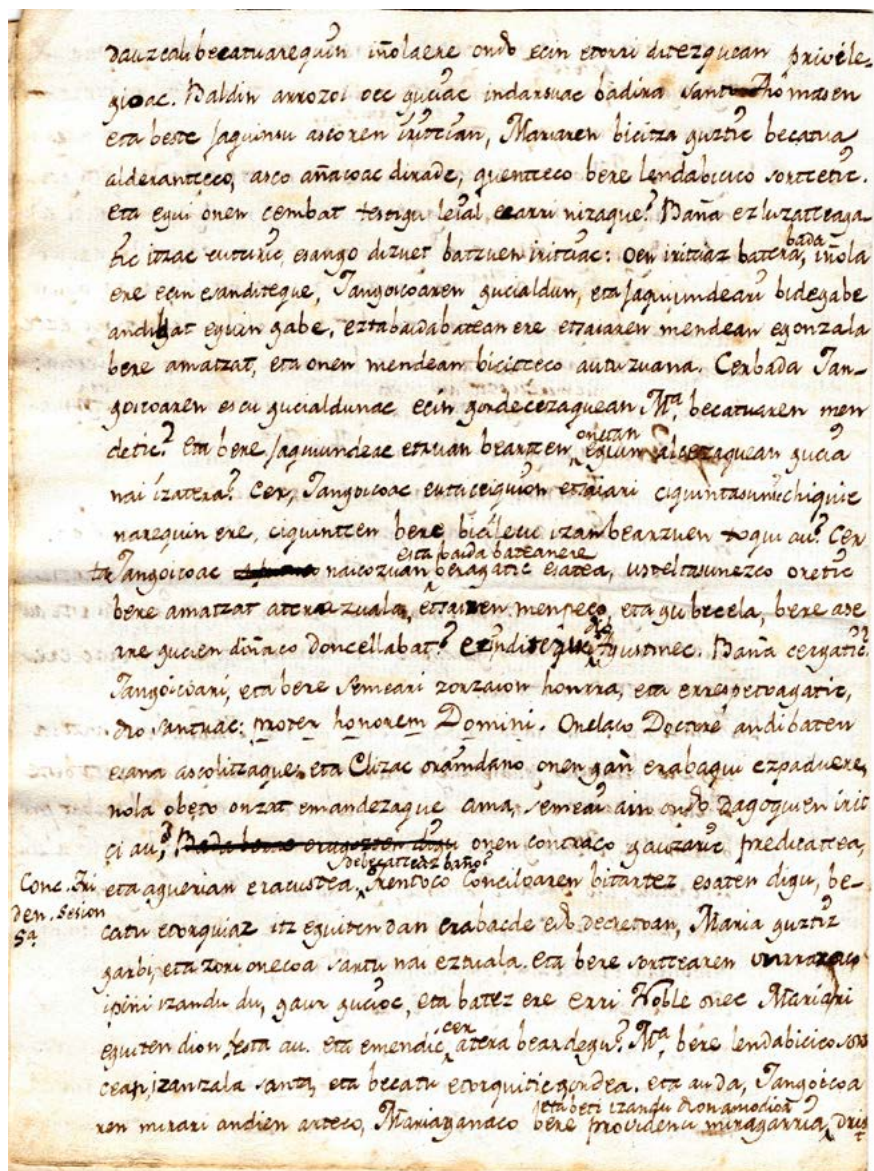
Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuz. (sign. ZRV 4418)

[1]

ditidala: auda doctina eanteco clauagun obligacoaren cumolit-
 ceq, eta becatu au cerdan adieraztea. Decatu eorquia, edo originala
 da becatu ura cenarequin, jatorren gura den heredaritue. gura lena
 guraso Adam, eta eugandio; Tangocoac uterico atea utien Adam eta
 Eva, eta egun utian bere antzera, emen bera mairateco, seruituco,
 eta berre munduan berico gloria eluguitceco. becatie emanien bere
 gracia, equinaz bere adigude, eta Ceruco heredero; gracia onegun
 batena justicia eorquin edo originala: eta bai miragar^o onegun
 arazoiaren mendea ceuzque beren aotien gutziat, Espionare-
 quin araguiaren artean, guerrat^o berituen etzan erari. arazo-
 iae auzuten aen cenzu gueti, eta arazoi^o Tangoco agana zu-
 cendunt, bere mendecategoen. Aen oneco. egoia onetan Tangoi-
 coac emanien, aen obediencia probateco, mandamentu erraz-
 bat: ibiniciuen atrequin guaiac beregan ceuzcan Paradiu batean:
 emanien Paradiuaren erdiancegoen arbolabaterio ez, berre hui-
 ta guetatie jateco ^{jateq} esualdia, esanaz ^{jateq} debeatutien hura antate
 jaten zuten inuanteic, ilgo cirala, eta galdue zutela beren zori^o
 guaiac, berentat, eta berre beren ondrengo guai guaitzat: baina le-
 ialtaunarequin agunte ura gordetentbazuen, berre, eta beren gub-
 rengo guaiac berri zori^o necoac izangocirala, berre ilcoecirala,
 eta berre Ceruco gloriara eramango aiuela. Etiaic can iudicio
 era onetan Adam, eta Eva, tentatutien, esanaz ^{debeatutico} huraite janguat^o
 ilcoecirala: beguiac iniquico iztatela, Tangoi: coabecela izango cir-
 ala, eta onaren, eta gutziaren ^{debatutico} agundun. Euequin lizatrea lizatrea
 zongaitzoto guetiera onen aldizget^o circunstancia guaiac, etate: as-
 coda zuei gogoratutea nola Adam, eta Eva, hura antate jan zuten:
 au, anaz aematu zutela Tangoi: coa eta aen ondrengoac, decela, beca-

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuz. (sign. ZRV 4418)

[2]

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuz. (sign. ZRV 4418)

[4]

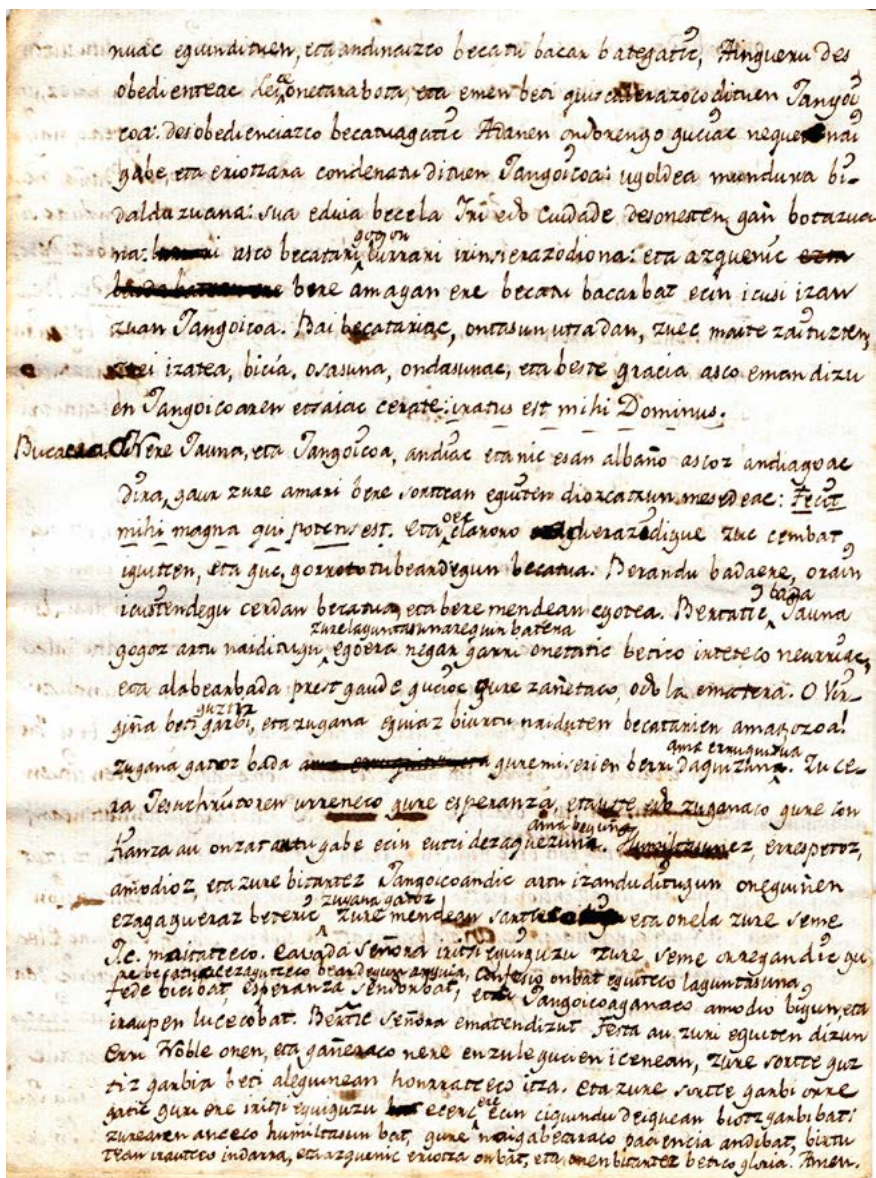
Angoicoaren aserue, eta gorroraan gatorcen becelaz, ~~zuzen~~ ^{amodioz},
 eta graziaz becelaz, ^{mudeza} ~~tear~~ ^{tear} ~~muni~~ magna qui potens est.
 Dextero arudezagun du gucia: bidei dezagun batera: eta zatitu dezagun
 oarmen anidunac edo importanteac emango diguen inu ^{variam} ~~variam~~ ^{lendam} ~~lendam~~.
 Cero abida ~~cerone~~ ^{gordetendu} Angoicoac gain. ^{It^a} ^{2^a} nola gordetendu
 du? eta 3^a cergare gordetendu? Cercatic bada gordetendu? Ote da beara
 rasun, edo proezatic? Ez, ^{bapa} ^{saio} ^{maguraro} beara edo probegundia, etbe
 ne ^{bici} ^{maguradu} ~~biu~~ ^{en} ^{auo} gauzaren bearean. Ote da humilitate? Ez,
 bada ^{saio} ^{maguradu} ~~probleac~~ ^o ~~o~~ ^{ere}, guraio illuistratic, eta bere bici gucia
 igarozdu illuistratum onetan. Ote da bidegabe, eta nagabetric? Ez, ba
 ra bere ~~torrean~~ ^{nagabac} ~~ez~~ ^{padrian} ~~ez~~ ^{ez} ^{mo} ^{zai}, bere guaz becelaz, izan
 godituen hordua, eta Evangelioac ~~dion~~ ^{minero} ^{ez} ^{hara} ^{zorrotat}.
 gogorquiro anima zulaucio dion demboa. Cercatic gordetendu bada
 becatric. eta nola gordetendu? Ecceibancatugabe: mirariac erraz
 equinaz: nola erebat azuaz bere providenciace ininitaco legue faquin
 eta guenzazoz. eta ^{erato} ^{moduan} ^{gudetecaz} ^{ed} ^{amulatacia} ^{bere}
 erabade edo decretac ^{maguradu} ^{endi} egoera berribat: eta oraindano ^{causi}
 eztan, eta ^{causi} ^{ene} ^{eztan} ^{guetia} ^o ^{baian} ^{batagun}, igarozenda becatric, eta
 guiequicoa dirudien legue baten gain.
 Cergatic gordetendu? Ceren beac saio narduan birgina onengandez, eta
 becatric beac dion gorrora ^{eragortzen} ^{dion} ^{aguntarune} ^{chiquina},
 eta onen idunibetore bere amagan ^{maguradu} ^{baia} ^{beatue} ^{chiquie}
 nae inuniocon ^{eragortzen} ^{ed} ^{impedimentu} ^{andibat} Angoicoaren
 amaturari. eta emendic ^{ex} ^{atera} ^{beardegun}. Ona nere ^{maule} ^{mai}
 reaz, o! eta nre ezari lezaguean zuen biotzetan ^{ecetere} ^{ecundere}
 guin lezaguean oran! Emendic ^{icari} ^{beardegu}, becatric ^{eragortzen}, ^{iquit}
 cen eta beara dagoguon gorrora ^{atzen}; ^{bada} ^{ara}, nola ^{izaldua} ^{equin}
 beardegun onen gain: ^{arista} ^{ed} ^{ateneio} ^{picabat}. nere emuleac.

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuiz. (sign. ZRV 4418)

Tangoricoac bere ama ~~M. Alchante~~ ^{M. Alchante} distinguitu, eta bere mundu be-
 te cunatu quare bano beraren dirago eguiaz duanean goretten ~~ez~~
~~bera~~ ^{ez} bantsum, edo pobrezate, ez humilitasunez, ez egualde ^{ez} gorabera
 tate, ~~eta~~ ^{eta} ez mundu onetaco naigabe asetatze, bano goretten du beca-
 tute, eta becatuic bar bacante. Eta onende ateratzen da, Tangoricoaren
 iturrian, ceta dan iturri guen artean lenda bicia, eta gure egun beargu-
 ion emegla, becatia dala, mundu onetaco bere gaitz quare bano aso-
 zaz andrago onetacote bere gaitz guen bano, becatuaren bildurra
 go izan bear degu. eta nanago izan bear degu mundu onetaco ~~ez~~ ^{ez} bantsum,
 goe egun, eta bere naigabe guiaz ~~ez~~ ^{ez} bantsum, eta munduac ematen dituen
 iduripenezo honnac, ateguntasunac, eta ondasunac galdu, ce ez be-
 catu eguiaz. Tangoricoa aseratu. ~~M. Alchante~~ ^{M. Alchante} ~~ez~~ ^{ez} bantsum, eta
 esangurac gaitz ~~ez~~ ^{ez} bantsum, eta bere emenezagite, Coren Tangor-
 icoac bere ama Maria gorettearequin, ez mundu onetaco naigabe-
 tate, baitican becatute, eta becatuic bacante, oracuten dican, be-
 catia dala gaitz guen artean andien; eta onen aldean berregu-
 guiaz urac diradela. Hene enzuleac oram icusten dezuen becala,
 orandano beguratu dio zue becatuic. [?] Hengo galdu beandun-
 zue zuen ondasunac ce ez becatu [?] eta becatu ez gureagaitz,
 ber argutencerate zuen ondasunac gaitzera. Hengo galdu bea-
 dezue zuen honra, ce ez becatu egun. eta alancere cembat ale-
 quin egun egun odira honra au goretteagaitz, bihurtuagaitz, eta
 acituegaitz. ~~Concra~~ ^{Concra} ~~ez~~ ^{ez} bantsum ondan, nolaco ^{izan ote} ~~otz~~ ^{otz} ~~ez~~ ^{ez} bantsum,
 eta edo inacioa, uste otecan becatuan egoteco. Hene enzuleac,
 anda becatia gurea. Onetan guretatu gabe, icusi dezagun, nola
 Tangoricoa goretten duan gaur [?] ~~M. Alchante~~ ^{M. Alchante} becatuic, [?] ~~ez~~ ^{ez} bantsum, eta
 bere gureguico Providencia ipinaren leguen gaira ugarot-
 condala, eta balatzen dala oiez becalo bideraz, eta onende a-
 teratzen da.

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuz. (sign. ZRV 4418)

[7]

Maria SS.^a Concepciocoaren Sermoia, Antso Jakitunaren Fundazioa, 1670 eskuiz. (sign. ZRV 4418)

